ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Донишкадаи ҷумҳуриявии
такмили ихтисос ва бозомӯзии
кормандони соҳаи маориф

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ВА МУҲИТИ ТАЪЛИМ ДАР ОМӮЗИШИ ФАННИ ТАЪРИХ

Модули таълимӣ барои омӯзгорони фанни таърих

МОДУЛИ

1

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС ВА БОЗОМӮЗИИ КОРМАНДОНИ СОҲАИ МАОРИФ

МОДУЛИ 1

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ВА МУҲИТИ ТАЪЛИМ ДАР ОМӮЗИШИ ФАННИ ТАЪРИХ

Модули таълимӣ барои омӯзгорони фанни таърих

Душанбе 2026

Бо қарори ҳайати Шурои олимони Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф аз «28» ноябри соли 2025, №11/7-3 тасдиқ карда шудааст.

Мураттиб: Карам Парпишоев

Муҳаррир: Сафарбек Собирзода

Муқарризон:

Ф. Гулмадов,	мудири шуъбаи педагогика ва методикаи таълими Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ
Б. Ҳайдаров,	мутахассиси пешбари Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Н. Ҳакимов,	дотсенти кафедраи методикаи таълими фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Модули мазкур ба омӯзиши асосҳои муносибати босалоҳият дар таълими фанни таърих бахшида шуда, масъалаҳои ислоҳоти маориф ва талаботи нав ба омӯзгорро баррасӣ мекунад. Он нишон медиҳад, ки фанни таърих метавонад воситаи ташаккули шахсияти таҳқиқгар, интиқодкунанда ва эҷодкор бошад.

Дар оғоз, шунавандагон бо **мақсадҳо ва сохтори курс**, тарзи кор дар гурӯҳ, ташкили муҳити таълимӣ ва ташхиси ибтидоӣ шинос мешаванд.

Баъдан, **ихтилофоти маориф ва ислоҳоти таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Тоҷикистон** мавриди таҳлил қарор мегирад.

Қисми асосии модул ба **моҳияти муносибати босалоҳият дар таълими фанни таърих** ва роҳҳои татбиқи амалии он бахшида шудааст. Дарс бояд ба фаъол сохтани салоҳиятҳо, на танҳо ба интиқоли дониш равона гардад.

Дар бахши дигар, **муҳити таълимиро ҳамчун фазои таҳқиқотӣ** ташкил додан баррасӣ шуда, усулҳои интерактивӣ, кори гурӯҳӣ ва истифодаи манбаъҳои таърихӣ пешниҳод мешаванд.

Мавзӯи «Муҳити рақамии таълим ва зеҳни сунъӣ: воситаҳо барои омӯзгорони фанни таърих» ба таҳқиқи имкониятҳои истифодаи технологияҳои муосир дар раванди таълими фанни таърих бахшида шудааст. Он нақши зеҳни сунъиро дар таҳияи маводи таълимӣ, арзёбии хонандагон ва фардисозии омӯзиш баррасӣ мекунад. Ҳамзамон, мавзӯъ ба омӯзгорон роҳҳои истифодаи муҳити рақамӣ барои баланд бардоштани самаранокии дарс ва ҷалби шогирдонро нишон медиҳад.

Модул бо усулҳои интерактивӣ баррасӣ ва омӯзиши ҳолатҳои таълимӣ таҳия шуда, барои иштирокчиёни курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорони фанни таърих муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пешбинӣ шудааст.

Мундарича

Пешгуфтор 4

1 Тазодҳои таҳсилот дар маорифи муосир 5

2 Муносибати босалоҳият дар таълим: чӣ гуна дарси таърих ва нақши омӯзгор тағйир меёбад 17

3 Муҳити таълим ва муҳити омӯзиш: чӣ гуна дарси таърихро ҳамчун фазои таҳқиқотӣ ташкил кардан мумкин аст 33

4 Муҳити рақамии таълим ва зеҳни сунъӣ: воситаҳо барои омӯзгорони фанни таърих 52

Адабиёт ва сарчашмаҳо... 68

ПЕШГУФТОР

Модули мазкур ба муносибати босалоҳият ва муҳити таълимӣ ҳамчун самтҳои калидии маорифи муосир бахшида шудааст. Дар модул нишон дода шудааст, ки чӣ гуна омӯзиши мактабӣ метавонад на танҳо бар асоси интиқоли дониш, балки ташаккули малакаҳои татбиқи онҳо дар вазъиятҳои воқеӣ раванди таълимиро ба роҳ монад. Ин тағйирот ба дигаргунии афзалиятҳои таълимӣ вобаста аст: имрӯз муҳим аст, ки хонанда на танҳо воқеиятҳоро такрор кунад, балки тавонад онҳоро барои таҳлил, андешаронӣ, ҷустуҷӯи роҳи ҳал ва амалҳои мустақилона истифода барад.

Дар маркази таваҷҷуҳ фаҳмиши муносибати босалоҳият дар таълим ва дигаргуниҳои марбут ба ҳадафҳои дарс ва нақши омӯзгор қарор дорад. Агар қаблан вазифаи асосӣ «додани мавзуъ» ва санҷиши азхудкунии он буд, пас имрӯз дарс ҳамчун фазои махсус тарҳрезишудаи амал ва ҳаллу фаслҳо дида мешавад, ки дар он дониш воситаи таҳлил ва асосноксозӣ мегардад. Ин мантиқ талаб мекунад, ки вазифаҳои таълимӣ бозбинӣ шаванд: ба ҷои супоришҳои яхкела барои такрор, саволҳои кушода, вазъиятҳои таълимӣ ва супоришҳое пешниҳод карда шаванд, ки стратегияҳои гуногуни иҷро ва ҷавобҳои мухталифро иҷозат медиҳанд.

Ҷои махсусро таҳлили муҳити таълим ва муҳити омӯзиш ишғол мекунад. Тафовут ва ҳамдигарро пурра кардани онҳо таъкид мешавад: муҳити омӯзиш барои азхудкунии мазмун ва ташаккули малакаҳои фаннӣ мусоидат мекунад, дар ҳоле ки муҳити таълим шароити ҷалб, ташаббус ва рушди салоҳиятҳои калидиро фароҳам меорад. Маҳз омезиши ин ду муҳит имкон медиҳад, ки дарси босамар ва рушддиҳандаи салоҳиятҳо бошад. Дар мисолҳои мушаххас нишон дода мешавад, ки чӣ гуна фазои дарс, услуби муошират ва хусусияти супоришҳо муайян мекунанд, ки оё хонанда шунавандаи ғайрифаъол хоҳад буд ё иштирокчии фаъол, ки метавонад фикр баён кунад, савол диҳад ва роҳҳои ҳалро ҷустуҷӯ намояд.

Қисми муҳимми модул ба салоҳиятҳои калидӣ бахшида шудааст: тафаккури интиқодӣ, эҷодӣ, муошират, ҳамкорӣ ва малакаи омӯзиш. Хусусиятҳои ҳар яки онҳо, шароити зуҳур ва роҳҳои ташаккули онҳо тавассути вазъиятҳои таълимӣ, ки ба мазмуни фаннӣ пайваст шудаанд, баррасӣ мешаванд. Ба ҳамбастагии салоҳиятҳо таваҷҷуҳи махсус дода мешавад: эҷодкорӣ бе таҳлили интиқодӣ имконнопазир аст, ҳамкорӣ талаб мекунад, ки малакаҳои муошират рушд ёфта бошанд ва ҳамаи онҳо бо метасалоҳият — малакаи омӯзиш — дастгирӣ мешаванд.

Ҳамин тариқ, модул тасаввури ҳамаҷониба дар бораи муносибати босалоҳият, муҳити таълим ва аҳамияти амалии онҳо барои навсозии дарсро ташаккул медиҳад. Он нишон медиҳад, ки чӣ гуна самтҳои муосир метавонанд дар асоси мазмуни фаннӣ амалӣ гарданд ва чӣ гуна онҳо шароити рушди салоҳиятҳои калидии хонандагонро фароҳам меоранд. Модул чаҳорчӯбаеро муайян мекунад, ки дар доираи он ҳар омӯзгор метавонад амалияи худро ба таври тағйирпазир созмон дода, донишҳои фаннӣ ва вазифаҳои босалоҳиятиро дар як раванди таълимӣ муттаҳид намояд.

МАВЗУИ 1

Тазодҳои таҳсилот дар маорифи муосир

Чиро донистан муҳим аст?

- Тазодҳои асосии таълими анъанавӣ ва талаботи ҷаҳони муосир.
- Чӣ гуна нақши омӯзгор ва хонанда дар шароити рақамикунонӣ ва рушди салоҳиятҳо тағйир меёбад.
- Чаро малакаҳои асри XXI (тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, ҳамкорӣ ва муошират) ба ҳадафҳои асосии таълим табдил ёфтаанд.

Чиро бояд тавонистан?

- Ошкор кардани тазодҳои таълимии асосӣ дар вазъиятҳои таълимӣ (китобҳои дарсӣ, супоришҳо, амалияи педагогӣ).
- Таҳлили таъсири муносибати босалоҳият ба раванди таълим.
- Муқоисаи моделҳои анъанавӣ ва инноватсионии таълим.
- Тарҳрезии унсурҳои таълимӣ (вазъиятҳо, масъалаҳо, кейсҳо) бо дарназардошти мушкилоти муосир ва ниёзҳои хонандагон.

Саволҳои асосӣ барои баррасӣ:

- Кадом тазодҳо дар маорифи муосир ҳарчӣ бештар эҳсос мешаванд: дониш бо салоҳият? Омӯзиш бо фасилитатсия? Якҷоя бо фардикунонӣ?
- Чӣ гуна тазодҳои муосир симои омӯзгор ва вазифаҳои ӯро тағйир медиҳанд?
- Таълим барои зиндагӣ ё барои супоридани имтиҳонҳо, оё метавон онҳоро якҷо амалӣ кард?
- Чӣ муҳимтар аст: таҷҳизоти техникии муосир ё технологияҳои педагогӣ?
- Чӣ гуна тавозун миёни озодии хонанда ва зарурати такя ба стандартҳои таълимӣ барқарор карда мешавад?

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз омӯзиши мавзуъ метавонед:

1. Тазодҳои асосии низоми маорифи муосирро фаҳмед.
2. Мақсад ва самтҳои ислоҳоти дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқшавандаро донед.
3. Дар асоси таҷрибаи воқеии ҷаҳонӣ роҳҳои ҳалли тазодҳоро дар амал пайдо кунед.

Муқаддима

Ҳар яки мо на ҳамчун омӯзгор, шахсоне ҳастем, ки ҳар рӯз кӯшиш мекунем таълиму тарбияро дар муассисаи таълимӣ беҳтар созем. Мо бо хонандагоне кор мекунем, ки дар давру замони дигар зиндагӣ мекунанд, фикрронӣ ва интизориҳои дигар доранд. Бештар ба худ андеша мекунем: он усулҳое, ки моро таълим медоданд, ҳоло на ҳама вақт самара мебахшанд. Барномаи таълимӣ ҳанӯз бо роҳи кӯҳна пеш меравад, вале хонандагон ҷаҳонро бо чашми дигар мебинанд. Дар ин машғулият мо дар бораи он, ки «чӣ тавр бояд бошад», сухан намегӯем, мо якҷоя фикр мекунем, ки чаро на ҳама вақт муваффақ мешавем, чӣ халал мерасонад ва кадом дигаргуниҳо аллакай рух медиҳанд. Тазодҳои воқеиро, ки омӯзгорони фанни таърих бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, баррасӣ карда, аз назар мегузаронем, ки чӣ гуна ислоҳоти миллӣ ба тазодҳо ҷавоб дода метавонанд.

Ин суханпардозӣ нест, балки гуфтугӯ дар бораи муассисаву синфи шумост. Муҳим ин аст, ки дар ин раванд нақши омӯзгор чӣ гуна бошад.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Тазодҳо дар таҳсилот — ҳолатест, ки мақсаду интизорӣ ё талабот бо имконият, захира ё шароитҳо дар муқобили ҳам қарор мегиранд. Таҳлили тазодҳо имкон медиҳад нуктаҳои рушд ва самтҳои тағйирот муайян карда шаванд.

Стратегияи миллии рушди маориф (СМРМ) —санади меъёриест, ки дар он ҳадафу афзалият ва қадамҳо барои беҳтарсозии маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 муайян карда шудаанд.

Чаҳорчӯбаи миллии рушди таҳсилот — санадест, ки шароити марбут ба инфрасохтори физикии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, муҳити таълим ва ғайраро мушаххас мекунад. Чаҳорчӯба сохтореро барои ташкили тағйирот: аз усулҳои ташкили фазо то бознигарии меъёрҳои муваффақияти хонанда муайян мекунад.

Таҳқиқоти байналмилалии муқоисавии сифати таҳсилот: PISA ва PIRLS

- **PISA (Барномаи арзёбии байналмилалии хонандагон)** — санҷише, ки муайян мекунад чӣ гуна хонандагони 15-сола донишҳои худро дар хондан, математика ва илмҳои табиӣ истифода мебаранд.
- **PIRLS (Тадқиқоти пешрафт дар саводи хондан)** — сатҳи саводи хонандагони синфҳои ибтидоиро арзёбӣ мекунад.
- Натиҷаҳои ин таҳқиқот барои арзёбии самаранокии сиёсати маориф ва амалияи таълимӣ дар кишварҳои гуногун, аз ҷумла Тоҷикистон (аз соли 2024) истифода мешаванд.

Салоҳиятҳои калидӣ (4К + қобилияти омӯзиш) — ин малакаҳои умумие мебошанд, ки ба ҳар як шахс новобаста аз касбу машғулият дар асри XXI лозиманд.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Тазодҳои асосӣ дар низоми муосири маорифро дарк намудан.
2. Дар бораи ҳадаф ва самтҳои ислоҳот, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мешаванд, маълумот гирифтан.

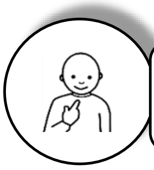

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро медонед ва мефаҳмед?

Супориш барои гурӯҳҳо: *Саволҳоро баррасӣ карда, ҷавобҳоро нависед.*

Савол	Ҷавоб
Саволи 1: Дар 5–10 соли охир кадом дигаргуниҳоро дар соҳаи маориф мушоҳида кардаед?	
Саволи 2: Ба назари шумо, чӣ аз ҳама бештар барои татбиқи муносибатҳои нав монеа эҷод мекунад?	
Андеша барои афкор: *«Ислоҳот на ҳуҷҷат, балки роҳ аст. Ба ин роҳ онҳое қадам мегузоранд, ки ҳар рӯз ба синф ворид мешаванд.»* Саволи 3: Ҳангоми хондани ин ҷумла чӣ ҳиссиёт шуморо фаро мегирад? Оё ин ба таҷрибаи шахсии шумо наздик аст?	

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттиллоотии 1.1-ро бодиққат хонда, фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 1.1 арзёбӣ кунед.

Варақаи иттиллоотии 1.1

Тазодҳои таҳсилоти муосир: андешаҳои омӯзгори фанни таърих

Имрӯз омӯзгори таърих будан дар Тоҷикистон фаъолият бо интизориҳои гуногун аз тарафи хонандагон, падару модарон, маъмурият ва ҷомеа мебошад. Мо хонандагонро таълим медиҳем, ки гузаштаҳоро дарк кунанд, аммо худ ҳар рӯз бо тазодҳои замони ҳозира рӯ ба рӯ мешавем. Дар поён баъзе аз тазодҳое оварда шудаанд, ки ба бисёре аз мо ошноянд.

1. Мазмуни анъанавӣ ва ниёзҳои хонандаи муосир

Барнома ва китобҳои дарсӣ аксаран давоми солҳо аз рӯйи қолаби маъмул бо таъкиди Барнома ва китобҳои дарсӣ аксаран давоми солҳо аз рӯйи қолаби маъмул бо таъкиди сана, ном ва рӯйдодҳо сохта шудаанд. Ин муҳим аст, зеро бе ин систематикӣ вуҷуд надорад. Аммо барои хонандагон муҳим аст, ки фаҳманд чаро таърихро меомӯзанд ва чӣ гуна он бо зиндагии онҳо алоқаманд аст.

Масалан, ҳангоми омӯзиши таърихи Сомониён метавон баррасӣ кард, ки чӣ гуна таҷрибаҳои давлатдорӣ ва фарҳанги он давра дар рамзҳои имрӯзаи кишвар инъикос ёфтаанд. Ё ҳангоми омӯзиши пошхӯрии ИҶШС гуфтугӯ кардан дар бораи он ки чӣ гуна зиндагии мардум пас аз соли 1991 тағйир ёфт ва ин ба оила, муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва иқтисоди кишвар чӣ таъсир расонд.

Бе пайвастан ба замони ҳозира таърих метавонад ҳамчун маҷмӯи маълумоти кӯҳна қабул шавад. Ин боиси коҳиши шавқу рағбат ва иштироки хонандагон мегардад (бе маъно — шавқ нест).

2. Назария ва шароити корӣ

Таърих фаннест, ки имконият медиҳад баҳсу муҳокимаҳоро баргузор кунем, лоиҳа ва таҳқиқоти хурд анҷом диҳем, бо манбаъҳо кор кунем. Аммо дар воқеият омӯзгор бо соатҳои зиёди дарс, синфҳои гуногун, омода намудани ҳисоботҳо ва камбуди вақт рӯ ба рӯ мешавад.

Ҳатто онҳое, ки мехоҳанд дарсҳоро фаъолу ҷолиб гузаронанд, аксар вақт эҳсос мекунанд, ки на ҳамеша чунин ташаббусҳо дастгирӣ карда мешавад. Кумаки методӣ аксаран маҳдуд ва то ҷое расмӣ аст, ва барои таҳияи муносибатҳои нав вақт намерасад. Аксар вақт бо маҳдудиятҳое рӯ ба рӯ мешавем, ки аз мо вобаста нестанд.

3. Хусусиятҳои инфиродӣ ва воқеият

Синфҳо гуногунанд: дар як синф таърихшиноси оянда таҳсил кунад, дар дигаре — хонандае, ки барояш ҳатто муайян кардани асри зиндагии Амир Темур душвор аст. Яке мавзӯъро амиқ дарк мекунад, дигаре ба дастгирии иловагӣ ва шарҳи содатар ниёз дорад. Аммо барнома, китоб ва суръати таълим барои ҳама як хел аст. Аксаран вақт намерасад, то воқеан ба сатҳи инфиродии ҳар як хонанда мутобиқ шавем. Аз ин рӯ, омӯзгор маҷбур аст талаботи барномаро бо ниёзҳои воқеии хонандагон муттаҳид кунад. Ин ҳолат боиси эҳсоси сарбории зиёд ва фишори равонӣ мегардад: мехоҳӣ кумак кунӣ, аммо вақт ва захираҳо басанда нестанд.

4. Ислоҳот ва воқеияти муассисаи таълимӣ

Пайваста муносибатҳои нав пайдо мешаванд: муносибати босалоҳият дар таълим, салоҳиятҳои калидӣ, кор бо манбаъҳо. Ҳамаи ин дуруст ва муосир садо медиҳад. Аммо татбиқи онҳо вақт, мавод ва омодагиро талаб мекунад, ки на ҳама вақт дастрасанд.

Кумаки методӣ асосан тавассути ҳуҷҷат ва дастурҳо мерасад, на тавассути ҳамроҳӣ, намунаҳо ва мубодилаи таҷриба. Дар натиҷа бисёр вақт омӯзгор бо вазифае танҳо мемонад, ки иҷрои он дар шароити мавҷуда душвор аст.

Ислоҳот худ ба худ татбиқ намешавад. То он ки онҳо ҷузъи ҳаёти муассиса шаванд, бояд ба воқеият такя карда, омӯзгорро дар сатҳи амалӣ пайваста дастгирӣ намуд.

5. Дастрасӣ ба технология ва маҳорати истифодаи он

Ҳатто дар сурати мавҷудияти технологияҳои рақамӣ аз платформаҳои онлайн то зеҳни сунъӣ на ҳамеша омӯзгорону хонандагон омодаанд онҳоро дар раванди таълим истифода баранд. Малакаҳои рақамӣ имрӯз ба яке аз ниёзҳои асосӣ табдил ёфтаанд, аммо на ҳамаи омӯзгорон барои азхуд кардани онҳо захира ва дастгирии кофӣ доранд.

Аксар вақт камбудиҳо дар қарорҳои методӣ, маҳдудияти вақт ва набуди эътимод ба истифодаи воситаҳои нав мушоҳида мешаванд. Хонандагон бошад, технологияҳоро асосан барои муошират истифода мебаранд, на барои омӯзиш.

Дар ин замина ихтилофи дигар миёни муассисаҳои таҳсилоти умумие, ки инфрасохтори рақамии рушдёфта доранд ва онҳое, ки ба интернет ва таҷҳизот дастрасӣ маҳдуд доранд, ба назар мерасад. Ин танҳо ба муассисаҳои таҳсилоти умумии дар деҳот воқеъбуда дахл надорад. Масалан, дар давраи пандемияи COVID-19 нобаробарии рақамӣ ҳатто дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо низ намоён шуд.

Мушкилоти иловагӣ ба воридшавии зеҳни сунъӣ (ЗС) ба маориф аз ҷойгузини кори мустақилона то масъалаи рӯбардорӣ ва коҳиши ангеза ба омӯзиш марбут мебошад. Ин хатарҳо ҳанӯз ҳалли ягона ва умумӣ надоранд, таҳлили интиқодӣ ва таҳияи муносибатҳои навро талаб мекунанд. То он ки технологияҳо воқеан ба захираи таълим табдил ёбанд, муҳим аст, ки воқеияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба назар гирифта шуда, омӯзгор ба раванди дар азхудкунии муҳити рақамӣ ҳамроҳ гардад.

Аз саволҳо ба тағйирот: чӣ тағйир меёбад ва чаро ин муҳим аст

Вақте ки дар бораи тазодҳо дар соҳаи маориф сухан мегӯем, муҳим аст, ки дар эҳсоси бенатиҷагӣ дармонда нашавем. Ин тазодҳо на танҳо монеаҳо мебошанд, онҳо нишон медиҳанд, ки дар куҷо ба система тағйирот лозим аст ва ба кадом самтҳо бояд дар навбати аввал таваҷҷуҳ кард. Баъзе тағйирот аллакай оғоз ёфтаанд, гарчанде ки на ҳамеша пайдарпай ва бо як суръатанд.

1. Стратегияи миллӣ: чаро ҳамаи ин амалӣ мешавад

Аз соли 2021 дар кишвар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 амал мекунад, ки самти умумиро ба монанди аз интиқоли дониш ба ташаккули малакаҳо муайян карда, ба хонанда кумак мекунад фикр кардан, ҳамкорӣ ва амал намуданро дар тӯли зиндагӣ омӯзад.

Ин маънои онро надорад, ки акнун «дониш муҳим нест». Муҳим он аст, ки хонанда бо ин донишҳо чӣ гуна кор мекунад, оё метавонад онҳоро дар зиндагӣ истифода барад, савол диҳад, қарор қабул кунад.

Стратегия самти умумиро муайян мекунад ва дар асоси он муносибатҳои нав ба кор бурда мешаванд: таҷдиди барномаҳо, китобҳои дарсӣ, шаклҳои арзёбӣ, инчунин такмили ихтисос ва мавод барои омӯзгорон.

2. Чаҳорчӯбаи миллӣ: аз ҳадаф ба шароит

Чаҳорчӯбаи миллии рушди маориф - санади байнисоҳавӣ мебошад, ки соли 2025 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст. Санад иборат аст аз:

- муҳити таълимии устувор ва фарогир на танҳо таҷҳизоти техникии муосирро дар бар мегирад, балки бояд амнияти равонӣ, ҳавасмандсозӣ ва дастгирии омӯзишии хонандагонро низ таъмин намояд.
- меъёрҳо оид ба инфрасохтори ҷисмонии муосири муассисаҳои таҳсилоти умумӣ-таҷҳизот, фазо, дастрасӣ ба захираҳо;
- принсипҳои дастгирии касбии омӯзгор - дар шакли методӣ, роҳнамоӣ ва маънавӣ;
- мунисибатҳои нави арзёбӣ - бо таъкид на танҳо ба натиҷа, балки ба раванди тафаккур, баррасӣ ва ҳамкорӣ.

Ин дигаргуниҳо якбора амалӣ намешаванд. Аммо Чаҳорчӯба фаҳмиши системавии он чизеро муайян мекунад, ки муассисаи муосир дар шароити Тоҷикистон бо имконият ва вазифаҳо бояд чӣ гуна бошад.

3. Чӣ аллакай рух медиҳад/чӣ дигаргуниҳо ба амал омаданд

Савол на танҳо дар он аст, ки чӣ ба нақша гирифта шудааст. Муҳим он аст, ки чӣ аллакай ба қисми ҳаёти ҳаррӯзаи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ табдил ёфтааст.

Муассисаҳои таҳсилоти умумии нав. Дар ҷумҳурӣ воқеан муассисаҳои таҳсилоти умумии нав сохта мешаванд, биноҳои иловагӣ кушода мешаванд, пойгоҳҳои моддӣ-техникӣ нав карда мешаванд. Дар бисёр муассисаҳо тахтаҳои интерактивӣ, ноутбукҳо, проекторҳо ва озмоишгоҳҳои муосир пайдо шудаанд. Ин заминаи дарсҳои навро фароҳам месозад: дарсҳои бештар намоишӣ, мутобиқ ва ба рушди салоҳиятҳо нигаронидашуда.

Ҳамзамон, биноҳои нав бо дарназардошти принсипҳои фарогирӣ тарҳрезӣ шуда, пандусу лифтҳо насб мегарданд ва шароити таълим барои хонандагони дорои ниёзҳои гуногун, аз ҷумла нуқсонҳои шунавоӣ, биноӣ ва ҳаракат фароҳам карда мешавад.

Ин гузариши тадриҷӣ аз равиши расмӣ ба ташкили воқеии муҳити таълимии дастрасро инъикос мекунад.

Албатта, дастрасӣ ба захираҳо ва муҳити фарогир то ҳол яксон нест. Аммо тамоюл вуҷуд дорад ва вақте ки дастгирӣ бо омӯзиш ҳамроҳ аст, омӯзгорон аллакай шурӯъ ба истифодаи имкониятҳои нав мекунанд.

4. Салоҳиятҳо на танҳо дар дастурҳои методианд.

Вазорати маориф ва илм намунаи салоҳиятҳои калидиро тасдиқ намудааст:

1. Эҷодкорӣ
2. Тафаккури интиқодӣ
3. Муоширати
4. Ҳамкорӣ
5. Маҳорати омӯхтан

Дар ин барнома ба салоҳиятҳои калидӣ таваҷҷуҳи махсус дода шудааст, ки барои ихтисор мо онҳоро ҳамчун **(4К+)** ё салоҳиятҳои калидӣ мегӯем. Дар забонҳои русӣ ва англисӣ ин салоҳиятҳо бо ҳарфи «**К**» оғоз мешаванд. Дар Тоҷикистон, бо дарназардошти

афзалиятҳои миллӣ ва ниёзҳои таълимии маҳаллӣ, ба ин маҷмӯъ салоҳияти иловагӣ-маҳорати омӯхтан илова карда шудааст).

Чаро маҳз ин салоҳиятҳо имрӯз диққати асосиро ба худ ҷалб кардаанд, дар анҷоми ин мавзуъ хоҳед фаҳмид.

Салоҳиятҳои калидӣ ҳарчи бештар дар маводи таълимӣ ва супоришҳо инъикос меёбанд. Масалан, дар китобҳои дарсӣ:

- саволҳои кушода, ки таҳлил ва далеловариро талаб мекунанд;
- супоришҳо барои кори гурӯҳӣ ва мубоҳисаҳо;
- унсурҳои худбаҳодиҳӣ ва инъикос.

Ин ҳанӯз ҳамаҷониба ва оммавӣ нест. Аммо самт муайян шудааст, ва омӯзгорон тадриҷан шаклҳои навро аз худ мекунанд.

5. Рақамикунонӣ аллакай дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Мувофиқи Консепсияи гузариш ба маорифи рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2042, дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ платформаҳои нави рақамӣ ба таври фаъол истифода мешаванд. Хизматрасонии **eDonish** — дафтари электронӣ ва журнал барои бисёре аз омӯзгорон ва хонандагон аллакай шинос шудааст. Он барои ба ҳисобгирии ҳузурӣ, ташкили ҷадвали дарсҳо ва муошират бо падару модарон мусоидат мекунад.

Тадриҷан доираи васеи дигар захираҳо низ пайдо мешавад, ки таълим ва дастрасӣ ба маводи таълимиро дастгирӣ мекунанд.

Захираҳои рақамии дастрас барои муассисаҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон

Ном	Тавсиф ва мақсад
Maktab Mobile	Портали миллии таълими фосилавӣ (онлайн/офлайн). Машқҳо, наворҳои таълимӣ, кабинети шахсӣ, омӯзиш бо суръати инфиродӣ. Муфид барои синфҳои миёна ва болоӣ.
Marifat.tj	Китобхонаи электронӣ, дастурҳо ва наворҳои таълимӣ бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ. Барои дарсҳо, лоиҳаҳо ва мутолиаи иловагӣ муфид.
Twinkl — Tajikistan	Варақаҳои корӣи омода, рӯйнамо ва супоришҳо, мутобиқ ба барномаи таълимии Тоҷикистон. Муфид барои банақшагирии дарс ва машқҳои мустақилонаи хонандагон.
Digital Learning Platform (Schools 2030)	Платформаи рақамӣ бо дарсҳо, навор ва маводди методӣ барои 6 то 17 солаҳо. Дастгирии омӯзгорон ва мубодилаи таҷрибаҳои муваффақ.
Tomaktabi (Сандуқчаи Зулбиё)	Китобхонаи рақамӣ ва муҳтавои мултимедиявӣ барои хонандагони синни 3–6 сола: китобҳо, бозиҳо, супоришҳои интерактивӣ.
W-Library	Китобхонаи электронӣ бо 5000 китоби дастрас дар компютерҳои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. Фаъол будан танҳо дар дохили шабакаи мактабӣ.

6. Таҳқиқоти байналмилалӣ:

Аз соли 2024 Тоҷикистон дар таҳқиқоти барномаҳои байналмилалии PISA ва PIRLS иштирок мекунад, ки на фақат дониши фаннӣ, балки **маҳорати истифодаи донишҳоро дар вазъиятҳои воқеӣ** арзёбӣ мекунанд.

PISA месанҷад, ки чӣ гуна хонандагони 15-сола метавонанд хонанд, муҳокима кунанд, масъалаҳоро ҳал намоянд.

PIRLS сатҳи саводи хонандагони синфҳои ибтидоиро таҳқиқ мекунад.

Ин таҳқиқотҳо на ҳамчун шакли ҳисоботдиҳӣ, балки ҳамчун алоқаи бозгашт барои дарк кардани он ки чӣ кор мекунад дар система ва чӣ ниёз ба бознигарӣ дорад муҳиманд. Аз рӯйи натиҷаҳо метавон ислоҳотро мушаххас кард: мазмуни барнома, супоришҳои таълимӣ ва шакли арзёбиро дақиқ намуд.

Ин барои омӯзгор чӣ аҳамият дорад?

Ҳамаи ин омилҳо: стратегия, чаҳорчӯба, муассисаҳои таълимии нав, салоҳиятҳои калидӣ, рақамикунонии маориф, иштирок дар таҳқиқотҳо самтҳои ислоҳот мебошанд. Ислоҳот на қарорҳои тайёр, балки равандест, ки дар он омӯзгор нақши калидӣ мебозад. Татбиқ ҳамеша тавассути омӯзгор ба воситаи қарорҳо, таҷриба ва интихоби ӯ дар дарс сурат мегирад.

Аз ин рӯ муҳим аст, ки омӯзгор фишорро эҳсос накарда, вобаста ба самтҳои мушаххас дастгирӣ ёбад.

Муҳимтар аз ҳама ҳаракат аллакай оғоз шудааст

Бале, тағйирот на ҳамеша зуд ва яксон сурат мегиранд. Дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ то ҳол мушкилот ва маҳдудиятҳо вуҷуд доранд. Аммо муҳим аст, ки бидонем тағйирот қадам ба қадам тавассути равандҳои воқеӣ ба қисми амалияи таълим табдил меёбанд.

Агар мо ягон раванди фаъолияткунандаро мебинем, ки чӣ кор мекунад, мубодила карда, мутобиқ ба шароити худ ва синфи мушаххас амалӣ намоем, пас мо аллакай дар ислоҳот на танҳо ҳамчун иҷрокунандагон, балки ҳамчун иштирокчиён, ки дар доираи тағйироти ҷорӣ бо дарки амиқ кор мекунанд, ширкат дорем.

Ҳар қадар дақиқтар мо тазодҳо ва имкониятҳои худро дарк кунем, ҳамон қадар роҳи мо дар муассисаҳои таҳсилоти умумии тағйирёбанда мушаххас мегардад.

Замимаи 1.

ВАРАҚАИ ИТТИЛООТӢ

Чаро маҳз салоҳиятҳои калидӣ (4К+) интихоби муносиб аст?

Модели **4К+** тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, муошират, ҳамкорӣ ва маҳорати омӯхтан ҳамчун асосҳои калидии рушди салоҳиятҳои калидии асри XXI эътироф шудааст. Маҳз аз ҳамин сабаб он ҳарчи бештар аҳамият пайдо мекунад:

1. **Эътирофи байналмилалӣ**

Модели **4К+** асоси барномаҳои PISA, OECD Learning Framework 2030 ва ислоҳоти маориф дар ИМА, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Финландия ва дигар кишварҳо гардидааст.

2. **Содагӣ ва универсалӣ будан**

Дар муқоиса бо рӯйхатҳои бешумори салоҳиятҳо (то 10–20 банд) модели салоҳиятҳои калидӣ мукаммал буда, салоҳиятҳои маърифатӣ ва иҷтимоиро фаро мегирад. Фаҳмидану, истифода кардани он душвор набуда, ҳамзамон он устувор аст.

3. **Ҳамгироӣ (интегратсия) ба фанҳои таълимӣ**

Ҳар яке аз салоҳиятҳои **4К+** метавонад дар доираи ҳар фан аз адабиёт ва таърих то математика ва физика рушд ёбад. Муҳим аст, ки на «дарси алоҳида барои салоҳиятҳо» ташкил нашавад, балки рушди малакаҳо ба худи раванди таълим ворид карда шавад.

4. **Посух ба талаботи ҷаҳони муосир**

Салоҳиятҳои калидӣ аз ҷониби корфармоён ҳамчун салоҳиятҳои универсалӣ ва зарурӣ шинохта шудаанд. Онҳо аз касбу кор вобаста набуда дар шароити тағйирпазири босуръат барои зиндагӣ басо муҳимманд.

5. **Мутобиқат бо дигар моделҳо**

Модели салоҳиятҳои калидӣ дигар муносибатҳои таълимро истисно намекунад, балки бо малакаҳои байнифаннӣ, рақамӣ ва ғайра мувофиқат пайдо карда метавонад. Он ҳамчун пойдевор хидмат мекунад, ки равишу муносибатҳои дигар бе душворӣ ба он гузошта шаванд.

Хулоса

Интихоби намунаи салоҳиятҳои калидӣ на содагардонии раванд, балки таваҷҷуҳ ба самти дақиқи стратегӣ аст. Ҳамзамон оғози роҳест, ки ба он малакаҳои мураккабу муносибро ба монанди саводи рақамӣ, маърифати шаҳрвандӣ, тафаккури экологӣ, қобилиятҳои соҳибкорӣ ва ғайра гузоштан мумкин аст.

Салоҳиятҳои калидӣ (4К+) пояи устувори маорифи оянда аст, ки бо он метавон системаи тағйирпазирро сохт, ки қобилияти мутобиқшавӣ ба тағйиротро дорад.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. Таълими муосири фанни таърих аз омӯзгор на танҳо дониши амиқи фаннӣ, балки қобилияти дар шароити тазодҳо амал карданро низ талаб мекунад, аз ҷумла, барномаи васеъ ва имкониятҳои шогирдон, талаботи ислоҳот ва воқеияти муассисаи таълимӣ, тавоноии фанни таърих ва маҳдудияти вақту норасоии мавод.

2. Ин тазодҳо нишонаи нобарориҳо нестанд, балки як ҷузъи воқеияти касбӣ маҳсуб мешаванд. Дарки онҳо ба омӯзгор кумак мекунад, ки дақиқтар самти дарсро муайян кунад, тағйиротро ба нақша гирифта, нақши худро дар рушди шогирд беҳтар намояд.

3. Муносибати босалоҳият дар таълим имкон медиҳад, ки дарсҳои фанни таърих ба майдони мулоҳизаронӣ, муҳокимаронӣ, рушди нутқи худ ва таҳлили матн табдил ёбанд. Ин муносибат аз омӯзгор «фаъолият ба хотири фаъолият»-ро талаб намекунад, балки ҷустуҷӯйи шаклҳои асоснокро пешниҳод менамояд: супоришҳо бо интихоби мавқеъ, саволгузорӣ ба матн ба ҷойи нақл кардан ва таҳияи хаттии андешаҳои худ, муҳокима атрофи мазмуни матн.

4. Омӯзгор бояд фаҳмад, ки салоҳиятҳо дар муддати як дарси ҷудогона рушд намеёбанд. Агар мақсад рушд додани онҳо бошад, салоҳиятҳо ботадриҷ, дар ҳар мавзуъ, дар ҳар навъи супориш ташаккул меёбанд.

5. Ислоҳот дар ҳолате самара хоҳад дод, ки худи омӯзгорон дар он фаъолона иштирок намоянд. Бе ҳавасмандӣ, ҳамоҳангӣ ва дастгирӣ дар маҳалҳо, ҳар гуна дигаргунӣ метавонад танҳо дар рӯйи коғаз монад. Аз ин рӯ, гуфтан, муҳокима кардан, озмудан ва якҷоя рушд ёфтан хеле муҳим аст.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

I. Дарки ғояҳои калидӣ

1. Шумо имрӯз дар бораи таълими фанни таърих дар шароити муосир чӣ чизи нав ё муҳимро фаҳмидед?
2. Кадом қисмати машғулияти имрӯза дар шумо вокуниши ботинӣ, мувофиқат ё мухолифат ба вуҷуд овард? Чаро?
(эҳтимол, ин як изҳорот, мисол ё мушоҳида буд?)
3. Кадом супориш ё намуди фаъолият бештар дар ёдатон монд? Чаро? (Чӣ кор кардан шавқовар буд? Дар кадом лаҳза шумо фаъолтар будед?)
4. Дар омӯзиши мавзуъ кадом мушкилот ё саволҳо боқӣ монданд? (Чиро мехоҳед бештар донед дар дарсҳои мушаххас бубинед?)
5. Шумо ҳамчун омӯзгор ва ҳамчун инсон чӣ чизро бо худ мебаред? (Пас аз машғулият дар бораи чӣ фикр мекунед?)

Шакли кор: баррасӣ дар ҷуфт ё гурӯҳҳои хурд

II. Ҷумлаи зеринро ба анҷом расонед:

• «Бо омӯзиши ин машғулият ман фаҳмидам, ки…» ё

• «Акнун ман ба … аз дидгоҳи дигар менигарам»
Шакли кор: як супоришро интихоб кунед ва ба таври хаттӣ ҷавоб диҳед.

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 1.1

Мақсад аз арзёбӣ на муайян кардани нишондиҳандаҳо, балки мусоидат ба дарки мавқеи шахсӣ ва нуқтаҳои эҳсосии изтироб ё ихтилоф дар заминаи ислоҳот ва тағйирот дар таълими фанни таърих мебошад.

Тест барои худбаҳодиҳӣ

Маълумоти барои худ наздиктарро интихоб кунед.

Саволҳо	Бале	Не	Қисман
1. Ман мефаҳмам, ки ҳадафҳо пеш ислоҳоти кунунии маориф қарор доранд	☐	☐	☐
2. Ман мебинам, ки ислоҳот бо таълими таърих дар мактаби ман чӣ гуна алоқаманд аст	☐	☐	☐
3. Ман мисолҳои кофӣ дорам, ки чӣ гуна муносибати босалоҳиятро дар дарсҳои таърих татбиқ кунам	☐	☐	☐
4. Ман дар муҳите ҳастам, ки дар он мушкилотро муҳокима ва таҷрибаро мубодила кардан мумкин аст (ҳамкорон, гурӯҳи методӣ ва ғ.)	☐	☐	☐
5. Ман бо ихтилофи миёни барнома ва сатҳи омодагии хонандагон рӯ ба рӯ мешавам	☐	☐	☐
6. Супоришҳоро мутобиқ ба синфи мушаххас, имконият ва шароитҳо месозам	☐	☐	☐
7. Метавонам мисоли супоришеро биёрам, ки ба рушди салоҳиятҳои **(4К+)** мусоидат мекунад	☐	☐	☐
8. Медонам, ки кадом захираҳои рақамӣ барои омӯзгорон дастрасанд ва метавонам онҳоро дар фаъолияти касбӣ истифода барам	☐	☐	☐
9. Воситаҳои зеҳни сунъиро барои омодасозии маводди таълимӣ, супориш ё тестҳо истифода кардаам	☐	☐	☐
10. Эҳсос мекунам, ки овози ман ҳамчун омӯзгор дар муҳокимаи тағйирот муҳим аст	☐	☐	☐

Бо ҳамкорон ҷавобҳои худро муҳокима кунед.

Чӣ мувофиқат мекунад? Дар куҷо ихтилоф ҳаст? Шумо мехоҳед чӣ гуна корро дигар ҳел анҷом диҳед?

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАИ ТАЪЛИМ:
1. Дар асоси таҷрибаи воқеӣ дарёфтӣ роҳҳои ҳалли тазодҳои амалӣ

ДАРСИ АМАЛӢ: ТАЗОД – НУҚТАИ РУШД

Мақсад: Дар амалия муайян кардан, ки дар куҷо тазодҳо (мухолифатҳо) вуҷуд доранд ва ҷустуҷӯи нуқтаҳои такя ва рушдро чӣ гуна оғоз намоем.

1. Мазмуни барнома

Тазод	**Чӣ бояд кард? Чӣ гуна метавон ҳал кард?**
1. Ҳаҷми мавод зиёд аст, аммо барои дарк кардан вақт намерасад	
2. Барнома бо як суръат пеш меравад, аммо хонандагон гуногунанд	
3. Баъзе мавзуъҳо ба хонандагон дур аз зиндагӣ менамоянд	

2. Методика ва шакли дарс

Тазод	**Чӣ бояд кард? Чӣ гуна метавон тазодҳоро ҳал кард?**
1. Татбиқи муносибатҳои нав талаб мешавад, аммо барои таҳияи супоришҳо вақт намерасад.	
2. Вақт барои муҳокима ва таҳлил намерасад.	
3. Хонандагон на ҳамеша маънои омӯзиши баъзе мавзуъҳои таърихиро мефаҳманд.	

3. Идоракунии синф

Тазод	**Чӣ бояд кард? Чӣ гуна метавон тазодҳоро ҳал кард?**
1. Шумораи хонандагон дар синф зиёд буда, ташкили баҳс ё кори гурӯҳӣ душвор аст.	
2. Баъзе хонандагон хомӯш буда, шавқро аз даст медиҳанд.	
3. Назорати расмӣ тартиботро нигоҳ медорад, аммо ангезаро зиёд намекунад	

МАВЗУИ 2

Муносибати босалоҳият дар таълим: чӣ гуна дарсҳои таърих ва нақши омӯзгор тағйир меёбанд

Чиро донистан муҳим аст?

- Муносибати босалоҳият дар таълим: моҳият ва фарқиятҳо аз таълими анъанавӣ;
- Тағйири мақсад ва вазифаҳои дарси таърих дар шароити муносибати босалоҳият ба таълим;
- Супориши кушода: чӣ гуна ба ташаккули малакаҳои тафаккур, таҳлил ва далеловарӣ алоқаманд аст.

Чиро бояд тавонем?

- Таҳлили ҳадафҳо ва муҳтавои дарси таърих аз нуқтаи назари муносибати босалоҳият;
- фарқ кардани намудҳои супориш ва табдил додани онҳо ба супоришҳои равона ба истифодаи амалии дониш;
- тарҳрезии вазъиятҳои таълимӣ;
- ташкили муҳити ҳамкорӣ ва инъикос

Саволҳои калидӣ барои баррасӣ

- Фарқи асосии дарси таърих, ки дар асоси муносибати босалоҳият сохта шудааст, аз дарси анъанавӣ дар чист?
- Дар муҳтавои таълими фанни таърих «омӯзгор — ташкилкунандаи муҳит» чӣ маъно дорад?
- Кадом супоришҳо дар дарс ба хонандагон имкон медиҳанд, ки ташаббус, тафаккури интиқодӣ ва ҳамкориро нишон диҳанд?

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз омӯзиши мавзуъ метавонед:

1. Чӣ будани моҳияти муносибати босалоҳият ва зарурати онро фаҳмед.
2. Чӣ гуна тағйир ёфтании нақши омӯзгорро фанни таърих дар шарҳ диҳед.
3. Супоришҳои кушода ва ба рушди салоҳиятҳо нигаронидашударо таҳия кунед.

Муқаддима

Чӣ маъно дорад «омӯхтани нав»? Чӣ гуна натиҷаро имрӯзҳо аз дарс интизорем? Чаро хонанда бояд на танҳо донад, балки амал карда тавонад? Ба ин саволҳо **муносибати босалоҳият дар таълим** ҳамчун самти асосии муассисаи муосир ҷавоб дода метавонад.

Мавзуъ аз ду машғулият иборат аст. Ҳар яке ба шумо кумак мекунад, ки марҳила ба марҳила моҳияти ин муносибатро дарк намуда, онро дар амалияи худ татбиқ кунед.

Дар машғулияти аввал шумо бо принсип ва мантиқи асосии муносибати босалоҳият ба таълим шинос мешавед.

Ин машғулият чаҳорчӯбаи умумӣ ва фаҳмишро фароҳам меорад. Он ба дарс аз дидгоҳи нав — на аз мавқеи «мавзуъро расондам», балки аз мавқеи **«хонанда чӣ кор мекунад ва чиро меомӯзад».**

Дар машғулияти дуюм аз назария ба амалия гузашта, машқ мекунед, ки супоришҳои анъанавиро ба шакле табдил медиҳед, ки дар онҳо **амал, интихоб ва андешаронӣ** ҷой дошта бошанд. Муҳим аст, ки омӯзгор тавонад супоришҳои мураккабро бо дарназардошти имкониятҳои воқеии синф **мутобиқ созад**, зеро раванди таълим ҳамеша ҷустуҷӯйи тавозуни оптималӣ байни сатҳи душвории мавод ва дастрасии он барои хонандагон мебошад.

Хулоса: амалия, муҳокима, мубодилаи таҷриба дар маҷмуъ ҳама чизе, ки омӯзишро муфид ва амалӣ мегардонад.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Муносибати босалоҳият дар таълим – модели муосири таълим аст, ки дар он муҳим на дониш ҳамчун ҳадаф, балки қобилияти истифодаи дониш дар амал мебошад.

Фарогирӣ дар соҳаи маориф — принсипест, ки тибқи он ҳар хонанда новобаста аз хусусият ва имкониятҳои ибтидоии худ метавонад ба раванди таълим ҷалб гардад. Омӯзгор суръат ва тарзи гуногуни дарки хонандагонро ба назар гирифта, шаклҳои корро тавре интихоб мекунад, ки барои ҳама шароити баробар ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои таълимӣ фароҳам шавад.

Вазъияти таълимӣ – фаъолияти махсус аз ҷониби омӯзгор ташкилшуда, ки дар он хонанда бо савол, супориш ё мушкилот рӯ ба рӯ мешавад. Ин метавонад муҳокима, таҳлили манбаъ, нақшофарӣ, лоиҳа ва ғайра бошад. Чунин ҳолат хонандаро водор мекунад, ки андеша кунад, муҳокима намояд, донишро ба кор барад.

Тафаккури таърихӣ – қобилияти дидани равандҳо, робитаҳо, сабабҳо ва натиҷаҳо дар паси воқеаҳо, фаҳмидани нуқтаҳои назари гуногун, таҳлили манбаъҳо ва хулосабарии асоснок.

Фасилитатор – омӯзгоре, ки на танҳо дониш медиҳад, балки ба хонанда кумак мекунад, ки омӯзад: савол диҳад, таҳқиқ кунад, баррасӣ намояд, роҳҳои ҳалли худро пайдо кунад.

Супоришҳои кушода – супориши таълимиест, ки ҷавоби ягонаи дуруст надорад. Имкони мавҷудияти нуқтаҳои назари гуногун, роҳҳои ҳалли мухталиф ва усулҳои далеловарӣ вуҷуд дорад.

Манбаи таърихӣ – ҳар гуна матн, ҳуҷҷат, тасвир, артедалел ё ёддоштест, ки барои фаҳмидани рӯйдодҳои гузашта кумак мекунад.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Муносибати босалоҳият дар таълим ва зарурати татбиқи онро фаҳмидан
2. Чӣ гуна тағйир додани нақши омӯзгорро шарҳ додан

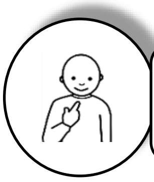

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро медонед ва мефаҳмед?

Супориш барои гурӯҳҳо: саволҳоро муҳокима кунед ва аз таҷрибаи худ мисолҳо оред.

Савол	Намуна аз амалия
Саволи 1: Кадом усулҳоро истифода мебаред, то хонандагон на танҳо мавзуъро нақл кунанд, балки андеша ронда ва фикри худро баён намоянд?	
Саволи 2: Дар дарсҳои шумо кадом намуди супоришҳо ба хонандагон барои кор бо манбаъҳои таърихӣ ё саволҳои баҳсбарангез мусоидат мекунанд?	
Саволи 3: Шумо одатан чӣ гуна мефаҳмед, ки хонанда воқеан мавзуъро фаҳмидааст, на танҳо далелҳоро аз ёд кардааст?	

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттиллоотии 1.2-ро бодиққат хонда, фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 1.2 арзёбӣ кунед.

Варақаи иттиллоотии 1.2

1. Моҳияти муносибатии босалоҳият дар таълим

Имрӯз ба омӯзгори фанни таърих ҳарчи бештар мегӯянд, ки «гузариш ба таълими босалоҳият» зарур аст. Ин ибора замонавӣ садо медиҳад, аммо дар асл пушти он тағйироти амалӣ ва мантиқии равшан меистанд.

Ҷаҳон тағйир меёбад. Хонанда тағйир меёбад. Мактаб низ тағйир меёбад. Таърих ҳамчун фанни мактабӣ низ ниёз ба бознигарӣ дорад. Агар қаблан омӯзиши таърих асосан ба азёдкунии сана ва рӯйдодҳо маҳдуд мешуд, имрӯз афзалият ба дарки равандҳо, таҳлили манбаъҳои таърихӣ, муқоисаи нуқтаҳои назар ва хулосабарории асоснок дода мешавад. Ҳамаи ин моҳияти муносибатии босалоҳият дар таълим аст.

Муносибати босалоҳият танҳо як истилоҳи нав нест, балки равияи педагогии замонавиест, ки ҳадафи он аз азёдкунии маълумот гузашта, ба ташаккули қобилияти татбиқи дониш дар амалия ва ҳаёти воқеӣ равона шудааст.

Агар мухтасар гӯем:

- дониш — на ҳадаф, балки восита аст;
- хонанда — на қабулкунандаи иттилоот, балки иштирокчии фаъоли раванди таълим аст;
- дарс — на интиқоли мавод, балки ташкили фаъолият аст.

Ақидаи асосӣ: хонанда бояд на танҳо донад, балки тавонад амал кунад.

Масалан:

- на танҳо сабабҳои Ҷанги якуми ҷаҳониро аз ёд кунад, балки тавонад фаҳмонад, ки онҳо чӣ гуна харитаи минтақаро тағйир доданд;
- на танҳо санаҳои шӯришҳоро донад, балки фаҳмад, ки чаро онҳо рух доданд ва ба чӣ оварда расониданд.

Ҳамеша савол ба миён меояд: ин дар амал чӣ гуна татбиқ мешавад? Чӣ тавр метавон тарзи анъанавии пешниҳоди маводро дақиқ тағйир дод, то хонанда на танҳо «дониш» гирад, балки ба «амал кардан» шурӯъ намояд?

Биёед инро дар як мисоли одӣ — як мавзуъ, вале дар муносибатҳои гуногун баррасӣ кунем.

Мисол 1. Таърихи халқи тоҷик

Мавзуъ: Ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон — синфи 11

Муносибатии анъанавӣ	**Муносибатии босалоҳият дар таълим**
5 сабаби оғози ҷанги шаҳрвандиро номбар кун, марҳила ва санаҳоро зикр намо	Тасаввур кун, ки ту — хабарнигори радиои мустақил дар солҳои 90-ум ҳастӣ. Гузорише навис, ки дар он шарҳ медиҳӣ, чаро гурӯҳҳои гуногуни аҳолӣ аз вазъият норозӣ буданд
Натиҷа: дониши далелҳо, хронологияи рӯйдодҳо	**Натиҷа:** фаҳмидани сабабҳои низоъ, тавони асосноксозӣ, истифодаи дониш дар вазъияти ғайристандартӣ

Ин гуна тағйир дар ташкили фаъолият ба хонанда имкон медиҳад, ки на танҳо иттилоотро такрор кунад, балки онро ба таври маърифатӣ истифода барад.

2. Ҳадафҳои таълими фанни таърих ва нақши нави омӯзгор

Муносибати босалоҳият дар таълим фаҳмиши ҳадафҳои дарсро комилан тағйир медиҳад. Акнун ҳадаф на танҳо «додани мавзуъ» ё «таъмини азхудкунии мавод» аст. Ҳадаф — инкишофи қобилияти фикрронии таърихӣ ва истифодаи дониш дар шароити нав мебошад.

Дар шакли амалӣ ва наздик ба таҷриба ин маънои кор бо манбаъҳои таърихӣ, муҳокимаи саволҳои баҳсбарангез ва дарки паёмадҳои онҳо мебошад.

Масалан:

- хонанда таҳлили манбаъҳои таърихиро метавонад
- робитаҳои сабаб ва натиҷаро дар таърих мефаҳмад;
- нуқтаҳои назари гуногунро ба як падидаи таърихӣ муқоиса мекунад;
- дар муҳокима иштирок мекунад, мавқеи худро асоснок мекунад.

Барои он ки хонанда воқеан ба фикрронии таърихӣ, муқоиса, таҳлил ва асосноккунӣ шурӯъ кунад, танҳо иваз кардани супоришҳо кофӣ нест. Тағйирот дар фаъолияти таълимӣ бе тағйирот дар кори худи омӯзгор имконнопазир аст. Танҳо омӯзгор аст, ки тарҳи дарсро муайян намуда, самтҳои асосии таваҷҷуҳро интихоб менамояд ва муҳити таълимро ба тавре ташкил медиҳад, ки хонанда дар он ҳамчун иштирокчии фаъол ва маърифатҷӯ ҷой мегирад.

Фарогирӣ ба як ҷузъи муҳими муҳити таълим табдил меёбад. Дарс наметавонад танҳо барои «хонандаи миёна» тарҳрезӣ шавад. Ҳар як синф гуногуншакл аст: бархе хонандагон маводро зудтар мефаҳманд, ба дигарон вақти бештар лозим аст; бархе бо матни китоб кофӣ дарк мекунанд, дигарон бошад тавассути муҳокимаи шифоҳӣ беҳтар мефаҳманд. Вазифаи омӯзгор тарҳрезии чунин супоришест, ки барои ҳар як хонанда имкони воридшавӣ ба он мавҷуд бошад. Ин эътирофи гуногуншаклии хонандагон ва истифодаи он ҳамчун захира мебошад. Ҳангоме ки хонанда муҳити таълимиро барои иштироки фаъол ва маърифатӣ мусоид мебинад, эътимод ба қобилиятҳои шахсӣ ва сатҳи фаъолияташ дар раванди омӯзиш боло меравад.

Аз ин рӯ, муносибати босалоҳият нақши нави омӯзгорро талаб мекунад — на ҳамчун интиқолдиҳандаи дониш, балки ҳамчун тарроҳи вазъиятҳои таълимӣ.

Дар амал ин чӣ маъно дорад?

- Омӯзгор ҷавобҳои тайёр намедиҳад, балки саволгузорӣ карданро меомӯзонад.
- Дарсро тавре месозад, ки хонанда амал кунад, на танҳо гӯш кунад.
- Супоришҳоеро интихоб мекунад, ки дар онҳо фикр кардан, баҳс кардан ва таҳлил кардан лозим аст.
- Муҳите месозад, ки дар он хонанда аз хато кардан наметарсад, балки мекӯшад ва таҷриба мекунад.

Мувофиқи анъанаи хуб, биёед дар мисоли як мавзӯъ бубинем, ки муносибати босалоҳият дар амал чӣ гуна татбиқ мешавад. Ин кумак мекунад, ки тағйиротро на танҳо дар мазмуни супоришҳо, балки дар худи мантиқи раванди таълимӣ бубинем. Хусусияти ин мисол дар он аст, ки як мавзуъ метавонад тавассути се вазъияти таълимӣ кушода шавад, ҳар кадоми онҳо ба хонанда имкон медиҳанд, ки бо мавод ба таври нав ҳамкорӣ кунад.

Мисол 2. Таърихи халқи тоҷик

Мавзуъ: Ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон — синфи 11

Мавзуъ	Супориш / вазъияти таълимӣ	Амали хонандагон
Ҷанги шаҳрвандӣ	Кор бо ҳуҷҷатҳо: Созишномаи оштии миллӣ (1997)	Параграфҳои калидии созишномаро таҳлил мекунанд, ғояҳои асосии оштиро ҷудо мекунанд
Ҷанги шаҳрвандӣ	Бозии нақшҳо: музокирот барои барқарории сулҳ	Мавқеи ҷонибҳои гуногунро муаррифӣ мекунанд, баҳс мебаранд, роҳҳои созишро меҷӯянд
Ҷанги шаҳрвандӣ	Овезаи таърихӣ: «Овози сулҳ»	Образи визуалии даъват ба оштиро эҷод мекунанд, иқтибос ва рамзҳои давраро истифода мебаранд

Ин супоришҳо дақиқии таърихиро нигоҳ медоранд, вале ҳамзамон имкон медиҳанд, ки хонанда нуқтаҳои назари гуногунро бубинад, бо манбаъҳо кор кунад ва андешаҳои худро дар шаклҳои гуногун баён намояд. Хонандагон на танҳо маводро такрор мекунанд, балки бо гузашта тавассути нақшҳо, ҳуҷҷатҳо ва образҳои визуалӣ ба гуфтугӯ медароянд.

Якум, вақте омӯзгорон бо чунин мисолҳо шинос мешаванд, саволҳои амалӣ ба миён меоянд:

- Аз куҷо барои чунин супоришҳо мавод ёфтан мумкин аст?

- Чӣ гуна ҳамаи онҳоро дар як дарс ҷой додан мумкин аст?
- Оё лозим аст, ки ҳамаи се вазъияти таълимӣ якбора истифода шаванд?

Ин ва дигар саволҳо комилан мантиқианд ва ҷавоби универсалӣ барои онҳо вуҷуд надорад.

Ин курси китоби пухтупаз бо дорухои дақиқ нест, балки маҷмӯи самтнамоҳо мебошад. Ҳадафи он додани як дастури ягона набуда, балки нишон додани принсипҳое мебошад, ки дар асоси онҳо омӯзгор метавонад таҷрибаи шахсии худро созад. Муҳимаш дарк кардани он аст, ки **супоришҳоро бояд мутобиқ ба имкониятҳои синфи** мушаххас танзим кард. Ҳама чиз якбора муваффақ намешавад ва ин комилан муқаррарӣ аст.

Дуюм, китоб танҳо нуқтаи ибтидоӣ аст.

Барои татбиқи шаклҳои фаъол дар раванди таълим қариб ҳамеша захираҳои иловагӣ ва дастрас лозим мешаванд, порчаҳои манбаъҳо, тасвирҳо, маводи аудио ва видео.

Сеюм интихоб ҳамеша бо омӯзгор **мемонад.**

Омӯзгоре метавонад ҳамаи се супоришро гузаронад, онҳоро ба ду дарс тақсим кунад. Омӯзгори дигар танҳо як вазъияти таълимиро интихоб мекунад, масалан, бозии нақшҳо ва вақти асосиро ба он мебахшад. Ва ҳар ду дуруст амал мекунанд. Зеро муҳим — на шумораи супоришҳо, балки он аст, ки онҳо дар дарс чӣ гуна кор мекунанд.

Ва ниҳоят-вақт ҳамеша маҳдуд аст

Маҳз ба ҳамин хотир, як қисми омодагӣ метавонад ба дӯши хонандагон гузошта шавад: маводро дар хона омӯзанд, нақшҳоро тақсим ва далелҳоро фикр кунанд. Ҳамин тавр, худфаъолиятӣ ва даргирӣ ташаккул меёбад.

Дар асл, ҳама чизҳои дар боло зикршуда зуҳури касбияти омӯзгор аст:

Қобилияти интихобу мутобиқ кардан ва сохтани фазое, ки дар он хонанда ба фикр кардан огоз мекунад.

Агар қадам ба қадам кӯшиш кунем, ки муносибатҳои навро татбиқ намоем, супоришҳоро мутобиқ ва дарсҳоро бознигарӣ намоем, бо мурури замон дар амалияи педагогӣ тағйироти воқеӣ ба вуҷуд меоянд. Онҳо на ҳамеша фавран намоён мешаванд, аммо тадриҷан унсурҳои калидӣ аз нақши омӯзгор то мақсадҳои дарс тағйир мёбанд.

Барои он ки чунин тағйирот тасодуфӣ набуда огоҳона бошанд-муҳим аст, ки самтнамо дошта бошем.

Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим

Чӣ буд	**Чӣ шуд**
Омӯзгор иттилоотро интиқол медиҳад	Омӯзгор фаъолиятро тарҳрезӣ мекунад
Хонанда — шунаванда	Хонанда — иштирокчӣ, таҳқиқкунанда
Супориш барои нақл кардан	Супориш барои дарк, муқоиса, муҳокима
Ҳадаф — такрори дониш	Ҳадаф — истифодаи дониш, рушди малакаҳо
Кор «барои баҳо»	Кор «барои натиҷа»

Оё ҳамаи гуфтаҳои мазкур — танҳо методикаи нав аст?

Саҳеҳтар мебуд бигӯем ин дар бораи он аст, ки чӣ гуна мантиқи дарс тағйир меёбад: аз интиқоли дониш — ба дарк ва истифодаи он. Мо аз дониш даст намекашем, балки онро ба воситаи амалии барои худи хонанда муфид табдил медиҳем. Аз сохтори дарс даст кашида, онро бо маънои нав пур мекунем.

Хулоса

Муносибати босалоҳият дар таълим самтҳоеро муайян мекунад, ки дар доираи онҳо омӯзгор таҷрибаи шахсии худро ташаккул медиҳад. Дар доираи ин раванд, дониш ҳамчун заминаи устувор боқӣ монда, аммо муҳити дарсӣ ба фазое табдил меёбад, ки дар он хонанда на танҳо дониш мегирад, балки меомӯзад, ки онро дар амалия ва баррасиҳо татбиқ намудаанро ёд мегирад.

Замимаи 2

Савол: Вазъияти таълимӣ чист?

Вазъияти таълимӣ — вазъияти аз ҷониби омӯзгор тарҳрезишуда мебошад, ки дар он хонанда бо савол, мушкилот ё супориш рӯ ба рӯ мешавад. Ин на танҳо «супориш» аст, балки фазое барои амал, андеша, интихоб ва баррасӣ мебошад. Дар маркази раванди таълим на мазмуни китоб, балки фаъолият ва иштироки маърифатии хонанда қарор дорад.

Барои чӣ вазъиятҳои таълимӣ лозиманд?

Вазъияти таълимӣ барои он лозиманд, ки хонанда на танҳо такрор кунад, балки таҳлил намуда, хулоса барорад ва қарор қабул кунад. Маҳз тавассути чунин вазъиятҳо салоҳиятҳои тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, муошират ва қобилияти кор дар гурӯҳ рушд меёбанд.

Чӣ гуна вазъиятҳои таълимиро сохтан мумкин аст?

Вазъияти хуби таълимӣ ин:

- супориши ҷолиб, ки ба вазъияти воқеӣ ё моделсозишуда пайванд дорад;
- усулҳои фаъол: муҳокима, лоиҳа, нақшбозӣ, кор бо манбаъҳо аст;
- натиҷаи кушода: равиш ва андешаҳои гуногун имконпазиранд;
- муҳтаво: хонанда «дар нақш», «аз номи касе», «барои касе» амал мекунад.

Мисоли 1. Таърихи умумӣ

Мавзуъ: Тамаддунҳои аввалин – синфи 5

Супориш: Шумо — бостоншиносед. Як бозёфти қадимиро ёфтед. Ин чист? Барои чӣ истифода мешуд? Дар бораи зиндагии одамони он давра чӣ мегӯяд?

Амали хонандагон: тасвирҳоро таҳлил мекунанд, фарзияҳо месозанд, асоснок намуда, дар гурӯҳ пешниҳод менамоянд.

Мисоли 2. Таърихи халқи тоҷик

Мавзуъ: Давраи истиқлолияти Тоҷикистон – синфи 11

Супориш: Шумо — мушовирони президент мебошед. Лозим аст маълумоти мухтасар дар бораи душворӣ ва дастовардҳои солҳои аввали истиқлолият омода созед.

Амали хонандагон: бо манбаъҳо кор мекунанд, сабаб ва паёмадҳоро муайян намуда, гузориш омода месозанд.

Мисоли 3. Таърихи умумӣ

Мавзуъ: Давраи Эҳё – синфи 6

Супориш: Афишаи (Реклама) намоишгоҳи «Нобиғагони Эҳё»-ро эҷод кунед. Се шахсиятро интихоб намуда, тавсифи мухтасари саҳми онҳоро шарҳ дода, иқтибос ва унсурҳои визуалиро илова кунед.

Амали хонандагон: манбаъҳоро таҳлилу интихоб намуда, тарҳрезӣ ва натиҷаро пешниҳод мекунанд.

Вазъияти хуби таълимӣ бо формулаи зерин сохта мешавад:
савол + нақш + ҳадаф + натиҷа.

Ин чизест, ки ба хонанда имкон медиҳад на танҳо «донад», балки амал кунад. Вазифаи омӯзгор таҳия кардани қадаму маводҳо ва дастгирӣ мебошад.

Замимаи 3

Вазифаҳои дидактикии таълими фанни таърих

Таълими фанни таърих на танҳо атрофи далелу рӯйдод ва санаҳо сохта мешавад, балки дар асоси супоришҳои дидактикӣ низ ба роҳ монда мешавад, ки самти тамоми кори омӯзгорро муайян мекунанд. Маҳз ҳамин супоришҳо заминаи рушди салоҳиятҳои калидиро фароҳам меоранд.

Вазъиятҳои таълимӣ дар курси мо нишон медиҳанд, ки ин вазифаҳо дар амал чӣ гуна татбиқ мешаванд. Муҳим дарк кардан аст, ки дар дарс ҳар як вазъияти таълимӣ якбора 2–3 вазифаро фаро мегирад. Ҳамзамон салоҳиятҳои калидӣ низ фаъол мешаванд: масалан, муҳокима на танҳо кор бо далел ва мафҳумҳоро талаб мекунад, балки тафаккури интиқодӣ, муошират ва ҳамкориро низ инкишоф медиҳад.

Бо мақсади дарки сохтори мазмунӣ ва самтҳои меҳварии фанни таърих, мо рӯйхати мухтасари вазифаҳои калидии дидактикиро пешниҳод менамоем.

Вазифаҳои дидактикӣ

Вазифа	Тавсифи кӯтоҳ
1. Ташаккули саводнокии хронологӣ	Муқоисаи рӯйдодҳо бо сана ва давраҳои таърихӣ, дарки пайдарпайӣ ва давомнокии онҳо
2. Рушди тафаккури таърихӣ	Таҳлили сабаб ва паёмадҳо, дарки гуногунмаъноии равандҳои таърихӣ, худдорӣ аз арзёбиҳои содакорона
3. Кор бо манбаъҳои таърихӣ	Таҳлили интиқодии ҳуҷҷат, ёддошт, харита, омор ва тасвирҳо; қобилияти фарқ кардани далел аз тафсир
4. Азхудкунии мафҳум ва истилоҳот	Ташаккули дастгоҳи мафҳумӣ (инқилоб, модернизатсия, колониализм ва ғ.) барои таҳлил ва шарҳи гузашта
5. Ташаккули самтгирии арзишӣ	Дарки таҷрибаи таърихӣ, эҳтиром ба мероси фарҳангӣ, тарбияи масъулияти шаҳрвандӣ
6. Рушди малакаҳои таҳқиқотӣ	Шаклдиҳии мавқеи шахсӣ, ҳимояи асосноки он, муқоисаи версияҳои гуногун, кор бо фарзияҳо, ҷустуҷӯи маълумот ва таҳлили муқоисавӣ
7. Пайванди таърих бо замони ҳозира	Қобилияти гирифтани дарс аз гузашта ва дарки таъсири таърих ба рӯзгори имрӯза

Барои ҳар яке аз ин вазифаҳо метавон усулҳои методии гуногун, шаклҳои кор ва муносибатро интихоб кард. Дар доираи курс пурра кушодани онҳо имкон надорад, аммо мо самтҳоро тавассути вазъиятҳои таълимӣ ва машқҳои амалӣ нишон медиҳем.

Рӯйхати вазифаҳо дар замима оварда шудааст, зеро он ду вазифаро иҷро мекунад: аз як тараф, ин як воситаи мустақил барои омӯзгор дар банақшагирии дарсҳо мебошад, аз тарафи дигар, пайванддиҳандаи ҳамаи бахшҳои модул ба як низоми ягона.

Дарси дуруст тарҳрезишуда имкон медиҳад, ки вазифа ва салоҳиятҳо ҳамгиро шуда ва таълимро яклухт гардонад: фанни таърих дигар маҷмӯи далелҳо нест, балки ба фазои таҳлил, муколама ва ҷустуҷӯи маъно табдил меёбад.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Муносибати босалоҳият** даст кашидан аз дониш набуда, гузариш ба истифодаи амалии он мебошад.
2. **Фарогирӣ дар соҳаи маориф** эътирофи гуногуншаклии хонандагон, қобилиятҳо, суръати азхудкунӣ ва имкониятҳои онҳо мебошад. Он муносибат шароите фароҳам меорад, ки ҳар як шахс метавонад дар раванди таълим иштирок намуда, ба натиҷа ноил гардад.
3. **Таърих** на танҳо дар бораи гузашта аст, балки дар бораи қобилияти андешаронӣ, дарки робитаҳо ва хулосабарорӣ мебошад.
4. **Нақши омӯзгор** сохтани шароит барои муколама, ҷустуҷӯ ва амалкарди маърифатнок мебошад.
5. **Вазъияти таълимӣ** воситаи асосии татбиқи муносибати босалоҳият дар амал аст.
6. **Муносибати босалоҳият дар таълим** дарси таърихро берун аз муассисаи таълимӣ низ муфид гардонида, он мазмунро ба зиндагӣ наздик мекунад.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

Замимаи 4.

I. Дарки ғояҳои калидӣ

1. Чӣ чиз аз машғулияти имрӯза дар шумо шавқ ё тааҷҷубро ба вуҷуд овард? Чаро?
2. Кадоме аз супоришҳои пешниҳодшударо мехоҳед дар дарси худ озмоиш кунед?
3. Кадом андеша ба назари шумо воқеӣ ё амалӣ намуд?
   Шакли кор: ҷавобҳои хаттӣ ё баррасӣ дар гурӯҳҳои хурд

II. Худбаҳодиҳии таҷрибаи шахсӣ

1. Фаҳмиши шумо дар бораи нақши омӯзгор дар шароити муносибати босалоҳият дар таълим чӣ гуна тағйир ёфт? Чӣ равшантар, наздиктар ва фаҳмотар шуд?
2. Шумо дар татбиқи муносибати босалоҳият дар дарсҳои таърих кадом душвориҳоро мебинед? Ва кадом қадамҳоро аллакай метавонед барои рафъи онҳо анҷом диҳед?
   Шакли кор: баррасии дукаса ё гурӯҳҳои хурд

III. Арзёбии шахсӣ

1. Чӣ чиз барои шумо фаҳмо ва муҳимтар шуд?
2. Иборaро ба анҷом расонед:
   • «Пас аз ин машғулият ман фаҳмидам, ки…» ё
   • «Акнун ман ба … аз дидгоҳи дигар менигарам»

Шакли кор: Як супоришро интихоб карда, хаттӣ ҷавоб диҳед.

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧИРО ДАР ХОТИР ГИРИФТАМ, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 1.2

1. Мафҳумро бо тавсифаш мувофиқ кунед.

Мафҳумҳо	Тавсиф
A. Салоҳият	1. Қобилият барои истифодаи дониш, маҳорат ва таҷриба барои ҳалли масъалаҳо
B. Тафаккури таърихӣ	2. Қобилият барои таҳлили воқеаҳо, сарчашмаҳо ва дидани робитаҳо
C. Фасилитатор	3. Омӯзгорест, ки шароит барои ҷустуҷӯ ва таҳлили мустақилона фароҳам меорад
Ҷавоб:	A — … ; B — … ; C — …

2. Ғалатро ёбед.
Ин изҳоротро интихоб кунед, ки ба ғояҳои муносибати босалоҳият **мувофиқ нест:**
- A. Хонанда бояд маводро тавре, ки дар китоб омадааст, азхуд кунад.
- B. Хонанда дар муҳокима иштирок мекунад, андешаи худро баён менамояд.
- C. Дарс тавре ташкил шудааст, ки хонанда донишро дар вазъияти нав татбиқ намояд.
- D. Омӯзгор ҷавобҳои тайёр намедиҳад, балки саволҳоро ташвиқ мекунад.

3. Таърифро пурра кунед.
Муносибати босалоҳият – ин равишест, ки дар он муҳим на танҳо дониш, балки қобилияти…
- A. Ҳифз кардани таърифҳо.
- B. Истифода бурдани дониш дар ҳолати воқеӣ.
- C. Ба зудӣ бозгӯ кардани параграф.
- D. Бе хато супоридани тест.

4. Интихоб кунед, ки кадом супориш ба муносибати босалоҳият мувофиқ аст?
- A. Аз китоб сабабҳои исёнро нусхабардорӣ кардан.
- B. Омода кардани мини-баҳсҳо дар бораи аҳамияти воқеа.
- C. Супоридани тест оид ба санаҳо ва воқеаҳои асосӣ.
- D. Ёфтани ҳамаи номҳои шахсиятҳои таърихӣ дар параграф.

5. Ҷузъи намерасидагиро илова кунед.
Фасилитатор – ин омӯзгорест, ки ҷавобҳои тайёр намедиҳад, балки…
- A. Талаботро ба сатҳи дониш баланд мебардорад.
- B. Тартиботи гурӯҳиро ташкил мекунад.
- C. Шароити ҷустуҷӯи мустақилонаро фароҳам месозад.
- D. Супоришро якҷо бо хонандагон иҷро мекунад.

6. Нишон диҳед, ки кадом натиҷа рушди тафаккури таърихиро инъикос мекунад:
- A. Хонанда санаҳои воқеаҳо ва номҳои шахсиятҳои таърихиро аз ёд медонад.
- B. Хонанда мефаҳмонад, ки чаро воқеа рух дод ва чӣ оқибатҳо дошт.
- C. Хонанда метавонад параграфро бо калимаҳои худ бознависад ва мазмунашро нақл кунад.
- D. Хонанда маълумотро дақиқ ва пайдарпай аз китоб бозгӯ менамояд

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАИ ТАЪЛИМ:

1. Тартиб додани супоришҳои кушода ва ба салоҳиятҳо нигаронидашуда

КОРИ АМАЛӢ: УСТОХОНАИ ХУДБАҲОДИҲИИ ПЕДАГОГӢ

Кори амалии 1. «Интиқол додани супоришҳо» – Чӣ тавр бояд супоришҳоро дар асоси муносибат босалоҳият дар таълим тартиб диҳем?

Мақсад: Омӯхтани тарзи табдил додани супориши анъанавӣ ба супоришҳои ба рушди салоҳиятҳо нигаронидашуда.
Шакли кор: Кор дунафара ё дар гурӯҳҳои хурд.
Марҳилаҳои иҷро:
Қадами 1. Музокира карда ва супоришҳои эҳтимолиро нависед.
Қадами 2. Бо ҳамдигар дунафара/гурӯҳӣ мубодила намоед ва корҳоро бо истифода аз чек-листҳо таҳлил намоед.

Мавзуъ	Супориши маъмулӣ	Имкониятҳо барои табдил
1. Ҷанги Бузурги Ватанӣ	Се сабаби пирӯзии ИҶШС-ро номбар кунед	Тасаввур кунед, ки шумо таърихшиносед. Намоишгоҳи «Омилҳои пирӯзӣ»-ро омода мекунед. Се омили калидиро интихоб ва асоснок кунед
2. Аморати Бухоро ва барҳамхурии он (оғози асри XX)	Сабабҳои барҳамхурии Аморати Бухоро-ро номбар кунед	
3. Давлатҳои асримиёнагии Осиёи Марказӣ	Давлатҳо ва солҳои мавҷудияти онҳоро номбар кунед	
4. Ҷангҳои Наполеон	Се ҷанг ва натиҷаи онҳоро номбар кунед	

Чек-лист барои арзёбии мутақобилаи супориши табдилёфта

Меъёрҳо	Ҳа	Қисман	Не
1. Оё супориш дорои муҳтавои мушаххас (вазъият, нақш, мушкилот) дорад?	☐	☐	☐
2. Оё он таҳлил, интихоб, асосноккуниро талаб мекунад?	☐	☐	☐
3. Оё онро бо роҳҳои гуногун иҷро кардан мумкин аст?	☐	☐	☐
4. Оё дар он алоқамандӣ ба ҳаёти воқеӣ дида мешавад?	☐	☐	☐

Кори амалии 2.
«Мутобиқсозии супоришҳо» – Чӣ гуна супоришро барои хонандагон дастрас кардан мумкин аст?
Мақсад: Омӯхтани тарзи мутобиқсозии супориши рушди салоҳиятҳо равонашуда ба имкониятҳои хонандагон.
Шакли кор: Кори дунафара ё гурӯҳҳои хурд
Марҳилаҳои иҷро:
Қадами 1. Мисол ва шарҳро хонед: саволҳои назоратӣ, вариантҳои мутобиқсозӣ.
Қадами 2. Як супориши таълимиро интихоб кунед ва онро ба имкониятҳои хонандагон мутобиқ созед.
Қадами 3. Бо дигарон дар гурӯҳҳо мубодила карда корҳоро бо истифода аз чек-лист таҳлил намоед.

Мисол:
Мавзуъ: Бедории миллӣ дар Осиёи Марказӣ (охири асри XIX – аввали асри XX) – синфи 9

Муносибати анъанавӣ	Муносибати ба рушди салоҳиятҳо асосёфта
Намояндагони барҷастаи ҷадидизмро номбар кунед	**Супориш барои гурӯҳҳо:** Шумо муҳаррирони рӯзномаи аввали асри XX ҳастед. Маълумотро омода кунед: ҷадидҳо киҳо буданд, чӣ пешниҳод мекарданд, бо чӣ мубориза мебурданд ва ҷомеа онҳоро чӣ гуна қабул мекард

Хонанда чӣ кор мекунад:

Маълумотро ба тартиб медарорад, сохторро тартиб медиҳад, муҳтаворо дар шакли нав пешниҳод мекунад, бо ақидаҳо кор карда, малакаи муошират ва ҳамкориро дар гурӯҳ меомӯзад.

Шарҳи супориш

Ин супориш ба хонанда имкон медиҳад, ки на танҳо далелҳоро номбар кунад, балки маълумоти таърихиро тавассути саҳифаи рӯзнома ба шакли нав табдил диҳад. Хонандагон ақидаҳоро таҳия мекунанд, бо тасвирҳо кор мекунанд ва муҳтаворо таҳлил мекунанд. Ин намуди фаъолият малакаҳои асосиро рушд медиҳад.

Саволи табиӣ ба миён меояд: оё ин супориш барои хонандагони ман дастрас аст?

Барои фаҳмидани ин саволҳои назоратиро мегузарем.

Саволҳои назоратӣ (чек-лист барои омӯзгор):

1. Оё хонандагони ман дар бораи моҳияти ҷадидизм ва намояндагони он тасаввур доранд?
2. Оё онҳо метавонанд маълумоти таърихиро ҷамъбаст ва ба низом дароранд?
3. Оё онҳо омодаанд, ки ақидаҳои гузаштаҳоро дар қолаби муосир баррасӣ ва таҳлили интиқодӣ кунанд?
4. Оё онҳо метавонанд дар гурӯҳ кор карда вазифаҳоро тақсим намоянд?
5. Оё онҳо таҷрибаи эҷоди матнҳои сода доранд (масалан, мусоҳиба, эълон, мақолаи кӯтоҳ)?
6. Оё дар раванди дарсҳо шаклҳои визуалӣ ва эҷодӣ ба кор бурда шудаанд, аз ҷумла рӯзномаи деворӣ, таркиби тасвирҳо ва графикаи иттилоотӣ, ки ба таҳкими фаҳмиши мазмун мусоидат мекунанд?

7. Оё барои иҷрои супориш вақт ва захираҳо мавҷуданд (масалан, тасвирҳо, порчаҳои матн, дастрасӣ ба мавод)?
8. Кадом қисми супоришро хонандагон метавонанд мустақилона иҷро карда дар хона омодагӣ бинанд: хонанд, мавод ёбанд, қолаб ё чаҳорчӯба барои мақола таҳия кунанд?

Албатта, ин рӯйхат пурра нест, аммо ҳамин 8 банд кофист, ки андешаи амиқ дар бораи ҳаҷм ва талаботи супориш ба вуҷуд орад (ва агар ба баъзе саволҳо ҷавоб «не» бошад, пас супориш ниёз ба «танзим» дорад).

Муҳим: Мутобиқсозӣ ин содасозии баналӣ нест, балки қадамҳои «танзим» аст, ки супоришро барои хонандагон дастрас карда, сатҳи душвориро нигоҳ медорад, вале имкони иштирокро фароҳам меорад. Бе душвории оқилона рушд нест, бе дастрасӣ иштирок.

Вариантҳои мутобиқсозӣ:

- Ба ҷойи шакли рӯзнома — инфографика: кластер, харитаи зен, рӯзномаи деворӣ
- Ба ҷойи тамоми саҳифаи рӯзнома — таҳияи як мақола
- Ба ҷойи мақола — рубрика: мусоҳиба бо ҷадид
- Ба ҷойи мусоҳиба — корти иттилоотӣ: 3 шиори ҷадидҳо + шарҳи онҳо
- Ба ҷойи мусоҳиба — корти савол-ҷавоб дар мавзуи «Ҷадидҳо киҳо буданд ва чаро муҳиманд?»
- Ба ҷойи кори гурӯҳӣ — супориш дунафарӣ ё сенафарӣ
- Ба ҷойи супориши якхела барои ҳама — озодии интихоб: хонандагон худ супориш ва шакли корро интихоб мекунанд

Як супориши таълимиро интихоб намуда, онро ба имкониятҳои хонандагони худ мутобиқ созед.

Мавзуъ: Фарҳанги давраи Эҳё (синфи 7)

Супориши таълимӣ: Барномаи сайёҳатро дар осорхонаи санъати давраи Эҳё таҳия кунед. Се объекти намоишро интихоб карда шарҳ диҳед, ки арзиши онҳо дар чист, чаро онҳо рӯҳи давраро инъикос мекунанд.

Мавзуъ: Фарҳанги давраи Эҳё (синфи 7)

Супориши таълимӣ: Шумо сенаристон ҳастед. Сенарияи кӯтоҳ барои видеои 3–4 дақиқагӣ таҳия кунед, ки дар он таъсири санъати Эҳё ба фарҳанги муосир нишон дода мешавад.

Мавзуъ: Ташкили ҶШС Тоҷикистон (синфи 9)

Супориши таълимӣ: Тасаввур кунед, ки шумо муҳаррири маҷаллаи таърихиед. Мақола нависед: чаро ташкили ҶШС Тоҷикистон марҳилаи муҳимми таърихи миллат гардид?

Мавзуъ: Ташкили ҶШС Тоҷикистон (синфи 9)

Супориши таълимӣ: Лентаи хронологии рӯйдодҳои марбут ба ташкили ҶШС Тоҷикистонро таҳия кунед. Нуқтаҳои калидӣ, иштирокчиён ва сабабҳоро ҷудо кунед.

Чек-лист барои арзёбии мутақобилаи супориши мутобиққунонидашуда

Меъёр	Ҳа	Қисман	Не
1. Оё дар супориш масъала/саволи воқеӣ вуҷуд дорад?	☐	☐	☐
2. Оё истифодаи донишҳо лозим аст?	☐	☐	☐
3. Оё ҷой барои баҳс (далероварӣ) ҳаст?	☐	☐	☐
4. Ин «супориш барои такрор» аст ё «барои фаҳмиш»?	☐	☐	☐
5. Кадом захираҳо барои иҷро лозиманд?	☐	☐	☐
6. Оё супориш ба синфи ман мувофиқ аст?	☐	☐	☐

Кори амалии 3. Пешгӯйии натиҷа
Ҳадаф: Омӯхтани тарзи пешгӯйии натиҷа дар супориши ба рушди салоҳиятҳо нигаронидашуда.
Шакли кор: Кори дунафара ё гурӯҳҳои хурд
Марҳилаҳои иҷро:
Қадами 1. Як супориши стандартиро гиред (аз китоб ё таҷрибаи шахсии худ).
Қадами 2. Онро тавре тағйир диҳед, ки:
– хонанда амал кунад,
– ҷой барои андеша/таҳлил/баррасӣ бошад.
Қадами 3. Натиҷаро нишон диҳед: хонанда чӣ меомӯзад, кадом малакаҳоро инкишоф медиҳад.
Қадами 4. Бо дигар ҷуфтҳо/гурӯҳҳо мубодила кунед ва корҳоро бо истифода аз чек-лист таҳлил намоед.

Мисол. Матритса: «Супориш — Фаъолият — Натиҷа»

Супориши таълимии табдилёфта	Хонанда чӣ кор мекунад?	Натиҷа
Тасмаи хронологии рӯйдодҳои марбут ба ташкилёбиии ҶШС Тоҷикистонро созед. Нуқтаҳои асосии иштирокчиён ва сабабҳоро ҷудо кунед.	Маълумотро системанок мекунад, муҳимиятро ҷудо мекунад, робитаҳои сабаби таъсирро муайян мекунад	– Омӯхтани интихоби далелҳо ва тартиб додани онҳо. – Омӯхтани фаҳмидани он, ки як рӯйдод ба рӯйдоди дигар чӣ гуна таъсир мерасонад. – Азхуд кардани усулҳои содаи визуализатсия (аёнӣ): схемаи аёнӣ, харитаи вақт – Омӯхтани суханронӣ, ба таври равшан баён кардани ақидаҳои худ.
Мавзуъ: Супориши ибтидоӣ:		

Чек-лист барои арзёбии супориши мутобиқшуда ва натиҷаи пешгӯйишуда

Меъёр	Ҳа	Қисман	Не
1. Хонанда дар ин супориш чӣ кор мекунад, такрор мекунад ё таҳлил?	☐	☐	☐
2. Оё супориш шавқу ҳавас ва ангезаи хонандаро дастгирӣ мекунад?	☐	☐	☐
3. Хонанда чӣ меомӯзад, кадом малакаҳоро инкишоф медиҳад?	☐	☐	☐
4. Оё супориш ба синфи ман мувофиқ аст?	☐	☐	☐
5. Чӣ гуна супоришро метавон барои синфи мушаххас сода ё мураккаб кард?	☐	☐	☐
6. Нақши омӯзгор дар иҷрои ин супориш чӣ гуна аст?	☐	☐	☐

Кори амалии 4. Иҷрои супориши ба рушди салоҳиятҳо нигаронидашуда
Мавзуъ: Давлати Сомониён
ВАЗЪИЯТИ ТАЪЛИМӢ: «Манифести Сомониён»

Тасаввур кунед, ки шумо мушовирони дарбори Исмоили Сомониед. Ба шумо супориш дода шудааст, ки манифест таҳия кунед, ки шарҳ медиҳад, чаро давлати Сомониён ҳамчун аввалин давлатдории тоҷикон сазовори эҳтиром ва эътироф аст.

Кор дар гурӯҳ:
Қадами 1. Агар лозим бошад, супоришро мутобиқ созед.
Қадами 2. Бонки ақидаҳо созед: ба ёд оред, аз манбаъҳо истифода баред ва дастовардҳои муҳими давраи Сомониёнро нависед: сиёсат, фарҳанг, дин.
Қадами 3. 2–3 дастоварди калидиро интихоб кунед. Онҳоро ҳамчун далел истифода баред ва дар шакли муроҷиати оммавӣ пешниҳод намоед (дар шакли плакат, манифест, суханронӣ).
Қадами 4. Андеша кунед, ки кадом унсурҳо барои ташаккули ҳувияти миллӣ муҳиманд ва ин бо рӯзгори имрӯза чӣ гуна пайванд дорад.
Қадами 5. Натиҷаи корро муаррифӣ кунед.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

Шакли кор: инфиродӣ ё дунафара. Музокира/ҷавобҳои хаттӣ.

1. Кадом супориш ё шакли кор ба назари шумо муфидтар намудор шуд ва чаро?
2. Кадом принсипҳоро ҳангоми таҳияи супоришҳо дар дарсҳои худ ба назар хоҳед гирифт?
3. Дар мутобиқсозии супоришҳо кадом душвориҳоро эҳсос кардед ва чӣ гуна онҳоро метавон бартараф кард?
4. Барои шумо фарқи асосӣ байни супориши анъанавӣ ва супориши ба рушди салоҳиятҳо нигаронидашуда?
5. Чиро мехоҳед аллакай дар дарси навбатӣ озмоед?
6. Ибораро ба анҷом расонед:
- «Имрӯз фаҳмидам, ки муносибати босалоҳият — ин …»
- ё: «Акнун ман ба … аз дидгоҳи дигар менигарам»

МАВЗУИ 3

Муҳитҳои таълим ва омӯзиш: чӣ гуна дарси таърихро ҳамчун фазои таҳқиқотӣ ташкил кардан мумкин аст

Чиро донистан муҳим аст

- Дарси таърих метавонад **фазои таҳлил, муколама ва маърифат** бошад, на танҳо интиқоли дониш.
- **Муҳити омӯзиш** — на танҳо синфхона, балки тарзи ташкили раванди таълим ва шакли ҳамкорӣ мебошад.
- Усулҳои таҳқиқотӣ **супоришҳои кушода, фарзия, далеловарӣ ва кор бо манбаъҳоро** талаб мекунад.

Чиро бояд тавонем?

- **Тарҳрезии вазъиятҳои таълимӣ**, ки дар онҳо хонанда амал мекунад: таҳлил, муқоиса, хулоса.
- **Эҷоди супоришҳо**, ки андешаронӣ, интихоби мавқеъ ва далеловариро талаб мекунанд, на такрор.
- **Ташкили муколама**, ки ба хонанда имкон медиҳад фикр карда, савол диҳаду муҳокима кунад.

Саволҳои асосӣ барои баррасӣ:

- Чӣ гуна **дарси таърихро ба фазои таҳқиқотӣ** табдил додан мумкин аст, на танҳо ба нақли омӯзгор?
- **Кадом шароити муҳити омӯзиш** (ҷисмонӣ, равонӣ, методӣ) иштироки маърифатии хонандагонро дастгирӣ мекунад?
- **Чӣ гуна мухтаворо** ҳангоми гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим **ҳифз кардан мумкин аст**?

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз омӯзиши мавзуъ метавонед:

1. Муҳити омӯзиш ва таълимро фарқ карда алоқаи онҳоро гӯед.
2. Муҳити таълим чӣ гуна ба рушди салоҳиятҳои калидӣ таъсир мерасонад, шарҳ диҳед.
3. Мушкилоти маъмулиро ҳангоми эҷоди муҳити таълим муайян карда, роҳҳои рафъи онҳоро интихоб намоед.
4. Тарҳрезӣ ва таҳлили муҳити таълимро дар дарсҳои таърих омӯзед.

Муқаддима

Дар ин мавзуъ мо ба дарсҳои таърих аз дидгоҳи нав на ҳамчун майдон барои омӯзиши воқеаҳо ва далелҳои гузашта, балки ҳамчун **муҳити таълим**, ки дар он **шавқи хонанда, дарки маъно ва омодагӣ ба татбиқи дониш дар зиндагӣ** ташаккул меёбад, менигарем.

Мо мефаҳмем, ки **муҳити омӯзиш** аз **муҳити таълим** чӣ фарқ дорад ва ин фарқият чӣ гуна ба **рафтор, ангеза ва иштироки хонандагон** таъсир мерасонад.

Таваҷҷуҳи махсус ба рушди **салоҳиятҳои калидӣ (4К+) тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, муоширaт, ҳамкорӣ ва маҳорат омӯхтан** дода мешавад. Мо меомӯзем, ки муҳити таълим чӣ гуна ба **пайдо ва таҳкими ин малакаҳо** мусоидат мекунад.

Дар анҷом, тавассути **робитаи мутақобила** метавонед **ғояҳои калидиро дарк карда**, **фаъолияти педагогии худро арзёбӣ намоед** ва **қадамҳои навро барои татбиқи равишҳои муосир** дар дарсҳои таърих тархрезӣ кунед.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Таълим - раванди интиқоли дониш, малака ва маҳорат аз ҷониби омӯзгор ба хонанда.

Омӯзиш — раванди фаъолонаи азхудкунии дониш ва малака аз ҷониби хонанда. Дар моделҳои муосири таълим, бештар ба **омӯзиш** таваҷҷуҳ мешавад, яъне **муҳити таълим** бояд шароити омӯзиши фаъолро фароҳам созад, на танҳо интиқоли маълумот.

Саводи таърихӣ ин маҳорати дарки сабаб ва натиҷаи рӯйдодҳои таърихӣ, таҳлили нуқтаҳои назари гуногун, кор бо манбаъҳо ва татбиқи маърифатноки дониш дар бораи гузашта барои дарки имрӯз ва оянда мебошад.

Муносибати босалоҳият дар таълим — равона ба ташаккули малакаҳои универсалӣ мебошад, ки барои зиндагӣ заруранд, на танҳо ба интиқоли дониш.

Салоҳиятҳои калидӣ (4К+) — тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, муошират ва ҳамкорӣ + маҳорати омӯхтан, ки дар маҷмуъ ҳамчун салоҳиятҳои калидӣ ё 4К+.

Иштирок — ширкати фаъолонаи хонанда дар раванди таълим, ҳавасмандӣ дар омӯзиши мавзуъ, омодагӣ ба муҳокима, баён кардани андеша ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъала мебошад.

Инъикос — дарки амалҳои шахсӣ ва раванди таълим: чӣ муваффақ шуд, чӣ душвор буд, чиро фаҳмид.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Фарқ кардани муҳити омӯзиш ва муҳити таълим, дарки ҳадафҳо ва робитаи байни онҳо.
2. Шарҳ додан, ки муҳити таълим чӣ гуна ба рушди салоҳиятҳои калидӣ таъсир мерасонад.

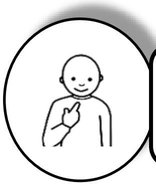

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ
Чиро медонед ва мефаҳмед?

Супориш барои гурӯҳҳо:

Яке аз вариантҳоро интихоб карда, супориши пешниҳодшударо иҷро намоед.

Вариант 1: «Дарсе, ки хонандагонро фаъол кард»	**Вариант 2: «Супоришҳои ҷолиб»**
Супориш: Лаҳзаеро дар дарси таърих ба ёд оред, ки хонандагон бештар аз одат иштирок карданд. → **Ин чӣ гуна супориш буд? (шарҳ диҳед)**	**Супориш:** Як супорише фикр кунед, ки хонандагонро «ҷалб» мекунад — шавқ, хоҳиши баҳс кардан, фикр кардан ва озмуданро ба вуҷуд меорад. → **Супоришро нависед**
• Хонандагон чӣ кор мекарданд? • Шумо чӣ кор мекардед? • Дар ин супориш чӣ ҳамаро фаъол кард?	**Муҳокима дар гурӯҳ:** • Бартарии ин супориш дар чӣ аст? • Чаро он маҳз бо хонандагони шумо кор мекунад?

Тафаккури интиқодӣ — таҳлил кардан, муқоиса намудан, хулосабарорӣ.

Эҷодкорӣ — эҷоди ғояҳои нав, пайдо кардани роҳҳои ғайрианъанавии ҳалли проблема.

Муошират — баён кардани андешаҳо, далеловарӣ, муҳокима.

Ҳамкорӣ — кори гурӯҳӣ, ба мувофиқа расидан, гӯш кардани дигарон.

Маҳорати омӯхтан — гузоштани ҳадафҳо, банақшагирии худомӯзӣ, арзёбии шахсӣ.

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи маълумотии 1.1 - ро бодиққат хонда, сатҳи фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 1.1 санҷед.

Варақаи иттилоотии 1.1

Муҳит чӣ гуна ба ташаккули салоҳиятҳо таъсир мерасонад?

Чаро дар баъзе ҳолатҳо хонандагон бо шавқ ба баррасиҳо ҳамроҳ мешаванд, савол медиҳанд, андешаҳоро пешниҳод мекунанд, вале дар ҳолатҳои дигар, хомӯш мемонанд, аз хато кардан метарсанд ё танҳо ҷавоби тайёрро интизоранд? Ҳарчи бештар сабаб на танҳо дар барнома ё китоб, балки дар он муҳити таълимиест, ки хонандагон дар он қарор доранд.

Имрӯз муносибати босалоҳият дар бисёр кишварҳо амалӣ шудааст ва Тоҷикистон аз ин истисно нест. Ин дар стандартҳои нави таълимӣ ҷой дода шудааст ва дар курсҳои такмили ихтисос фаъолона татбиқ мегардад.

Аммо ин барои мо, омӯзгорони фанни таърих, чӣ маъно дорад? Чӣ гуна метавон ин муносибатро дар шароити муассисаи таълимии маъмулӣ амалӣ кард?

Фанни таърих на танҳо дар бораи гузашта аст. Ин фаннест, ки бевосита ба оянда ҳам таъсир мерасонад, ки хонандаи имрӯзро чӣ гуна дарк карда ҷойи худро дар оянда чӣ гуна мебинад. Ва бисёр чиз аз он муҳити таълимие вобаста аст, ки дар он дарк сурат мегирад: муҳити дастгиркунанда, кушода барои муколама ё баръакс, муҳити маҳдудшуда бо такрори расмии далелҳо.

Муносибати босалоҳият дар таълим: сода ва фаҳмо

Муносибати босалоҳият дар таълим на дар бораи шумораи асосҳо, балки дар бораи маҳорати дидани робита ва дарки равандҳо бо такя ба дониш аст.

Масалан: хонанда медонад, ки Давлати Сомониён дар асри IX пайдо шудааст ва яке аз аввалин давлатдории тоҷикон буд.

Аммо оё ӯ метавонад шарҳ диҳад:

- кадом хусусиятҳои он давра метавонанд асоси давлатдории тоҷикон ҳисоб шаванд?
- кадом унсурҳои мероси Сомониён имрӯз ҳам дар забон, фарҳанг, ҳувият эҳсос мешаванд?

Ин гуна саволҳо на танҳо барои такрори маълумот, балки барои таҳлил, муқоиса ва хулосабарорӣ мусоидат мекунанд. Маҳз дар ҳамин раванд салоҳиятҳои муосир зоҳир мешаванд, ки дар асоси муносибати нави таълим қарор доранд.

Чаро муҳит муҳимтар аз мазмун аст?

Расонидани далелҳо худ ба худ салоҳиятҳоро ташаккул намедиҳад. Тафаккури интиқодӣ танҳо дар он ҳолат рушд мекунад, ки хонанда **худаш фикру таҳлил мекунад ва хулоса мебарорад**.

Ҳамкорӣ низ худ аз худ пайдо намешавад. Он **амали воқеиро талаб мекунад**: баррасӣ, баҳс, кори муштарак ва расидан ба мувофиқа аст.

Маҳз чунин унсурҳо фазои **дарс, сабки ҳамкорӣ, хусусияти супоришҳо**, муҳити таълимро ташкил медиҳанд. Муҳит на танҳо раванди таълимро ҳамроҳӣ мекунад, балки онро **маърифатнок, зинда ва ҷазбкунанда** месозад.

Барои тасаввур, ду вазъиятро муқоиса мекунем:

- Дар як синф хонандагон **савол медиҳанд, андеша баён мекунанд, ба муҳокима ҳамроҳ мешаванд**.
- Дар дигар синф — **хомӯш менишинанд, фармонро интизоранд, сухани омӯзгорро такрор мекунанд ва аз хато кардан метарсанд**.

Ин фарқ **натиҷаи муҳити таълимии гуногун** аст.

Агар дар синф:
• озодона савол додан мумкин бошад;
• аз хато кардан наметарсанд;
• имкони интихоб вуҷуд дошта бошад, чӣ гуна ва бо кӣ кор кардан,

он гоҳ эътимод пайдо мешавад, ангеза меафзояд ва хонандагон ба иштирокчиёни фаъол дар раванди таълим табдил меёбанд.

Агар дар синф:
• муҳимтарин чиз, хомӯшӣ ва интизом бошад;
• баҳо танҳо барои ҷавобҳои дуруст гузошта шавад;
• супоришҳо барои ҳама якхела бошанд,

он гоҳ ҳатто кунҷковтарин хонанда низ ташаббус нишон намедиҳад.

Бе инҳо салоҳиятҳои калидӣ 4К+ рушд намекунанд.

Биёед ҳар ду мафҳумро баррасӣ кунем:

Ҷанба	Муҳити таълим	Муҳити омӯзиш
Мақсад	Азхудкунии донишҳои фаннӣ	Рушди шахсият ва тафаккур
Омӯзгор	Манбаи дониш	Фасилитатор ва роҳнамо
Хонанда	Қабулкунанда	Фаъол ва ташаббускор
Воситаҳо	Китоб, тест, шарҳ	Савол, муҳокима, хулоса
Малакаҳо	Ёдоварӣ, хронология	Таҳлил, мавқеъгирӣ, ҳамкорӣ

*Барои он ки донишҳо ба салоҳият табдил ёбанд, **ҳар ду муҳит** лозиманд, ҳам муҳити омӯзиш ва ҳам муҳити таълим.*

Аммо таърифҳои абстрактӣ на ҳамеша имкон медиҳанд, ки бубинем онҳо дар амал чӣ гуна якҷоя мешаванд.

Биёед якчанд мисолро баррасӣ намуда, то пайгирӣ намоем, ки унсурҳои анъанавии дарси таърих чӣ гуна метавонанд тавассути муҳити таълим васеъ гарданд ва чӣ гуна салоҳиятҳои калидӣ дар хонандагон рушд мекунанд.

Мисоли 1. “Амир Темур ва нақши ӯ дар таърихи Осиёи Марказӣ” (синфи 7)

Навъ	Равандҳо ва супоришҳо
Муҳити таълим	Хонандагон ҷадвали хронологӣ тартиб медиҳанд, ба саволҳои китоб ҷавоб медиҳанд, рӯйдодҳои калидиро сабт мекунанд.
Муҳити омӯзиш	Хонандагон дар гурӯҳҳо таҳлил мекунанд, ки шахсияти Амир Темур дар кишварҳои гуногун (Тоҷикистон, Ӯзбекистон, Эрон) чӣ гуна қабул мешавад; матнҳоро муқоиса мекунанд. Мактуби кӯтоҳе «аз гузашта» аз номи як сокини шаҳр ё деҳқони он давра менависанд. Ӯ ҳукмронии Темурро чӣ гуна дарк мекунад.

Сенарияи пешниҳодшуда нишон медиҳад, ки чӣ гуна дар асоси як муҳтаво метавон сатҳҳои гуногуни фаъолияти таълимиро ташкил кард. Аммо ҳатто супориши ҷолиб на ҳамеша фавран нишон медиҳад, ки кадом салоҳиятҳо дар хонандагон ташаккул меёбанд, махсусан агар дарсро кӯтоҳ ва ба шакли ақидаҳои гуногун (консепт) баррасӣ кунем.

Аз ин рӯ, дар қадами навбатӣ мо алоҳида муайян мекунем, ки кадом навъи супоришҳо ба муҳити омӯзиш ва таълим тааллуқ доранд ва кадом салоҳиятҳои 4К+ дар ҳар кадом фаъол мешаванд.

Дар муҳити таълим ташаккул меёбанд:

- тафаккури интиқодӣ (муайян кардани робитаҳои хронологӣ),
- малакаҳои когнитивии асосӣ.

Дар муҳити омӯзиш ташаккул меёбанд:

- тафаккури интиқодӣ (таҳлил ва муқоисаи манбаъҳо, далеловарӣ),
- муоширát (муҳокима, пешниҳоди мактуб),
- ҳамкорӣ (иҷрои муштараки супоришҳо),
- эҷодкорӣ (навиштани мактуб аз номи шахсияти таърихӣ).

Мисоли 2. Инқилоби Фаронса дар асри XVIII — синфи 8

Навъ	Раванд ва супоришҳо
Муҳити таълим	Хонандагон матнро мехонанд, схемаи «Сабабҳо – рӯйдодҳо – натиҷаҳо»-ро тартиб медиҳанд, ба саволҳо ҷавоб медиҳанд.
Муҳити омӯзиш	Бозии нақшҳо: иштирокчиёни Маҷлиси миллӣ ислоҳотҳоро муҳокима мекунанд. Гурӯҳҳо аз номи табақаҳои гуногуни ҷомеа (ашрофон, буржуазия, деҳқонон) далелҳо омода мекунанд.

Дар муҳити таълим ташаккул меёбанд: малакаҳои когнитивӣ (таҳлил ва батартибдарорӣ), дарки робитаҳои сабаб ва натиҷа.

Дар муҳити омӯзиш ташаккул меёбанд: муоширát (суханрониҳои шифоҳӣ), ҳамкорӣ (кори гурӯҳӣ), тафаккури интиқодӣ (далеловарии мавқеъ), эҷодкорӣ (фикр кардан аз номи дигарон, тасаввури таърихӣ).

Чӣ тавре ки аз мисолҳои овардашуда бармеояд, муҳити таълим худ аз худ ба вуҷуд намеояд, он тавассути интихоби супоришҳо, шакли ҳамкорӣ ва муҳити синф ташаккул меёбад.

Дар маркази ин раванд омӯзгор қарор дорад. Маҳз ӯ муайян мекунад, ки дар дарс чӣ рӯй медиҳад: такрори механикии дониш ё амали маърифатнок ва фаъол. Биёед, муфассалтар баррасӣ кунем, ки омӯзгор дар ташкили муҳите, ки ба рушди салоҳиятҳо мусоидат мекунад, чӣ нақш мебозад.

Омӯзгор меъмори муҳити омӯзиш

Салоҳиятҳо ба қисми муҳимми дарси муосир табдил ёфтаанд, на ҷудо аз фан, балки дар доираи он. Дар таълими фанни таърих ин маънои онро на танҳо расонидани донишҳо дар бораи гузашта, балки рушди малакаҳо: дидани робитаҳо, таҳлили рӯйдодҳо, баррасии аҳамияти онҳо дорад. Мо ба хонандагон кумак мекунем, ки нуқтаҳои назари гуногунро баррасӣ кунанд, бо манбаъҳо кор карда, хулосаҳои мустақилона бароранд.

Унсурҳое, чун муҳокима, андешаронӣ, имкони шунида шудан аллакай шароити муҳити таълимиро фароҳам меоранд. Бисёр омӯзгорони фанни таърих инро тавассути супоришҳо, саволҳо ва муколама дар дарс татбиқ мекунанд.

Барои он ки фазои андешаронӣ ва ҷустуҷӯ воқеан дар дарс ташаккул ёбад, ният танҳо кофӣ нест.

Муҳим аст, ки фаҳмем кадом унсурҳои мушаххас ба ташаккули муҳити таълим мусоидат мекунанд ва онҳо дар амалияи ҳаррӯзаи мо чӣ гуна зоҳир мешаванд.

Дар поён ҷадвал бо салоҳиятҳои асосӣ ва намунаҳои татбиқи онҳо дар дарсҳои таърих оварда шудааст.

Чӣ гуна муҳити омӯзишро дар дарсҳои таърих ташкил кардан мумкин аст?

Принсип	Чӣ бояд кард?
Истифодаи саволҳои кушода	- «Ба фикри шумо, чаро…?» - «Агар чунин мешуд, чӣ ҳодиса рӯй медод?» - «Ин рӯйдодро бо донистани натиҷаҳо чӣ гуна арзёбӣ мекунед?»
Ворид кардани супоришҳои нақшӣ ва маъноӣ	- Муҳокимаҳо, бозиҳои нақшӣ, баҳсҳо - Супоришҳои дорои маънои шахсӣ: «Ба шахси он давра чӣ мегуфтед?» - Пайваст кардани гузашта бо имрӯза: «Имрӯз ба мо чӣ таъсир дорад?»
Додани имкони интихоб	- Шакли кор: ҷадвалҳои хронологӣ, мусоҳиба, эссе - Интихоби мавзуи лоиҳа ва тарзи пешниҳоди натиҷаҳо - Лоиҳаҳои хурд: мактуб аз гузашта, рӯзнома, дастнавис
Эҷоди шароити кори муштарак	- Кори дунафарӣ ва гурӯҳӣ - Баҳсҳо, ангезиши зен, мусоҳиба
Истифодаи манбаъҳои гуногуни таърихӣ	- Таҳлили ҳуҷҷатҳо: мактубҳо, солномаҳо, қонунҳо, хронологияҳо - Муқоисаи нуқтаҳои назари иштирокчиёни рӯйдодҳо (солноманавис аз Бухоро – муаллифи византӣ) - Муқоисаи андеша аз кишварҳо ё давраҳои гуногун

Усул ва роҳи худ ба худ, танҳо як қисми кор мебошанд. Муҳим аст, ки на танҳо супоришҳо ва шаклҳоро истифода барем, балки фаҳмем, ки онҳо ба хонандагон чӣ гуна таъсир мерасонанд.

Барои он ки муҳити таълим ба рушди салоҳиятҳо мусоидат кунад, бояд раванди дарсро мушоҳида ва гӯш кард, ки хонандагон чӣ гуна вокуниш нишон медиҳанд, чӣ гуна фикр мекунанд, ҳамкорӣ мекунанд ва фикри худро баён менамоянд.

Қисми навбатӣ нишон медиҳад, ки ба кадом нишонаҳо бояд диққат дод ва чӣ гуна фаҳмид, ки муҳит воқеан барои рушди салоҳиятҳои калидӣ (**4К+**) шароит фароҳам меорад.

Чӣ гуна фаҳмидан мумкин аст, ки муҳити таълимӣ воқеан салоҳиятҳоро ташаккул медиҳад?

Мушоҳида кунед ва аз худ пурсед:

- Оё гурӯҳҳо ҳамоҳанг кор мекунанд, хонандагон нақшҳоро тақсим мекунанд?
- Оё хонандагон баҳс мекунанд ва далел меоранд?
- Оё савол медиҳанд ва ҷавоб меҷӯянд?
- Оё робитаҳои сабаб ва натиҷаро месозанд?
- Оё рӯйдодҳоро аз нуқтаҳои назари гуногун шарҳ медиҳанд?
- Оё дар супоришҳо маънои шахсӣ пайдо мешавад?
- Оё метавонанд шарҳ диҳанд, ки чаро ин супоришро иҷро мекунанд?

Агар ҳадди ақал ба баъзе аз ин саволҳо ҷавоби «ҳа» диҳед, муҳити шумо аллакай ба рушди салоҳиятҳо мусоидат мекунад.

Барои он ки фарқи байни муҳити омӯзиш ва муҳити таълим равшантар шавад, муфид аст, ки параметрҳои калидиро ба шакли ҷадвал ҷамъбаст намоем. Ин кумак мекунад, ки **ҷониби техникии дарс (расонидани дониш)** аз **ҷониби маъноӣ ва рушддиҳанда (ташаккули салоҳиятҳо ва тафаккури таърихӣ)** равшан ҷудо карда шавад.

Муқоисаи ду муҳити таълимӣ

Унсурҳо	Муҳити таълим	Муҳити омӯзиш
Ҳадаф	Расонидани донишҳо дар бораи гузашта: рӯйдодҳо, далелҳо, санаҳо	Дарки равандҳо, рушди тафаккури таърихӣ, муносибати шахсӣ ба гузашта
Навъи супоришҳо	Ҷавоб ба саволҳои параграф, тартиб додани хронология, нақл кардан	Таҳлили манбаъҳо, баҳсҳо, лоиҳа, бозиҳои нақшӣ, баррасиҳо
Нақши хонанда	Шунаванда, гирандаи дониш, иҷрокунанда	Иштирокчии фаъол, таҳқиқгар, ҳаммуаллифи раванд
Салоҳиятҳо	Танҳо қисман ташаккул меёбанд: дониш ва малакаҳои фаннӣ	Салоҳиятҳои калидӣ (**4К+**) пурра рушд мекунанд
Ҳавасмандӣ	Метавонад коҳиш ёбад, агар диққат ба ёдоварӣ равона шавад	Бо иштироки фаъол, интихоб ва пайвастагӣ бо таҷрибаи шахсӣ меафзояд
Арзёбӣ	Тест, пурсиши шифоҳӣ, санҷиши хаттӣ	Худсанҷишкунӣ, ҳимояи лоиҳа, инъикос

Ин ҷадвал на танҳо воситаи муқоиса, балки имкони **дарки тағйироти мантиқии** таълим аст:

- аз расонидани дониш ба ҳамкорӣ,
- аз такрори механикӣ ба дарки маъно,
- аз хонандаи иҷрокунанда ба хонандаи фаъол.

Муҳити омӯзиш муҳити таълимро иваз намекунад, балки онро **такмил медиҳад**, ба он амиқӣ ва маънои шахсӣ мебахшад. Маҳз ҳамгироии **ду равиш** дарсро пурмазмун мегардонад: аз як тараф, сохтор ва асоси далелӣ медиҳад, аз тарафи дигар — тафаккур, ташаббус ва шавқро инкишоф медиҳад.

Дар замима, як қатор параметр ва шароити муҳити таълим оварда мешаванд, ки ба ташаккули салоҳиятҳо таъсири мустақим доранд:

- **Муҳити рушддиҳанда** – супоришҳое, ки андешаронӣ, иншо ва баҳсро талаб мекунанд.
- **Муҳити амн** – хатоҳо маҳкум намешаванд, балки таҳлил мегарданд.
- **Муҳити гуногуншакл** – хонандагон метавонанд тарзи ифодаи худро интихоб кунанд: иншо, муколама, рӯйнамо, видео.

- **Муҳити ғанӣ** – матнҳо, мавзуъҳо, иқтибосҳо, захираҳои визуалӣ ва рақамӣ.
- **Ҳамкорӣ** – кори дунафарӣ, лоиҳаҳои гурӯҳӣ, баҳсҳои адабӣ.

Муносибати босалоҳият дар таълим на ба технология, балки ба **нигоҳи муайян ба таълим** такя мекунад: хонанда на танҳо ёд мегирад, балки **фикр мекунад, эҳсос мекунад ва қарор қабул мекунад**. Вазифаи омӯзгор фароҳам овардани шароит барои ин раванд дар доираи дарс аст.

Хулоса: муҳити омӯзиш ин на маҷмӯи усулҳо, балки **фарҳанги дарс** аст. Он андеша, заҳмат ва масъулиятро талаб мекунад, вале дар тарзи омӯзиши хонанда ва рушди шахсии омӯзгор **тағйироти воқеӣ** меорад.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Муҳити таълим** — асосест, ки бе он азхуд кардани асосҳои фаннӣ ғайриимкон аст.
2. **Муҳити омӯзиш** — фазое, ки дар он хонанда ба фикр кардан, амал кардан, шубҳа кардан ва дарёфти маъноҳо оғоз мекунад. Маҳз дар ҳамин ҷо салоҳиятҳои воқеӣ ташаккул меёбанд.
3. **Таърих** — ин бештар аз танҳо санаҳост. Ин дар бораи одамон ва интихоби онҳо аст.
4. **Муҳитро омӯзгор ташаккул медиҳад,** на барнома ва методикаи таълим. Калимаҳои мо, саволҳо, эътимод ва қарорҳо воситаҳои калидии педагогика мебошанд.
5. **Салоҳиятҳо** асоси дарсанд, на унсури иловагӣ. Дарсҳое, ки тафаккурро рушд медиҳанд, бо хонанда барои тамоми умр мемонанд.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

I. Дарки ғояҳои калидӣ

1. Ба назари шумо, фарқи асосӣ байни муҳити омӯзиш ва муҳити таълим дар чист?
2. Кадом мисолҳо ё ҳолатҳо аз матн бо таҷрибаи шахсии шумо мувофиқат доранд ва чаро?
3. Ба фикри шумо, муҳити таълим ба ташаккули салоҳиятҳои калидӣ чӣ гуна таъсир мерасонад?

Шакли кор: ҷавобҳои хаттӣ ё муҳокима дар гурӯҳҳои хурд

II. Худсанҷии таҷрибаи шахсӣ

1. Кадом унсурҳои муҳити омӯзиш дар дарсҳои шумо аллакай самаранок кор мекунанд?
2. Кадом усул ё шароитҳое, ки ба муҳити омӯзиш марбутанд, шумо аллакай истифода мебаред?
3. Кадом душвориҳо барои ташкили муҳити таълим дар муассисаи таълимӣ/синфи шумо халал мерасонанд (захираҳо, вақт, фарҳанг)?

Шакли кор: қайдҳои инфиродӣ ва мубодила дар кори дунафара.

III. Гузариш ба амал

1. Кадом як тағйиротро метавонед дар дарси наздик ворид кунед, то муҳити таълимро тақвият диҳед?
2. Кадом шаклҳоро (лоиҳаҳои хурд, супоришҳои нақшӣ, муҳокимаҳо, интихоби супориш) мехоҳед санҷед?
3. Кадом ғояҳоро метавонед дар вохӯрии методӣ ё шурои педагогӣ пешниҳод кунед?
Шакли кор: қайдҳои инфиродӣ ва мубодила дар гурӯҳҳои хурд.

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 1.3

1. Кадоме аз унсурҳои зерин ба муҳити омӯзиш тааллуқ доранд?
А. Бозии нақшӣ «баҳси табақаҳо дар Фаронса»
Б. Китоб ва атласи таърих
В. Кор бо ҷадвали хронологӣ
Г. Навиштани мактуб аз номи шахсияти таърихӣ

2. Мақсади асосии муҳити таълим ин аст:
А. Санҷиши донишҳо оид ба мавзуъ
Б. Расонидани далелҳои таърихӣ
В. Ташаккули тафаккур, ташаббус ва дарк
Г. Такрори сана ва рӯйдодҳо

3. Натиҷаи муҳити таълим чист?
А. Малакаи нақл кардани параграф
Б. Қобилияти савол додан ва хулоса баровардан
В. Донистани санаҳо ва ҳокимон
Г. Пур кардани схема «Сабабҳо — Рӯйдодҳо — Натиҷаҳо»

4. Нишонаҳои муҳити таълим инҳоянд:
А. Ҷавобҳо танҳо аз рӯйи китоб
Б. Танҳо баҳодиҳӣ барои дурустӣ
В. Имкони интихоб, саволҳои кушода
Г. Қабули хатоҳо ҳамчун қисми омӯзиш

5. Чаро ҳамгироии муҳити омӯзиш ва таълим муҳим аст?
А. То хонандагон дар дарс парешон нашаванд
Б. То ҳама баҳои хуб гиранд
В. То дониш бо маънои шахсӣ пайваст шавад
Г. То китобро зудтар тамом кунанд

6. Кадом салоҳият ташаккул меёбад, агар хонанда натиҷаи ислоҳотро таҳлил карда, фикри далелнок баён кунад?
А. Эҷодкорӣ
Б. Муоширaт
В. Тафаккури интиқодӣ
Г. Ҳамкорӣ

7. Дар кадом супориш эҳтимоли бештар аст, ки эҷодкорӣ зоҳир шавад?
А. Ҷавоб додан ба саволҳо пас аз параграф
Б. Навиштани мактуб аз гузашта аз номи сокини шаҳри Самарқанд
В. Тартиб додани ҷадвал оид ба сиёсати хориҷӣ
Г. Ёфтани санаҳои рӯйдодҳо дар хронология.

ЗАМИМАИ 1.

Сенарияи дарс

Мавзуъ: *Амир Темур ва нақши ӯ дар таърихи Осиёи Марказӣ — синфи 7*
Асос: *Ташаккули салоҳиятҳои калидӣ (**4К+**) тавассути таҳлили манбаъҳо ва навиштани матни* **RAFT (нақш (роль), манфиатгирандагон (аудитория), шакл (форма), мавзуъ(тема))**

Мақсад:

1. Дидани фарқият дар арзёбии рӯйдодҳои таърихӣ дар кишварҳои гуногун.
2. Таҳлил ва муқоисаи манбаъҳо ва баровардани хулоса.
3. Эҷоди матн аз номи шахсияти таърихӣ бо истифода аз усули **RAFT**.

1. Фаъолгардонии донишҳо

- Саволҳои кӯтоҳ: «Шумо дар бораи Амир Темур чӣ медонед?»
- Омӯзгор бо истифода аз воситаҳои аёнӣ мухтасар дар бораи тарҷумаи ҳол, юришҳои ҳарбӣ ва сиёсати маъмурии Амир Темур нақл мекунад.
- Воситаи аёнӣ: ҷадвали хронологӣ — “Рӯйдод – Сол – Аҳамият”

2. Таҳлили манбаъҳо

- Синф дар гурӯҳҳо муттаҳид мешавад
- Ба ҳар гурӯҳ порчаи манбаъ дода мешавад: Тоҷикистон, Ӯзбекистон, Эрон

Супориш: Матнро бодиққат хонед. Дар матн зери калимаҳои иникоскунандаи хусусиятҳои калидии симои Амир Темур хат кашед. Дар гурӯҳ баррасӣ кунед:

- Темур дар ин матнҳо чӣ гуна тасвир шудааст: монандӣ ва фарқиятҳо дар чӣ ҳаст?

- Калом омил метавонад ба чунин нуқтаи назар таъсир расонад?

- Кадом нуқтаи назар мутавозинтар менамояд? Чаро?

3. Супориши RAFT: навиштани «мактуб аз гузашта»

- Омӯзгор шакли **RAFT**-ро шарҳ медиҳад (нишон додани слайд ё қолаб дар тахта)
- Ҳар гурӯҳ нақш интихоб мекунад (сокини шаҳри Самарқанд, деҳқон, донишманд ва ғайра.)
- Хонандагон аз рӯйи қолаби **RAFT** аз гузашта мактуб менависанд
- Гурӯҳҳо мактубҳоро ба овози баланд мехонанд.

4. Робитаи мутақобила — вазифаи хонагӣ

- Чӣ душвор буд?
- Кадом чизи навро омӯхтед?
- Фарқи назари шахсӣ аз матни расмӣ дар чист?

Мавод барои дарс

1. Порчаҳо аз манбаъҳо (аз китобҳои дарсии фанни таърих)

Китоби таърихи Тоҷикистон

Амир Темур дар таърихи минтақа нақши муҳим бозидааст. Гарчанде ки ӯ намояндаи миллати тоҷик набуд, давлаташ ҳудудеро дар бар мегирифт, ки тоҷикон дар он зиндагӣ мекарданд. Сиёсати ӯ ба болоравии муваққатии иқтисодӣ, рушди ҳунармандӣ ва савдо дар шаҳри Самарқанд ва дигар шаҳрҳо мусоидат кард. Аммо юришҳои ҳарбии ӯ бо вайронкорӣ ҳамроҳ буданд. Барои аҳолии тоҷик ин давра дугона буд: аз як тараф — рушди фарҳангӣ, аз тарафи дигар — зӯроварӣ ва фишор. Дар маҷмуъ, давраи Темур мероси мураккаб ва мухолиф боқӣ гузошт.

Китоби таърихи Ӯзбекистон

Амир Темур сарлашкари бузург ва бунёдгузори як давлати пурқудрат. Ӯ заминҳои парокандаро муттаҳид кард ва Осиёи Марказиро тартиб овард. Давраи ҳукмронии ӯ барои Самарқанд «асри тиллоӣ» гардид, ки ба маркази илм, санъат ва фарҳанг табдил ёфт. Қувват, стратегия ва ақли ӯ наслҳои ӯзбекҳоро илҳом мебахшад. Маҳз ба шарофати Темур Ӯзбекистон вориси як давлати бузург гардид. Бале, юришҳои ӯ шадид буданд, аммо онҳо нуфуз ва амнияти минтақаро таҳким бахшиданд. Имрӯз ӯ ҳамчун қаҳрамони миллӣ шинохта мешавад.

Таҳқиқоти таърихӣ, Эрон

Барои Эрон номи Темур пеш аз ҳама бо вайронкорӣ ва ранҷ пайвандӣ дорад. Артиши ӯ шаҳрҳои зиёдеро, аз ҷумла Исфаҳонро хароб кард, ки дар он ҷо даҳҳо ҳазор сокин кушта шуд. Бо вуҷуди таваҷҷуҳи ӯ ба фарҳанг ва сохтмон дар Самарқанд, дар хотираи эронӣ ӯ ҳамчун ғоратгар боқӣ мондааст, ки мусибат овард. Баъзе таърихнигорони эронӣ саҳми ӯро дар рушди меъморӣ эътироф мекунанд, аммо дар шуури ҷамъиятӣ ӯ бештар ҳамчун вайронкунанда, на бинокор, қабул мешавад.

2. Супориши RAFT: навиштани «мактуб аз гузашта»

RAFT чист?

RAFT — усулест, ки ба хонандагон кумак мекунад, матнҳоро аз **нақшҳои гуногун** ва дар **жанрҳои гуногун** нависанд. Ин ном ихтисораи чор унсур аст:

- **R** (Role) — нақш: кӣ менависад?
- **A** (Audience) — шунаванда: ба кӣ менависад?
- **F** (Format) — шакл: мактуб, гузориш, суханронӣ ва ғ.
- **T** (Topic) — мавзуъ: дар бораи чӣ менависад?

Унсур	Маъно ва саволҳое, ки бояд ҷавоб дода шаванд
R (роль)— Нақш	Кӣ менависад/мегӯяд? Аз номи кӣ матн эҷод мешавад?
A (аудитория)— Шунаванда	Ба кӣ равона шудааст? Кӣ гиранда аст?
F (форма)— Шакл	Дар кадом жанр? Матн чӣ гуна тарҳрезӣ шудааст: мактуб, суханронӣ, рӯзнома, ёддошт ва ғ.?
T (тема)— Мавзуъ	Матн дар бораи чист? Маънои асосӣ, ғоя ё тезиси паём кадом аст?

Мисол

Нақш: Деҳқони канораҳои Самарқанд **Синфхона:** Хонанда **Шакл:** Мактуби шахсӣ **Мавзуъ:** Зиндагии ман дар замони Темур	Писарам**,** ту ҳанӯз хурдӣ ва ёдат нест, ки пеш аз омадани Темур ҳол чӣ гуна буд. Ҷанг бисёр шуд, инро медонем. Одамонро ба лашкар мебаранд, андозҳо гаронтар шуданд. Аммо дар шаҳр ҷунбишу равнақ пайдо шудааст — бино месозанд, савдо мекунанд, донишмандон аз ҳар гӯша меоянд. Тарс ва ифтихор паҳлӯи ҳам зиндагӣ мекунанд. Умед дорам, ки ту дар замони осоишта калон мешавӣ ва мефаҳмӣ, ки ҳамаи ин корҳо барои чӣ буданд.

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАИ ТАЪЛИМ:
1. Шиносоӣ бо душвориҳои маъмул ҳангоми ташкили муҳити таълим ва интихоби роҳҳои рафъи онҳо

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ
Чиро медонед ва мефаҳмед?

Супориш барои гурӯҳҳо:
Ҳар як ақидаро хонед. **Дуруст ё нодуруст** будани онро қайд карда, барои шарҳ додани фикри худ омода бошед.

Ақидаҳо:

1. Бе маводи иловагӣ (тасвирҳо, манбаъҳо, рӯнамоҳо) муҳити таълимро ташкил кардан ғайриимкон аст.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

2. Муҳити омӯзиш танҳо дар дарсҳое имконпазир аст, ки лоиҳа ва баррасӣ доранд.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

3. Дар синфи калон ва гуногун имкон надорад, ки шароити ҳамкорӣ ташкил шавад.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

4. Агар хонандагон супоришҳои аз рӯйи як қолаб иҷро кунанд, муҳити омӯзиш камтар зоҳир мешавад.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

5. Агар хонанда дар дарс хато кунад, муҳим аст, ки фавран ислоҳ шавад, то дигарон саргардон нашаванд.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

6. Саволҳои кушода ва супоришҳои ғайрианъанавӣ фоида доранд, танҳо агар дар синф хонандагони қавӣ ва дорои ҳавасмандӣ бошанд.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

7. Агар дар синф оромӣ ва интизом набошад, пас дарс самаранок нест.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

8. Ҳатто бе тағйири супоришҳо метавон муҳити таълимро ташкил кард, муҳим он аст, ки чӣ гуна онҳоро пешниҳод мекунӣ.
☐ Дуруст ☐ Нодуруст

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 1.2-ро бодиққат хонда, бо истифода аз саволҳо баррасӣ кунед.

Варақаи иттилоотии 1.2

Монеаҳои муҳити омӯзиш: таҳлили мушкилот ва қадамҳо ба сӯйи тағйирот

Воқеият аз идеал дур аст? Ин муқаррарӣ аст. Биёед воқеъбинона дар бораи душвориҳое, ки омӯзгорон ҳангоми кушиши татбиқи муҳити таълим ва салоҳиятҳои калидӣ дар шароити маъмулӣ дучор мешаванд, суҳбат кунем. Ҳамзамон, бубинем, ки кадом қадамҳои одӣ ва воқеӣ вуҷуд доранд, бе он ки худ ва хонандагонро барои ба пеш ҳаракат кардан аз ҳад зиёд бор кунем.

Маҳдуд будани вақт

Проблема: Маълумоти китоби дарсӣ зиёд, аммо вақт кам. Мехоҳед баррасиҳо ё кори лоиҳавӣ гузаронед, аммо дар сар фикр чарх мезанад: «мо наметавонем мавзуъро пурра омӯзем».

Чӣ кумак мекунад:

- Истифодаи **супоришҳо**и кӯтоҳ, вале пурмаънӣ. Масалан: ба ҷойи бозии накшии калон, **баҳси 5-дақиқагӣ** дар ҷуфтҳо бо саволи «Оё сиёсати Искандари Макдунӣ пешрафта буд?»
- Ворид кардани унсурҳои омӯзиш бевосита ба **супоришҳои анъанавӣ.** Масалан, ҷадвали «Сабабҳо — рӯйдодҳо — натиҷаҳо» метавонад бо саволи «Гурӯҳҳои гуногуни аҳолӣ ба ин натиҷаҳо чӣ гуна вокуниш нишон медоданд?» анҷом ёбад.
- Тақсим кардани фаъолиятҳои калон ба қисмҳо. Дар як дарс муҳокима, дар дигар тартиб додани лоиҳаи хурд. Ин махсусан дар синфҳои 10–11 дар мавзуъҳое чун «Ҳаракати миллӣ дар Осиёи Марказӣ» ё «Ташаккули ҶШС Тоҷикистон» самаранок аст.

Хулоса: шарт нест ҳама чизро якбора тағйир дод. Ҳатто 5 дақиқаи муколамаи кушода муҳити омӯзишро эҷод мекунад.

Хонандагон ғайрифаъоланд ё ба озодӣ одат накардаанд

Проблема: душвор аст, ки хонандагонро фаъол созед. Онҳо ҷавоби дурустро интизоранд, аз хато метарсанд, намехоҳанд гап зананд.

Чӣ кумак мекунад:

- Оғоз кардан аз **саволҳои кушодаи сода**, ки дар онҳо хато кардан имкон надорад. Масалан: «Чӣ шуморо дар ин мавзуъ ба тааҷҷуб овард?», «Кадом қисм ба шумо муҳимтар намуд?»
- Истифодаи **шаклҳои «фаъолияти нарм»**: на якбора баррасӣ, балки аввал навиштани ҷавобҳо дар дафтар, баъд дунафара ва сипас дар тамоми синф.
- Таъкид кардан, ки **хато намудан чизи муқаррарӣ аст** ва ҳар андеша муҳим аст. Мешавад ошкоро гуфт: «Мо як ҷавоби дурустро намеҷӯем, мо фикр кардан ва муқоиса карданро меомӯзем».
- Ҷалб кардани **шаклҳои ғайрирасмии кор** — масалан, санҷиши хурд: «Агар ту дар замони ислоҳоти ҷадидӣ зиндагӣ мекардӣ, чӣ гуна муносибат мекардӣ?» — ин тарсро кам мекунад, тасаввуротро фаъол месозад.

Хулоса: муҳим муҳити бехатарро эҷод кардан аст. Аввал як нафар гап мезанад, баъд дуюм. Баъд тамоми синф.

Захираҳои иловагӣ нестанд

Мушкилот: супоришҳои зиёд манбаъҳо, тасвирҳо, маводро талаб мекунанд. Аммо дар муассисаи таълимӣ танҳо китоб ва тахта.

Чӣ кумак мекунад:

- Истифодаи **он чизе, ки аллакай ҳаст**: китобро метавон ба манбаъ табдил дод. Масалан, порча аз параграфро ҳамчун «назарияи таърихнигор» пешниҳод кардан ва аз хонандагон хоҳиш кардан, ки онро рад ё пурра кунанд.
- Эҷоди супоришҳо **бо истифодаи тасаввурот**. Масалан: рекламаи намоишгоҳи «Сомониён: решаҳои мо»-ро фикр кунед, дар он чӣ тасвир мекардед?
- Хонандагонро ташвиқ кардан, ки **маводро аз хона ё интернет** биёранд (агар имкон бошад): тасвирҳо, матнҳо, иқтибосҳо.
- Ҳамкорӣ бо омӯзгорон — сохтани **бонки манбаъҳои содда** (масалан, мактубҳо, қонунҳо, схемаҳо, харитаҳо) барои мавзуъҳои дарсии синфҳои 7–11.

Хулоса: ҳатто захираҳои камро метавон ба муҳити омӯзиш табдил дод, агар бо онҳо ҳамчун нуқтаи ибтидоӣ барои андешаронӣ кор карда шавад.

Синф хеле гуногун аст: хонандагони қавӣ ва заиф

Мушкилот: баъзеҳо хонандагон ҳамаи корро зуд анҷом медиҳанд, баъзеҳо умуман фаъол нестанд. Баъзеҳо фаъоланд, дигарон хомӯш.

Чӣ кумак мекунад:

- Пешниҳоди **супоришҳои гуногун**. Масалан: яке ҷадвал менависад, дигаре муколама, сеюм мактуб аз гузашта. Ҳама супоришро иҷро мекунанд, вале ҳар кадом дар сатҳи худ.
- Ворид кардани **нақшҳо дар гурӯҳ**: яке таҳлил мекунад, дигаре менависад, сеюм муаррифӣ мекунад. Ин ба ҳар кас имкони муфид будан медиҳад.
- Тартиб додани **супоришҳо бо сатҳҳо**: саволҳои асосӣ + як саволи амиқ барои хоҳишмандон. Масалан, дар мавзуи «Ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон» яке сабабҳоро меҷӯяд, дигаре «репортаж»-ро аз номи шоҳид менависад.

Хулоса: муҳити таълим ин «ҳама яксон» набуда, балки «ҳар кас мувофиқи тавоноӣ». Иштирок дар раванди дарс мебошад.

Фарҳанги анъанавии муассисаи таълимӣ навовариҳоро дастгирӣ намекунад

Проблема: маъмурият дарси оромро интизор аст. Падару модарон — «то ки санаҳоро бояд донанд». Ҳамкорон мегӯянд: «Барои чӣ ҳамаи ин ба ту лозим?»

Чӣ кумак мекунад:

- Оғоз кардан бо **суханони мулоим, нарм, бе инқилоб**: бигзор ба ҷойи нақл баррасӣ бошад ё интихоб байни ду супориш, баҳсҳои хурд низ мувофиқанд.
- Нишон додани натиҷа: пас аз лоиҳа, расм, муаррифӣ, мусоҳиба. Инро метавон ба падару модарон ё дар шурои педагогӣ нишон дод, ё дар саҳифаи шахсӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ (Facebook, Instagram) ҷойгир кард.
- Ҳамкорӣ бо омӯзгорони ҳамфикр, гузаронидани дарси кушод, баррасӣ дар вохӯриҳои методӣ.
- Ишора ба стандарт ва ҳадафҳои нави маорифи Тоҷикистон ки аллакай ба салоҳиятҳои калидӣ равона шудаанд.

Хулоса: лозим нест танҳо ҳаракат намуд. Қадам ба қадам, метавон фарҳангеро сохт, ки дар он хонанда на танҳо ҷавоб медиҳад, балки фикр мекунад,

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Шароити идеалӣ вуҷуд надорад**. Муносибати босалоҳият дар таълим на дар бораи идеал, балки дар бораи интихоби маънодор аст. Ҳатто дар шароити маҳдуд метавон:

– саволи кушода пешниҳод кард,
– ҳуқуқи интихоб кардани супориш ё шакли корро дод,
– пешниҳод кард, ки фикр кунанд, на танҳо аз ёд гиранд.

Ин аллакай муҳити таълим аст, ки дар он ангеза, шавқ ва тафаккур рушд меёбанд.

2. **Хато, гуногунии ҷавобҳо ва муҳокимаи андешаҳо** на нокомӣ, балки нишонаи муҳите мебошанд, ки дар он салоҳиятҳо ташаккул меёбанд.

3. **Ташкили муҳити омӯзиш** — равандест, ки аз дарки таҷрибаи шахсӣ оғоз меёбад. Тағйироти хурд дар равиш метавонанд тағйироти бузург дар фаъолшавии хонандагон ба бор оранд.

4. **Монеаҳо дар ташаккули он** — на бунбаст, балки самт барои ҷустуҷӯи роҳҳоянд. Ҳатто дар шароити маҳдудияти вақт ва захираҳо метавон «нуқтаҳои воридшавӣ»-и тағйиротро пайдо кард.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

I. Дарки маъно

1. Кадом мушкилот ё душвориҳои, муҳокимашуда ба таҷрибаи шахсии шумо шиносанд? Чӣ чиз барои шумо ғайриинтизор буд?
2. Кадом ғояҳо ё роҳҳои ҳал ба шумо муфид ва воқеӣ намуданд? Чаро?
3. Кадом «афсона»-и марбут ба муҳити омӯзишро шумо рад ё баръакс, тасдиқ мекардед?
Шакли кор: баррасии дунафара ё дар гурӯҳҳои хурд

II. Арзёбии таҷрибаи шахсӣ

1. Кадом душвориҳо бештар ба ташкили муҳити таълимӣ дар синфи шумо халал мерасонанд?
2. Аз роҳҳои пешниҳодшудаи рафъи монеаҳо кадомашро аллакай санҷидаед? Чӣ кор кард, чӣ не?
Шакли кор: баррасии дунафара ё дар гурӯҳҳои хурд

III. Нақшаи амал

1. Кадом тағйироти мушаххасро метавонед дар сохтори дарс ворид кунед, то шароити бештар барои рушди салоҳиятҳои калидӣ (**4К+**) фароҳам созед?
2. Кадом қадами хурдро омодаед аллакай дар дарси наздик иҷро кунед?
3. Чиро метавонед бо ҳамкорон муҳокима кунед, то дар роҳи тағйирот танҳо набошед?
Шакли кор: — баррасии дунафара ё дар гурӯҳҳои хурд

МАШҒУЛИЯТИ 3

НАТИҶАИ ТАЪЛИМ:

1. Омӯхтани тарзи ташкил ва таҳлили муҳити омӯзиш дар дарсҳои таърих

КОРИ АМАЛӢ: ТАҲРЕЗИИ МУҲИТИ ОМӮЗИШ

Кори амалии 1. Муҳити омӯзиш дар амал: дар ин дарс чӣ рух медиҳад?

Мақсад: Омӯхтани **фарқи** муҳити омӯзиш ва муҳити таълим; **муайян кардани** унсурҳое, ки ба ташаккули салоҳиятҳои **4К+** мусоидат мекунанд ё халал мерасонанд.

Шакл: кор дар гурӯҳҳо

Супориш: сенарияи дарси дар поён овардашударо бодиққат хонда, дар гурӯҳ муҳокима кунед:

1. Кадом унсурҳои муҳити омӯзиш ва муҳити таълим дар он зоҳир шудаанд?
2. Кадом салоҳиятҳои **4К+** метавонанд дар чунин вазъият рушд ёбанд ва кадомашон не?

Сенарияи дарс

Хонандагони синфи 9 мавзуи «Ташкилёбии ҶШС Тоҷикистон»-ро меомӯзанд

Дарс тибқи китоб сохта шудааст: омӯзгор маводро шарҳ медиҳад, хонандагон ҷадвали «Солҳо — Рӯйдодҳо — Иштирокчиён»-ро пур мекунанд. Сипас пурсиши умумӣ гузаронида мешавад.

Аксари хонандагон кӯтоҳ ҷавоб медиҳанд, муҳокима нест. Омӯзгор санаҳоро дақиқ мекунад, нуктаҳои муҳимро таъкид мекунад ва хулосаи дарсро мебарорад. Дар охир, вазифаи хонагӣ: хондани параграф + ҷавоб додан ба саволҳои параграф.

Саволҳо барои таҳлил:

1. Дар ин ҷо кадом муҳит бештар ҳукмфармост: таълимӣ ё омӯзишӣ?
2. Кадом унсурҳои муҳити омӯзиш мавҷуд нестанд?
3. Чиро метавон тағйир дод, то ҳадди ақал яке аз салоҳиятҳои **4К+** ташкил ёбанд?
4. Дар ин синф чӣ гуна муҳит (атмосфера) эҳсос мешавад?

Кори амалии 2. Тарроҳии муҳит: тарҳрезии дарс ҳамчун фазои рушд

Мақсад: омӯхтани тарҳрезии порчаи дарси таърих, ки дар он муҳити омӯзиш ва таълим якҷоя шуда, салоҳиятҳои калидӣ ташаккул меёбанд.

Шакл: кори дунафара ё дар гурӯҳҳои хурд

Супориш. Як мавзуъро аз курси мактабӣ интихоб кунед.

Сенарияи дарсро бо истифода аз қолабе тарҳрезӣ кунед:

- муҳити омӯзиш ва муҳити таълим якҷоя мешаванд;
- ҳадди ақал 2 салоҳияти **4К+** ташаккул меёбанд;
- интихоб, баррасӣ ва амалҳои маънодор мавҷуданд.

Намуна: «Муҳит — Амал — Салоҳият»

Мавзуъ: ____
Сенария (тавсифи мухтасар): ____
Шаклҳои муҳити таълим: (китоб, харита, схема, чадвал, шарҳ)
Шаклҳои муҳити омӯзиш: (муҳокима, бозии нақшӣ, мактуб, саволҳои кушода, интихоби шакл)
Хонандагон чӣ кор мекунанд? ____
Кадом салоҳиятҳо ташаккул меёбанд?
□ Ҳамкорӣ □ Муошират □ Эҷодкорӣ □ Тафаккури интиқодӣ □ Маҳорати омӯхтан
Маслиҳатҳо:
• Аз ғояи гуногуншаклӣ истифода баред (як мавзуъ — чанд шакл).
• Андеша кунед, ки чӣ шавқу ҳавас ва муколамаро бедор мекунад.
• Саволҳои назоратиро истифода баред.

Унсур	Мазмун / Навъ	Шарҳ
Мавзуи дарс	______________________________	Мавзуеро аз курси таърих интихоб кунед
Мақсадҳои дарс	□ Дарки мазмун □ Таҳлили манбаъ □ Муқоисаи нуқтаи назарҳо □ Ифодаи шахсӣ	Метавон якчанд ҳадаф интихоб кард
Шаклҳои муҳити таълим	□ Китоб □ Ҷадвал □ Харита □ Схема □ Шарҳ	Воситаҳое, ки ба фаҳмиши мазмун мусоидат мекунанд
Шаклҳои муҳити омӯзиш	□ Муҳокима □ Мактуб □ RAFT □ Саволҳои кушода □ Бозии нақшӣ □ Интихоб	Шаклҳое, ки ба рушди салоҳиятҳо ва фаъолсозии андеша мусоидат мекунанд
Фаъолияти хонандагон	□ Ҷавоб ба савол □ Кор дар гурӯҳ □ Таҳлили манбаъ □ Навишт □ Тарҳрезии лоиҳа	Метавон нависед: "хонандагон дар гурӯҳ таблиғ таҳия мекунанд…" ва ғайра
Салоҳиятҳои 4К+	□ Ҳамкорӣ □ Муошират □ Эҷодкорӣ □ Тафаккури интиқодӣ □ Маҳорати омӯхтан	Ҳадди ақал 2 салоҳиятро интихоб кунед
Натиҷаҳои дарс	______________________________	Чӣ гуна метавон дар охир фаҳмид, ки муҳити таълимӣ таъсиргузор буд
Маҳдудиятҳо / душвориҳо	______________________________	Масалан: вақт маҳдуд, гуногунии хонандагон, набудани манбаъ ва ғ.
Қадамҳои нав	______________________________	Чӣ тағйирот мехоҳед ворид кунед, мисли интихоби супориш ё саволҳои кушода

МАВЗУИ 4

Муҳити рақамии таълим ва зеҳни сунъӣ: Воситаҳо барои омӯзгори фанни таърих

Чиро донистан муҳим аст?

- тафовут миёни рақамикунонии одӣ ва муҳити рақамии таълим (МРТ);
- сатҳҳои асосии рушди платформаҳои таълимӣ аз «бойгонии маводҳо» то ҳалли мутобиқшавандаи системавӣ;
- имконият ва маҳдудиятҳои зеҳни сунъӣ дар соҳаи маориф;
- хатарҳои «иваз кардани тафаккур» ва аз даст рафтани субъектият ҳангоми кор бо зеҳни сунъӣ;
- нақши омӯзгор: роҳнамоии раванди таълим, рушди тафаккури интиқодӣ, ташаккули малакаҳои истифодаи масъулонаи зеҳни сунъӣ.

Чиро бояд тавонем?

- арзёбии сатҳи ташхисии кор бо захираҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ;
- тарҳрезии супоришҳое, ки дар онҳо зеҳни сунъӣ тафаккурро тақвият мебахшад;
- истифодаи зеҳни сунъӣ ҳамчун воситаи омодасозии дарс ва маводи дидактикӣ;
- дидани имконияту хатарҳо дар истифодаи маводди рақамӣ ва мутобиқ сохтани онҳо бо мақсадҳои таълимӣ;
- рушди малакаи кор бо ҷавобҳои зеҳни сунъӣ дар шакли интиқодӣ миёни хонандагон.

Саволҳои калидӣ барои баррасӣ

- муҳити рақамии таълим аз рақамикунонии одӣ чӣ фарқ дорад?
- кадом сатҳҳои рушди платформаҳои таълимиро медонед? Шумо ва муассисаи шумо дар кадом сатҳ қарор доред?
- истифодаи зеҳни сунъӣ ба омӯзгор ва хонандагон чӣ имкониятҳо медиҳад?
- хатар ва маҳдудиятҳои зеҳни сунъӣ дар раванди таълим дар чӣ зоҳир мешаванд?
- чӣ гуна зеҳни сунъӣ метавонад воситаи рушди тафаккури интиқодӣ ва таърихӣ гардад, на ивази он?

НАТИҶАИ ТАЪЛИМ

Пас аз омӯзиши мавзуъ метавонед:

1. Тафовут миёни рақамикунонӣ ва муҳити рақамии таълимро **фаҳмед**.
2. Имконият ва хатарҳои татбиқи зеҳни сунъӣ дар соҳаи маорифро **арзёбӣ кунед.**
3. Супоришҳои таълимӣ бо истифода аз зеҳни сунъиро барои тақвияти тафаккури хонандагон **тарҳрезӣ кунед.**
4. Зеҳни сунъиро ҳамчун восита дар омодасозии дарсҳо **истифода баред.**

Муқаддима

Технологияҳои рақамӣ кайҳо боз аз китобҳои электронии дарсӣ то курсҳои онлайнӣ фаъолияти муассисаро тағйир додааст. Аммо имрӯзҳо сухан дар бораи рақамикунонӣ намеравад, балки **муҳити комили рақамии таълим мебошад**, ки дар он на танҳо мавод, ҳамзамон платформаҳо, воситаҳо ва акнун зеҳни сунъӣ аҳамияти калидӣ доранд. Омӯзгорону хонандагон ҳар рӯз бо ин рӯ ба рӯ мешаванд: бархе дар ҷустуҷӯи роҳҳои наванд, гурӯҳе ҳанӯз дар марҳилаи шиносоӣ бо технологияҳо мебошанд. Дар ин раванд муҳим аст фаҳмидан, ки кадом восита воқеан кумак мекунад ва кадом чиз танҳо тасаввури «мактаби рақамӣ»-ро ба вуҷуд меорад.

Дар қисми аввали машғулият мо баррасӣ мекунем, ки **муҳити рақамии таълим аз рақамисозии одӣ чӣ фарқ дорад**, кадом навъҳои платформаҳои таълимӣ мавҷуданд, ва зеҳни сунъӣ чӣ имконият ва хатарҳоро бо худ меорад. Ин ба мо кумак мекунад, ки тасвири умумиро бубинем ва воситаҳое, ки омӯзгор дар амал истифода мебарад, ба таври интиқодӣ арзёбӣ намоем.

Дар қисми дуюм шумо метавонед худро дар амал санҷед: **супоришҳои таълимиро бо истифодаи зеҳни сунъӣ тарҳрезӣ** карда, ташхиси кӯтоҳи малакаҳои рақамии худро гузаронед ва воситаҳое ба даст оред, ки ба шумо имкон медиҳанд зеҳни сунъиро ба раванди таълим ворид намоед. Ҳамаи ин, бо такя ба хусусиятҳои таълими фанни таърих ва шароити воқеии муассисаи таҳсилоти умумӣ сурат мегирад.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Рақамикунонӣ – табдил додани мавод ва равандҳои таълимӣ ба шакли электронӣ (рӯнамоҳо, PDF, журналҳои электронӣ), бе тағйири мантиқ ва усули таълим.

Муҳити рақамии таълим – маҷмӯи воситаҳои техникӣ, платформаҳои барномавӣ, захираҳои рақамӣ ва методикаҳо, ки якҷоя раванди таълимро таъмин мекунанд.

Захираҳои рақамии таълим (ЗРТ) – маводди электронии таълимӣ: китобҳои дарсӣ, махзани маълумот, дарсҳои видеоӣ, курсҳои онлайн, китобхонаҳои электронӣ.

LMS (Learning Management System, (СИТ) системаи идоракунии таълим) – муҳити барномавиест, ки имкон медиҳад мавод нигоҳ дошта шуда, курсҳо идора карда шаванд, иҷрои супоришҳо назорат ва пешрафти хонандагон пайгирӣ шавад. СИТ метавонад сода бошад (бойгонӣ ва тестҳо) ё мураккаб бошад (функсияҳои интерактивӣ).

Платформаи таълимӣ – мафҳуми васеътар нисбат ба LMS: ин як системаи рақамист, ки дар он мавод, супориш ва воситаҳои ҳамкорӣ байни омӯзгор ва хонанда ҷамъ оварда шудаанд. **Платформаи таълимӣ** метавонад LMS-ро ҳамчун ҷузъи худ дар бар гирад.

Платформаи таълимии мутобиқшаванда – системаест, ки раванди таълимро ба сатҳи дониш ва суръати хонанда мутобиқ мекунад, камбудиҳоро муайян сохта, барои бартараф кардани онҳо кумак мерасонад.

Зеҳни сунъӣ (ЗС) – технологияҳое, ки ба дастгоҳ имкон медиҳанд маълумотро таҳлил кунад, ҷавоб диҳад, пешгӯйӣ созад ва супоришҳоро мутобиқ созад.

Суръати ноустувори татбиқ – вазъияте, ки дар он технологияҳои рақамӣ ба муассисаи таҳсилоти умумӣ ба таври номутаносиб ворид мешаванд: бархе омӯзгорон онҳоро фаъолона истифода мебаранд, дар ҳоле, ки дигарон ҳанӯз бо усулҳои анъанавӣ такя мекунанд.

Субъективиятии хонанда – нақши фаъолонаи хонанда дар таълим, вақте ки ӯ на танҳо ҷавобҳои тайёрро қабул мекунад, балки худаш интихобу таҳлил карда, қарор қабул менамояд.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Тафовут миёни рақамикунонӣ ва муҳити рақамии таълимро **фаҳмед**.
2. Имкониятҳо ва хатарҳои татбиқи зеҳни сунъӣ дар соҳаи маорифро **арзёбӣ кардан.**

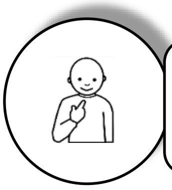

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро медонед ва мефаҳмед?

1. Кор бо маълумотҳо (инфиродӣ)

Дар поён маълумотҳое оварда шудаанд, ки метавонед бо онҳо розӣ ё норозӣ бошед ё дар боари онҳо фикр кунед. Барои нишондод бо аломатҳои: ✔ – ҳа, ✘ – не, ? – мутмаин нестам, қайд кунед.

Маълумот	Ҷавоб
1. Рақамикунонӣ танҳо табдили китобҳои дарсӣ ба PDF ва боргузорӣ дар интернет аст	
2. Зеҳни сунъӣ аллакай метавонад дарсро беҳтар аз омӯзгор омода созад	
3. Агар хонанда рефератро бо ёрии ЗС нависад, ин маънои онро дорад, ки ӯ наомӯхтааст, балки танҳо “нусхабардорӣ” кардааст	
4.Ояндаи маориф — ин курсҳои пурраи онлайнӣ аст ва дарсҳои анъанавӣ аз байн мераванд	
5. Омӯзгоре, ки кор бо ЗС-ро намедонад, ба зудӣ «нолозим» мешавад	

2. Саволҳо барои андеша (кор дар гурӯҳҳо)

- Ба назари шумо, муҳити воқеии рақамии таълим бояд чӣ чизҳоро дар бар гирад?
- Шумо имрӯз дар муассисаи таълимӣ кадом афзалият ва камбудиҳои зеҳни сунъиро мебинед?
- Оё смартфони хонанда метавонад воситаи таълим бошад ё ҳамеша омилест, ки парешон мекунад?

3. Вазъияти кӯтоҳ (дар гурӯҳҳо)

Ба хонандагон супориш дода шуд, ки реферати кӯтоҳ дар мавзуи «Давраи Сомониён» омода намоянд. Яке аз онҳо аз зеҳни сунъӣ истифода бурда, матнеро овард, ки мантиқӣ ва дорои далелҳост, аммо маълум аст, ки ин фикрҳои шахсии ӯ нестанд.

Омӯзгор бояд қарор қабул кунад:
– кори овардашударо қабул кунад;
– ба он баҳои паст гузорад;
– хонандаро маҷбур кунад, ки рефератро такмил диҳад;
– ё … .

Савол: кадом қарор дуруст хоҳад буд? Шумо кадом ҳадафро пайгирӣ мекунед? Ҷавоби худро асоснок намоед.

Муҳити рақамии таълим

Муҳити рақамии таълим - ин фазо ё системаест, ки дар он технология, муҳтаво ва педагогика якҷоя мешаванд, то хонанда на танҳо дониш гирад, балки тавонад онро истифода бурда, қобилиятҳои худро рушд диҳад.

1. Рақамикунонӣ ҳамчун раванд

Рақамикунонии маориф тугма нест, ки онро пахш кунему фавран натиҷа ба дастояд. **Ин равандест**, ки қадам ба қадам ташаккул меёбад: маводҳо таҳия мешаванд, муҳитҳои рақамӣ сохта мешаванд, омӯзгорон ва хонандагон истифодаи воситаҳои навро меомӯзанд.

Рақамикунонӣ марҳилаи табиии рушди маориф аст, ки ба дастовардҳои техникӣ ва педагогӣ такя мекунад.

Ҳама чизе, ки метавонад рақамӣ гардад ба шакли рақамӣ хоҳад шуд. Ҳар чизе, ки метавонад дар шакли мултимедиявӣ пешниҳод шавад, дер ё зуд чунин хоҳад шуд. Курсҳо, барномаҳои таълимӣ ва ҳатто дарсҳои маъмулӣ тадриҷан ба муҳити рақамӣ гузашта, шакли нав мегиранд.

2. Қонуниятҳои рушди маориф

Гузариш ба муҳити рақамӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Яке аз онҳо — **фардикунонии** таълим аст. Хонанда метавонад бо суръати худ пеш равад, ба омӯзиши мавод чанд маротиба баргардад, контекстро васеъ намояд ва ба сатҳи баланди азхудкунии дониш расад. Ин бо шарофати ҳамгироии технологияҳо, муҳтавои босифат ва қарорҳои нави педагогӣ имконпазир мегардад.

Имрӯз ба муҳити рақамӣ **зеҳни сунъӣ** (**ЗС**) низ илова шудааст. Ба хилофи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (ТИК), ки воситаҳо эҷод мекунанд ва муҳити рақамӣ, ки фазои таълимро ташкил медиҳад, **ЗС** бо муҳтаво кор мекунад: маълумотро таҳлилу роҳи ҳалро пешниҳод мекунад ва дар сохтани масири инфиродӣ кумак мерасонад.

Ҳамин тавр, муҳити рақамӣ ва **ЗС** қонунияти объективии рушди маориф мебошанд, ки муҳтаво, усул ва имкониятҳои таълимро тағйир медиҳанд.

3. Рақамикунонӣ ва муҳити рақамии таълим: фарқ дар чист?

Рақамикунонӣ метавонад танҳо ба табдили маводди коғазӣ ба шакли электронӣ маҳдуд гардад: китобҳои дарсӣ, рӯнамоҳои мултимедиявӣ, тестҳо бо санҷиши автоматӣ. Аммо ин танҳо сатҳи аввал аст. Он қулай аст, вале худи ин сатҳ амиқии таълимро тағйир намедиҳад.

Муҳити рақамии таълим ин бештар ба нигоҳдорӣ ва интиқоли иттилоот маҳдуд намешавад, балки шароит фароҳам меорад барои:

- **идоракунии раванди таълим** – хонанда метавонад вақти омӯзиш ва ҷойро худаш интихоб карда, бо суръати мусоид пеш равад, ба мавод баргардад ё ба сатҳи нав гузарад;
- **омӯзиши амиқ** – технологияҳо на барои шакл, балки барои ғанисозӣ, тасвирнокӣ ва фаҳмондани раванд истифода мешаванд;
- **гуногунии шаклҳо** – ҳузурӣ, омехта ва пурра онлайн, ки тавассути платформаҳои таълимӣ ва ҳатто мессенҷерҳои маъмул, ба мисли Zoom, Google Classroom ё Telegram дастгирӣ мешаванд;
- **тарроҳии педагогӣ ва методология** – унсури калидӣ, ки мантиқ, сенарияи дарс ва намудҳои фаъолиятро муайян мекунад;
- **дастрасӣ ва чандирӣ** – маводҳоро метавон дар ҳар вақт, аз ҳар ҷой мутобиқ ба услуб ва ниёзҳои гуногуни хонандагон омӯхт;
- **интерактивӣ ва ҳамкории иҷтимоӣ** – хонандагон танҳо намемонанд, онҳо якҷоя кор мекунанд, таҳқиқ мегузаронанд, дар лоиҳаҳо иштирок мекунанд ва дар гурӯҳ меомӯзанд.

Рақамикунонӣ аксаран ба табдили мавод ба шакли электронӣ маҳдуд мешавад. Муҳити рақамии таълимӣ бештар ҳамкорӣ, имкони интихоб, фардисозӣ ва ҳамкории иҷтимоиро дар назар дорад.

4. Унсурҳои асосии муҳити рақамӣ

Муҳити рақамии таълим якчанд унсурҳои калидиро дар бар мегирад, ки фаъолияти онро таъмин мекунанд. Ҳар як унсур вазифаи худро иҷро карда, якҷоя онҳо як системаи ягонаро ташкил медиҳанд.

Унсурҳои асосӣ:

- **инфрасохтори техникӣ**: компютерҳо, планшетҳо, тахтаҳои интерактивӣ, таҷҳизоти VR/AR, интернет;
- **ҳалли барномавӣ**: журналҳо ва рӯзномаҳои электронӣ, системаҳои таълими фосилавӣ, платформаҳои таълимӣ;
- **захираҳои рақамӣ**: китобҳои дарсии электронӣ, китобҳои аудиоӣ, мултимедиа, китобхонаҳои электронӣ ва захираҳои маълумотӣ, лабораторияҳои виртуалӣ;
- **хадамотҳои коммуникатсионӣ**: порталҳои мактабӣ, мессенҷерҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ (Telegram, WhatsApp, Facebook), инчунин Zoom барои видеоконференсияҳо;
- **санҷиши автоматии дониш ва супоришҳо**: тестҳои онлайн, тренажёрҳо, системаҳои санҷиши имло. Барои сарфаи вақти омӯзгор, вокуниши фаврӣ ба хонанда ва ҷамъоварии омор истифода мешаванд;
- **системаҳои таҳлил ва назорат**: мониторинги ҳузур, таҳлили пешрафт, пайгирии динамикаи таълим, таҳияи ҳисоботи электронӣ. Ин системаҳо ба муассисаи таҳсилоти умумӣ дар идоракунии раванди таълим ва қабули қарорҳо дар асоси маълумот кумак мерасонанд.

Барои дарки беҳтари сохтори муҳити рақамии таълим бояд ба унсурҳои асосии он назар афканем. Ҳар кадом нақши худро иҷро мекунад: бархе заминаи техникӣ ва дигарҳо ташкили раванди таълимро таъмин мекунанд, сеюмҳо дастрасӣ ба захира ва дастгирии ҳамкориро фароҳам меоранд. Якҷоя онҳо фазои таълимии ягона месозанд, ки дар он техника, муҳтаво ва педагогика муттаҳид мешаванд.

Ҷадвали 1. Унсурҳои муҳити рақамии таълимӣ.

Унсур	Мисолҳо	Вазифа
1. Инфрасохтори техникӣ	Компютер, планшет, тахтаҳои интерактивӣ, интернет	Таъмини дастрасӣ ба захираҳои рақамӣ
2. Ҳалли барномавӣ	Журналҳои электронӣ, платформаҳо (Google Classroom)	Ташкил ва идоракунии раванди таълим
3. Захираҳои рақамӣ	Китобҳои дарсии электронӣ, мултимедиа, мурраббҳои (тренажёрҳои) онлайн	Омӯзиш ва худомӯзӣ, васеъ кардани имкониятҳои муҳтавои таълимӣ
4. Коммуникатсия	Порталҳои муассисаи таълимӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ (WhatsApp), видеоконференсияҳо (Zoom, Teams)	Ҳамкорӣ миёни «омӯзгор – хонанда – мактаб», мубодилаи супоришҳо ва иттилоот
5. Ба таври автоматӣ санҷиши дониш ва супоришҳо	Тестҳои онлайн, мурраббҳо (тренажёрҳо), барномаҳои санҷиши имло	Сарфаи вақти омӯзгор, вокуниши фаврӣ ба хонанда, ҷамъоварии омор
6. Таҳлил ва назорат	Ҳисоботи электронӣ, базаҳои маълумот, мониторинги ҳузур ва пешрафт	Пайгирии динамикаи таълим, назорати сифати маориф, дастгирии қарорҳои идоракунӣ

Чунон ки дида мешавад, муҳити рақамии таълим маҷмӯи тасодуфии воситаҳо нест. Ин як сохтори мураккаб ва бисёрсатҳист, ки ниёз ба стратегияи андешидашуда ва татбиқи марҳилавӣ дорад. Танҳо дар ин сурат он метавонад самаранок фаъолият карда, таълимро дастгирӣ намояд ва ба омӯзгор кумак расонад, ки барои хонандагон имкониятҳои нав фароҳам оварад.

5. Барои чӣ муҳити рақамӣ истифода мешавад

Муҳити рақамии таълим ҳадафи хурд нест. Он барои васеъ кардани имкониятҳои таълим, дастрас ва тағйирпазир гардондани он ва мутобиқсозӣ ба талаботи замон таъсис дода мешавад. Бо ёрии он маориф дигар танҳо ба синф ва ҷадвали дарсҳо вобаста намемонад, балки бештар кушода ва гуногунҷабҳа мегардад.

Муҳити рақамӣ имконият фароҳам меорад барои:

- таъмини дастрасии баробар ба дониш дар ҳар вақт ва аз ҳар ҷой;
- фардикунонии таълим;
- ташкили раванди таълими интерактивӣ ва тасвирнок;
- баланд бардоштани самаранокии идоракунии муассиса;
- рушди саводи рақамӣ ва салоҳиятҳои калидӣ;
- ташкили таълими фосилавӣ ва омехта.

Аммо ҳар система ду ҷониб дорад. Фоида ва манфиат ҳамеша бо маҳдудият ва хатарҳо ҳамроҳанд. Вақте ки афзалиятҳо бештаранд ва дуруст истифода шаванд, ба рушди муассиса ва хонандагон мусоидат мекунад. Аммо агар камбудиҳо ба назар гирифта нашаванд, онҳо метавонанд ногаҳон ба мушкилӣ табдил ёбанд. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки ба муҳити рақамии таълимӣ бо назари таҳлилӣ нигарем: ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам таҳдидҳои эҳтимолиро дар назар дошта бошем, то таъсири манфиро тавонем пешакӣ коҳиш диҳем.

Ҷадвали 2. Афзалият ва камбудиҳои муҳити рақамии таълим

Афзалиятҳо	**Камбудиҳо**
Дастрасии дониш – имкони омӯзиш дар ҳар вақт ва аз ҳар ҷой	**Нобаробарии дастрасӣ** – на ҳамаи оилаҳо компютер ва интернет доранд, бахусус дар деҳот
Фардисозии таълим – омӯзгор метавонад супориш ва маводро мутобиқ ба сатҳи хонанда интихоб кунад	**Сарбории омӯзгорон** – лозим аст ҳам дар шакли коғазӣ ва ҳам рақамӣ кор кунанд
Интерактивӣ ва тасвирнокӣ – мултимедиа, лабораторияҳои виртуалӣ, омӯзиш тавассути бозӣ ва амал	**Вобастагӣ аз техника ва интернет** – дар ҳолати қатъ шудани шабака ё барқ, таълим қатъ мегардад
Идоракунии самараноки муассиса – журналҳо, рӯзномаҳо, ҳисоботҳо, санҷиши автоматӣ, назорати пешрафт	**Омодагии нокофии омӯзгорон** – на ҳама истифодаи воситаҳои рақамиро медонанд; дастгирӣ ё курсҳои такмили ихтисос ҳамеша дастрас нестанд
Санҷиши автоматии дониш ва супоришҳо – сарфаи вақти омӯзгор, вокуниши фаврӣ ба хонанда, омори қулай барои таҳлил	**Маҳдудияти шаклҳо** – танҳо барои тестҳо ва супоришҳои сода самаранок аст, арзёбии эҷодкориро иваз намекунад
Коммуникатсия ва вокуниши фаврӣ – мубодилаи иттилоот тавассути платформа ва мессенҷерҳо (Telegram, WhatsApp)	**Иттилооти пароканда ва идоранашаванда** – паёмҳо парокандаанд, маводи кӯҳна душвор ёфт мешавад, иттилооти нолозим зиёд аст
Рушди саводи рақамӣ – хонандагон ва омӯзгорон малакаи кор бо технологияҳоро, ки барои зиндагӣ ва касб муҳим аст, меомӯзанд	**Хатарҳои иҷтимоӣ ва равонӣ** – вобастагӣ аз дастгоҳҳо, коҳиши муошрати зинда ва афзоиши хастагӣ

Муҳим аст, ки на танҳо имкониятҳо, балки хатарҳои муҳити рақамиро низ ба назар гирем, то таъсири мусбаташро тақвият бахшида, маҳдудиятҳоро коҳиш диҳем.

6. Намунаҳои захираҳои рақамӣ барои омӯзгори фанни таърих

Муҳити рақамии таълимӣ вақте арзишманд мешавад, ки дар фанни мушаххас татбиқ гардад. Барои омӯзгори фанни таърих, захираҳои рақамӣ имкониятҳои нав фароҳам меоранд: онҳо ба тасвирнокии мавод, пайваст кардани гузашта бо замони ҳозира ва рушди малакаҳои таҳқиқотӣ ва интиқодӣ мусоидат мекунанд. Муҳим аст, ки ин захираҳо метавонанд мутобиқ ба сатҳи синф, муҳити забонӣ ва манфиатҳои хонандагон истифода шаванд.

Ҷадвали 3. Захираҳои рақамӣ барои омӯзгори фанни таърих

Захира	**Намунаҳо**	**Тарзи истифода дар дарс**
Китобҳои дарсӣ ва методӣ	Шаклҳои рақамии китобҳо, дафтарҳои корӣ дар PDF ва рӯнамоҳо	Ташкили дарсҳо бе маводи коғазӣ, намоиш дар проектор, тақсим ба хонандагон
Китоб ва барномаҳои аудиоӣ	Шаклҳои аудиоии китобҳои таърихӣ, барномаҳои History, «Таърихи Осиёи Марказӣ»	Маводи иловагӣ барои амиқсозии мавзуъ, супоришҳои «гӯш кардан ва баррасӣ кардан»
Мултимедиа (акс, видео, харитаҳо)	Филмҳои ҳуҷҷатӣ, хроникаҳо, аксҳои таърихӣ, харитаҳои интерактивӣ	Тасвири рӯйдодҳо, таҳлили манбаъ, кор бо ҳуҷҷатҳои визуалӣ
Китобхонаҳои электронӣ ва захираҳои маълумотӣ	Wikipedia, LIBRARY, бойгонии рақамии ЮНЕСКО	Ҷустуҷӯи маълумоти иловагӣ, кор бо манбаъҳо ва ҳуҷҷатҳо
Озимоишгоҳҳои виртуалӣ ва моделсозӣ	Барқароркунӣ (Реконструксия) - 3D, моделҳои VR, харитаҳои Google Earth	Фурӯ рафтан ба давра (бо **модели 3С ё VR ба воситаи дидану шунидан омӯхтани мавзуъ)**, моделсозии рӯйдодҳо, лоиҳаҳои таҳқиқотӣ
Осорхонаҳо ва саёҳатҳои виртуалӣ	Google Arts & Culture, Лувр, Эрмитаж, осорхонаҳои Тоҷикистон	Саёҳатҳои онлайн, таҳлили нигораҳо, шиносоӣ бо мероси фарҳангӣ

Истифодаи захираҳои рақамӣ дар таълими фанни таърих танҳо ба тасвири китоб маҳдуд намешавад. Он воситаест, ки ба хонанда кумак мекунад равандҳои таърихиро амиқтар дарк карда, манбаъҳоро муқоиса намояд, фикри шахсиро баён ва дар гурӯҳ кор кунад. Захираҳои рақамӣ на танҳо дарсҳоро ҷолиб ва дастрас мегардонанд, балки малакаҳои муҳимро аз таҳлил ва тафаккури интиқодӣ то малакаи ҷустуҷӯи мустақили иттилоот ташаккул медиҳад.

7. Зеҳни сунъӣ дар таҳсилот

Зеҳни сунъӣ **(ЗС)** ҳарчанд ба таври яксон набошад ҳам, аллакай ба муассисаи таҳсилоти умумӣ ворид шудааст. Хонандагон зудтар мутобиқ шуданд: барои навиштани иншо ё ҳалли масъала кофист смартфон дошта бошанд. Омӯзгорон сусттар пеш мераванд: бархе бо ёрии **ЗС** тест ё машқ таҳия мекунанд, дигарон танҳо шунидаанд, вале ҳанӯз истифода накардаанд. Ҳамин тавр ғайриодӣ менамояд: хонанда аллакай кор мекунад, омӯзгор бошад, роҳ меҷӯяд. Кӣ кӣ-ро меомӯзонад?

Ҳатто имкониятҳои одии **ЗС** метавонанд қисми кореро аз дӯши омӯзгор бардоранд, таҳияи барнома ва нақшаҳои дарс, санҷиши корҳо, интихоби маводи

дидактикӣ ва супоришҳои иловагӣ. Аммо то ҳол ин бештар ташаббуси шахсии омӯзгорони алоҳида аст. Ҳар омӯзгор худаш қарор мекунад: истифода кунад ё ба усули анъанавӣ идома диҳад. Ин ҳолат «суръати ноустувори татбиқ» -ро нишон медиҳад, ки дар баъзе ҷойҳо натиҷаҳо дида мешаванд, дар дигар ҷойҳо ҳама чиз боқӣ мемонад.

Яке аз мисолҳои машҳури муносибати системавӣ платформаи чинии Squirrel AI Learning мебошад. Ин танҳо «бойгонии мавод» нест, балки як системаи мутобиқшавандаи комил аст. Барномаи таълимӣ ба садҳо ва ҳазорҳо «нуқтаҳои дониш» тақсим мешавад, ки бо ҳам пайвастанд: агар хонанда мавзуи А-ро аз худ накарда бошад, ба мавзуи В намегузарад, то камбудиҳо бартараф нашаванд. **ЗС** мантиқро таҳлил мекунад ва бо ёрии алгоритмҳо пайваста сатҳи азхудкуниро ташхис ва маҳз он супориш, видео ва шарҳҳоро пешниҳод мекунад, ки дар он лаҳза заруранд. Дар натиҷа, хонанда бо суръати худ «бе холигӣ» дар таълим меомӯзад ва омӯзгор тасвири дақиқ мегирад: кадом мавзуъҳо аз худ шудаанд ва дар куҷо мушкилот боқист.

Муҳим аст, ки чунин платформаҳо танҳо алгоритмҳои муҳандисӣ нестанд. Дар паси онҳо кори дастаҷамъонаи омӯзгорон, равоншиносон, методистҳо ва таҳиягарони муҳтаво меистад. Маҳз онҳо муҳтаворо месозанд, супоришҳо, матнҳо, шарҳҳо, дарсҳои видеоӣ, ки дар якҷоягӣ мазмуни таълимиро ташкил медиҳанд ва равандҳои омӯзишро таъмин мекунанд, тартиб медиҳад. Аз ин рӯ, чунин системаҳо, синтези технология ва таҷрибаи педагогӣ мебошанд, на танҳо ҳалли муҳандисӣ.

Ҳамзамон, бояд муҳтаворо ба назар гирифт: дар модели чинӣ ҳаракат ҳамеша дар доираи барномаи умумӣ сурат мегирад. Ҳар хонанда бо масири худ меравад, аммо ҳадафи ниҳоии таълим барои ҳама як аст. Дар ин ҷо фардисозӣ пеш аз ҳама ҳамчун воситаи баланд бардоштани самаранокии азхудкунии дониш ва таъмини иҷрои стандартҳо истифода мешавад, на ҳамчун воситаи васеъ кардани озодии интихоби шахсӣ дар таълим.

Таҷрибаи Чин имкониятҳои ҳалли системавиро нишон медиҳад, аммо муҳим аст, ки мо ба воқеияти кунунӣ такя кунем. Дар шароити мо платформаҳои мутобиқшавандаи мураккаб мавҷуд нестанд, вале чизҳое ҳастанд, ки аллакай барои ҳар хонанда ва омӯзгор дастрасанд, смартфонҳо ва версияҳои ройгони зеҳни сунъӣ. ChatGPT, Copilot, Gemini, DeepSeek, Алиса/яндекс ва дигарон, ҳамаи ин воситаҳое мебошанд, ки дастрасии осон доранд.

Дар ин шароит, омӯзгор бояд ба саволи калидӣ посух ёбад: чӣ гуна ин вазъиятро ба захираи таълим табдил диҳад, на ба таҳдид? Ҳатто бе системаҳои мураккаб, метавон супоришҳоро тавре тарҳрезӣ кард, ки зеҳни сунъӣ ба воситаи ёрирасон табдил ёбад, на ивази тафаккури хонанда.

Дар поён якчанд усул оварда шудаанд, ки метавонанд аллакай фардо дар дарсҳои таърих истифода шаванд:

Ҷадвали 4. Усулҳои истифодаи ЗС дар дарсҳои таърих

Усул	**Намунаи супориш**	**Амали хонанда**	**Чӣ рушд меёбад**
Таҳлили далелҳо	Бо ёрии **ЗС**, се далел оид ба мавзуи «Сабабҳои шӯриши Спартак» ё «Сабабҳои пайдоиши Аморати Бухоро» гиред	Далелҳоро мехонад → сохторро таҳлил мекунад: тезис, далел, хулоса → далелҳои қавӣ ва заифро муайян мекунад → далели муътамадро интихоб ва асоснок мекунад	Малакаи таҳлили сохтори далел ва далеловарӣ, тафаккури интиқодӣ
Кор бо шарҳҳо	2–3 шарҳи **ЗС** оид ба мавзуи «Инқилоби Фаронса»-ро гирифта, бо китоб	Иборҳои калидиро ҷудо мекунад → калимаҳои нофаҳморо шарҳ медиҳад →	Хондани маъноӣ, тафсир, дидани нуқтаи назарҳои гуногун

	муқоиса кунед	саволҳо тартиб медиҳад → хулосаи кӯтоҳ менависад → бо китоб муқоиса мекунад	
Савол ба муаллиф **(ЗС)**	Тезисҳо оид ба мавзуи «Ислоҳоти Амир Темур» - ро аз **ЗС** гиред	Матнро мехонад → нуктаҳои баҳсбарангезро ҷудо мекунад → ба муаллиф саволҳо тартиб медиҳад → далелҳоро баҳогузорӣ мекунад → мавқеъро бо китоб дақиқ мекунад	Таҳлили интиқодӣ, малакаи саволгузорӣ, кор бо манбаъҳо
Санҷиши далелҳо	**ЗС** -ро хоҳиш кунед, ки рӯйдод ва сабабҳои пошхӯрии ИҶШС-ро мухтасар нависад	Матнро мехонад → бо китоб ё ҳуҷҷатҳо муқоиса мекунад → хатоҳоро меёбад → ислоҳ мекунад → версияи дурустро пешниҳод мекунад	Малакаи таҳқиқ, санҷиши дурустӣ, кор бо манбаъҳо

Хулоса

Усулҳои пешниҳодшуда нишон медиҳанд, ки истифодаи зеҳни сунъӣ дар раванди таълим на танҳо тафаккурро иваз намекунад, балки онро тақвият мебахшад. Хонанда ҷавоби тайёрро нусхабардорӣ намекунад, балки ҳамчун субъект боқӣ мемонад: таҳлилу баҳогузорӣ ва муқоиса намуда, қарор қабул менамояд. Ӯ аз синфҳои аввал меомӯзад, ки ЗС воситаи кор аст, на роҳнамо, ва тадриҷан нақши меъмори фикрҳои шахсии худро меомӯзад.

Барои омӯзгор ин имкониятҳои нав фароҳам меорад: вазифаҳои такроршавандаро метавон ба системаи рақамӣ супурд, ва вақти озодро ба рушди супоришҳои эҷодӣ ва таҳқиқотӣ равона кард. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки аз шаклҳои одии дарс, диктант ва квестҳо ба натиҷаҳои мураккабтар ва эҷодкорона гузарем, ба мисли баҳсҳо, лоиҳаҳои таҳқиқотӣ, кейсҳои таълимӣ, рӯйнамоҳо ё маҳсулоти рақамӣ ва видеороликҳое, ки худи хонандагон эҷод мекунанд.

Мо танҳо чанд усули асосиро нишон додем, аммо самт равшан аст: технологияҳо метавонанд ва бояд дарсро тақвият бахшанд, ба рушди тафаккур ва эҷодкорӣ мусоидат кунанд. Аммо, мисли ҳар соҳа, бо имкониятҳои нав ҳамзамон хатарҳои нав низ пайдо мешаванд. Дар зиндагӣ хубу бад ва фоидаю зарар қариб ҳамеша паҳлуи ҳаманд ва воридшавии зеҳни сунъӣ ба маориф истисно нест. Барои дидани тасвири пурра, бояд на танҳо ҷиҳатҳои мусбат, балки хатарҳои ин технологияро низ баррасӣ кард.

Ҷадвали 5. Имконият ва хатарҳои истифодаи зеҳни сунъӣ дар маориф

Таъсири мусбат ва имкониятҳо	Хатар ва маҳдудиятҳо
– Таълими мутобиқшаванда: траекторияҳои инфиродӣ, ба назар гирифтани суръат ва сатҳи дониш	– Аз даст рафтани мустақилият: одат ба ҷавобҳои тайёр
– Ёрдамчиёни зеҳнӣ: кумак дар иҷрои супоришҳо, шарҳҳо ва маслиҳатҳо	– Коҳиши ангеза: «чаро фикр кунем, агар ЗС тезтар мекунад»
– Санҷиши автоматии тестҳо ва корҳо, сарфаи вақти омӯзгор	– Аз даст рафтани субъектият: нақши истеъмолгар ба ҷои иштирокчии фаъол
– Таҳлил: муайян кардани камбудиҳо дар сатҳи хонанда ва синф	– Хатарҳои хато ва таҳриф: назорати интиқодӣ зарур аст
– Дастгирӣ дар банақшагирии дарс ва таҳияи мавод	– Нобаробарии дастрасӣ: бархе смартфон ва интернет доранд, дигарон не – **ЗС** метавонад нобаробарии рақамиро афзоиш диҳад
– Дастгирии фарогирӣ: **ЗС** метавонад супоришҳоро барои кӯдакони дорои ниёзҳои гуногуни таълимӣ мутобиқ созад	– Махфияти маълумот: кор бо **ЗС** бо интиқоли иттилоот алоқаманд аст

Хулоса

Зеҳни сунъӣ воситаи пуриқтидорест, ки ҳарчанд барои муассисаи таҳсилоти умумӣ самтҳои нав кушояд ҳам, ҳеҷ гоҳ омӯзгорро иваз намекунад ва хонандаро низ аз заҳмати фикрркунӣ озод намесозад. Ҷиҳати хубиаш дар он аст, ки кумак мекунад таълим дастрас гардида, вокуниши фаврӣ ва сарфаи вақт таъмин карда шавад. Вазифаи омӯзгор роҳнамоии ин раванд, рушди тафаккури интиқодӣ ва пешгирӣ аз иваз шудани таълими самаранок ба **ЗС** мебошад.

Истифодаи дурусти **ЗС** на танҳо мустақилияти хонандаро коҳиш намедиҳад, балки онро тақвият мебахшад: ба ташаккули худмухторӣ мусоидат мекунад, фикр кардан, муқоиса кардан, саволгузорӣ ва қабули қарорро меомӯзонад. Дар ин ҳолат, технология на чӯбчаи ёрирасон, балки воситаи рушд мегардад, ки ҳам хонанда ва ҳам омӯзгорро ба сатҳи нав мебарорад.

ЗАМИМАИ 5

Қонуниятҳои рушди платформаҳои таълимӣ

Эволютсияи платформаҳои таълимӣ қонуниятҳои рушди системаҳои техникӣ ва таълимиро аз ҳалли сода бо як функсия то полисистемаҳо, ки ташхис, мутобиқсозӣ ва дастгирии масирҳои инфиродиро муттаҳид мегардонанд, инъикос мекунад.

Муҳим аст, ки «бойгонии мавод» бо платформаи воқеӣ омехта нашавад: маҳз системаҳои мукаммал ба хонанда дар бартараф кардани камбудиҳо ва пешравӣ кумак мекунанд. Барои омӯзгорон ва маъмурон ин ҷадвал нақши самтнамо дорад, ки нишон медиҳад, ки имрӯз дар куҷоем ва ба куҷо бояд равем.

Ҷадвали 6. Эволютсияи платформаҳои таълимӣ

Сатҳ	Тавсиф	Имконият	Маҳдудиятҳо	Намунаҳо
Рақамисозии сода	Маводҳо ба муҳити рақамӣ боргузорӣ шудаанд: китобҳои сканшуда, рӯнамоҳо, PDF	Дастрасӣ ба мавод аз ҳар ҷой, дар ҳар вақт	Вокуниши бозгашт нест, назорат ва дарки азхудкунӣ вуҷуд надорад	Архивҳои PDF, китобхонаҳои электронӣ, LMS-и сода бе интерактивӣ
Рақамисозӣ бо тестҳо ва видеозангҳо	Ба мавод тестҳо илова шудаанд, имкони видеоконференсияҳо мавҷуд аст (Zoom, Teams)	Назорати дониш, дарсҳои фосилавӣ, нигоҳ доштани иртибот	Таълим хаттӣ аст, камбудиҳо бартараф намешаванд, хатоҳо ҷамъ мешаванд, ангеза коҳиш меёбад	Moodle бо тестҳо, Zoom, MS Teams, Google Classroom (дар шакли асосӣ)
Курсҳо ва барномаҳои онлайн (бе мутобиқсозӣ)	Курсҳо бо сохтори тайёр: видео, супоришҳо, барномаи умумӣ барои ҳама	Систематизатсия ва сохтор медиҳад, имкони омӯзиш дар вақти қулай	Мутобиқсозӣ нест: дар ҳолати камбудиҳо хонанда равиши курсро гум мекунад, камбудиҳо афзоиш меёбанд	Coursera, Udemy, Open edX
Платформаҳои мутобиқшаванда	Унсурҳои мутобиқсозӣ мавҷуданд: супоришҳо ба сатҳи хонанда мутобиқ мешаванд, ташхиси хатоҳо	Камбудиҳоро қисман бартараф мекунанд, машқҳои иловагӣ медиҳанд	Сатҳи фарогирӣ ва амиқии мутобиқсозӣ маҳдуд аст	Khan Academy, Smart Sparrow, Amrita Learning
Платформаҳои мутобиқшавандаи системавӣ	Мутобиқшавии комил: «нуқтаҳои дониш», шабакаи мавзуъҳои пайваст, ташхис, масирҳои инфиродӣ	Хатарҳои камбудиро ба ҳадди ақал мерасонанд: хонанда то бартараф кардани нофаҳмӣ пеш меравад	Талаботи муҳандисӣ ва методии мураккаб, захираҳои зиёд	Squirrel AI Learning (Чин), ALEKS (ИМА)

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

Рақамикунонӣ танҳо қадами аввал аст: табдили мавод ба шакли электронӣ дастрасиро осон мекунад, аммо худ ба худ амиқии таълимро тағйир намедиҳад.

Муҳити рақамии таълим на танҳо техника, балки муҳтаво, методика ва ташкили равандро дар бар гирифта, як системаи мукаммал аст.

Зеҳни сунъӣ сатҳи навро ворид мекунад — он бо муҳтаво кор мекунад: дар сохтани масирҳои инфиродӣ кумак намуда, камбудиҳоро ташхис ва роҳҳои ҳалро пешниҳод менамояд.

Таҷрибаи платформаҳои системавӣ (масалан, Squirrel AI) нишон медиҳад, ки **ЗС** метавонад ҷамъшавии камбудиҳоро коҳиш дода, бори такроркуниро аз дӯши омӯзгор бардорад. Бо вуҷуди ин, истифодаи пурра ва самарабахши он ба кори ҷиддии методӣ ва муҳандисӣ ниёз дорад.

Дар шароити имрӯза низ метавон аз хидматҳои дастрасии ЗС (ChatGPT, Copilot, Gemini ва ғ.) дар раванди таълим истифода бурд. Муҳим он аст, ки супоришҳо тавре тарҳрезӣ шаванд, ки **ЗС** тафаккури хонандаро тақвият бахшад, на иваз кунад.

Ҳар як технология ҳам афзалиятҳо ва ҳам хатарҳо дорад: бо имкониятҳои нав таҳдидҳо низ ба миён меоянд, ба монандӣ аз даст рафтани мустақилият, хатоҳо, нобаробарии дастрасӣ.

Вазифаи асосии омӯзгор - роҳнамоии раванд, рушди тафаккури интиқодӣ ва субъектияти хонанда мебошад, то **ЗС** ба воситаи рушд табдил ёбад, на ба ивазкунандаи таълим бо кумаки омӯзгор.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Аз мафҳуми «муҳити рақамии таълимӣ» чӣ чизи нав омӯхтед? Он аз рақамисозии одӣ бо чӣ фарқ мекунад?
2. Кадом захираҳои рақамии таълимиро (китобхонаҳои электронӣ, манбаъҳои маълумот, курсҳои онлайн) аллакай дар кори худ истифода мебаред?
3. Кадом имкониятҳои истифодаи зеҳни сунъӣ дар муассиса ба шумо муфидтар намуданд ва чаро?
4. Кадом хатар ё маҳдудиятҳои истифодаи ЗС дар маорифро ҷиддитар мешуморед?
5. Ба назари шумо, хонандагон дар кор бо ЗС пеш аз ҳама бояд чиро омӯзонд?
6. Кадом усулҳоро аз машғулияти пешниҳодшуда метавонед аллакай пагоҳ дар амалияи худ санҷед?
7. Ба назари шумо, ворид кардани кадом захираҳои нави рақамӣ ба муҳити таълимии муассисаи шумо муҳим аст?

ХУДРО САНҶИДАН: ЧИРО ЁД ГИРИФТАМ, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 1.4.

1. **Фарқи асосии муҳити рақамии таълим аз рақамисозии одӣ дар чист?**
   a. Ҳузури китобҳои дарсии электронӣ ва рӯнамоҳо, ки дар ҳар вақт дастрасанд.
   b. Имкони нигоҳдорӣ ва пурра кардани маводҳо барои ғанисозии муҳтаво.
   c. Маҷмӯи унсурҳои техникӣ ва муҳтавоӣ, ки якҷоя фаъолият мекунанд.
   d. Истифодаи компютер ва смартфон дар дарс бо назардошти ҳадаф ва вазифаҳо.
2. **«Таълими мутобиқшаванда» чӣ маъно дорад?**
   a. Омӯзгор барномаро вобаста ба руҳия ва имкониятҳои синф тағйир медиҳад.
   b. Ба хонанда супоришҳое пешниҳод мешаванд, ки ба сатҳ ва суръати омӯзиши ӯ мутобиқанд.
   c. Дарс бо истифодаи маводи гуногун дар шакли тағйирпазир гузаронида мешавад.
   d. Хонандагон метавонанд мавзуъҳои писандидаи худро барои омӯзиши амиқ интихоб кунанд.
3. **Вазифаи муҳимтарини муҳити рақамии таълим чист?**
   a. Нигоҳдорӣ ва паҳн кардани маводи электронӣ ва рӯйнамоҳо.
   b. Ташкили нигоҳдории мавод дар компютер.
   c. Эҷоди шароит барои ҳамкорӣ миёни омӯзгор, хонанда ва захираҳо.
   d. Истифодаи интернет барои ҷустуҷӯйи маълумоти иловагӣ
4. **Рақамисозӣ имрӯз ба муассисаи таҳсилоти умумӣ чӣ фоида оварда метавонад?**
   a. Баланд бардоштани сифати таълим тавассути захираҳои интерактивӣ ва дастрас.
   b. Қисман ё пурра иваз намудани омӯзгор тавассути системаҳои автоматии таълим.
   c. Коҳиши соатҳои таълимӣ дар ҷадвал, сабуксозии сарбории омӯзгор.
   d. Қисман ё пурра тағйир додани шаклҳои анъанавии назорат ва баҳодиҳӣ.
5. **Кадом вазифаи одатиро ЗС аллакай имрӯз метавонад иҷро кунад?**
   a. Гузаронидани сайёҳатҳо ва сафарҳои таълимӣ.
   b. Санҷиши тестҳо ва интихоби супоришҳои иловагӣ.
   c. Муоширит бо волидон ва маъмурияти мактаб.
   d. Таҳияи барномаҳои таълимӣ ва нақшаҳои дарс.
6. **Кадом хатар ба истифодаи ЗС дар маориф дахл дорад?**
   a. Тақвияти нақши омӯзгор ҳамчун роҳнамо ва ҳамоҳангсози раванди таълим.
   b. Рушди тафаккури интиқодӣ ва фаъолиятҳои эҷодии омӯзгор ва хонандагон.
   c. Аз даст рафтани мустақилият, коҳиши ангезаи фикр кардан дар омӯзгор ва хонанда.
   d. Баланд шудани дақиқии ташхиси дониш, хонанда метавонад худро баҳогузорӣ кунад.
7. **Вазифаи асосии омӯзгор дар шароити кор бо ЗС 4К+ чист?**
   a. Гузоштани қисми функсияҳои шарҳдиҳӣ ба системаҳои автоматии таълим.
   b. Роҳнамоии раванд, рушди тафаккури интиқодӣ ва мустақилияти хонанда.
   c. Гузоштани ҳамаи функсияҳои санҷиш ва шарҳдиҳӣ ба зеҳни сунъӣ.
   d. Тамаркуз танҳо ба ташкили дарс ва ҷанбаҳои техникии таълим.

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

1. Супоришҳои таълимӣ бо истифода аз зеҳни сунъиро барои тақвияти тафаккури хонандагон **тархрезӣ кардан.**
2. Зеҳни сунъиро ҳамчун восита дар омодасозии дарсҳо **истифода кардан.**

КОРИ АМАЛӢ: ЗЕҲНИ СУНЪӢ ВА МУҲИТИ РАҚАМИИ ТАЪЛИМ

Кори амалии 1. Ташхиси хурд «Ман ва муҳити рақамии таълимӣ»

Мақсад: муайян кардани сатҳи ибтидоии дониши захираҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ дар се сатҳ: инфродӣ, синф ва муассиса.

Дастур: барои ҳар як банд қайд кунед:

• «Бале» – агар пурра ба амалияи шумо мувофиқат кунад;
• «Гоҳ-гоҳ» – агар баъзан ё қисман истифода мебаред;
• «Не» – агар ҳоло истифода намебаред.

Тести хурд барои худро санҷидан

Савол	Бале	Гоҳ-гоҳ	Не
1. Ман истифодаи захираҳои электрониро медонам (китобхонаҳо, махзанҳои маълумот)	☐	☐	☐
2. Ман дар дарсҳо дастур ва маводи рақамиро истифода мебарам	☐	☐	☐
3. Ман барои санҷиши дониш тест ё викторинаҳои онлайнӣ истифода мекунам	☐	☐	☐
4. Дар синф дастрасӣ ба компютерҳо/тахтаҳои интерактивӣ мавҷуд аст	☐	☐	☐
5. Хонандагон захираҳои интернет, аз ҷумла смартфонҳоро барои таълим фаъолона истифода мебаранд	☐	☐	☐
6. Дар муассиса LMS ё рӯзномаи/журналҳои электронӣ мавҷуд аст	☐	☐	☐
7. Ман ягон бор барои омодасозии дарс аз зеҳни сунъӣ истифода накардаам	☐	☐	☐
8. Ман медонам, ки кадом хидматҳои ройгони **ЗС** барои ман ва хонандагон дастрасанд	☐	☐	☐
9. Дар муассиса тренинг, семинар ё практикумҳо оид ба малакаҳои рақамӣ гузаронида мешаванд	☐	☐	☐
10. Ман ба истифодаи **ЗС** дар дарси таърих боварӣ дорам	☐	☐	☐

Сатҳ:

- **Ибтидоӣ** – 3 ё камтар «Бале»: таҷрибаи минималӣ, кор асосан бо маводи одии рақамӣ.
- **Асосӣ** – 4–6 «Бале»: истифодаи воситаҳои алоҳида, вале бе низом.
- **Пешрафта** – 7 ё бештар «Бале»: амалияи мунтазам, омодагӣ ба ҳамгироии ЗС дар дарсҳо.

Кори амалии 2. «Хонанда + ЗС»

Мақсад: таҳияи супориши таълимӣ барои хонандагон ҳангоми омӯзиши фанни таърих, ки дар он ЗС ба таҳлил кумак мекунад, на ивази тафаккур.

Марҳилаҳои иҷро:

1. Яке аз мавзуъҳои барномаи таълимиро интихоб кунед. Ин метавонад мавзуъ аз таърихи умумӣ ё таърихи халқи тоҷик бошад.
2. Ду супоришро барои хонанда бо истифодаи ЗС таҳия кунед (нигаред ба ҷадвали 4 «Усулҳои истифодаи ЗС»):
   • Супориши аввалро аз ҷадвал мутобиқ созед.
   • Супориши дуюмро мустақилона бо назардошти мавзуи дарс таҳия кунед, мақсадҳои таълим ё ақидаи педагогии шумо.
3. Қадамҳои иҷрои супоришро аз ҷониби хонанда тавсиф намоед, ки аввал чӣ кор мекунад, баъд чӣ, натиҷаи ниҳоӣ чӣ бояд бошад.
   Дар назар гиред, ки кадом амалҳо тафаккурро рушд медиҳанд:
   • кор бо матн ё ҷавоби ЗС (хондан, ҷудо кардани қисмҳои асосӣ, саволгузорӣ);
   • таҳлил ва муқоиса (масалан, нуқтаи назар ё далелҳо);
   • ташаккули хулосаҳои шахсӣ.
4. Натиҷаи интизоршавандаро нависед. Чӣ маҳсулоти кори хонанда хоҳад буд (масалан: далелҳои ҷудошуда, хулоса, саволҳо ба матн).
5. Супоришро бо чек-лист санҷед. Боварӣ ҳосил кунед, ки он тафаккурро воқеан тақвият медиҳад, на иваз мекунад.

Мавзуи дарс:		
Супоришҳо барои ЗС	**Қадамҳои иҷрои супориш аз ҷониби хонанда**	**Натиҷаи интизоршаванда**
1	1 2 3 4	
2	 2 3 4	

Чек-лист барои худсанҷӣ

Савол	**Бале**	**Не**
1. Супориш ба мавзуи дарс алоқаманд аст	☐	☐
2. Дар супориш мушкили таълимӣ мавҷуд аст: таҳлил, интихоб, далеловарӣ ё арзёбии интиқодӣ талаб мешавад	☐	☐
3. Супориш барои хонандагони синф дастрас аст	☐	☐
4. Супоришро дар ҷараёни як дарс иҷро кардан мумкин аст	☐	☐
5. Дар супориш ҳамкорӣ, муҳокима ё баҳс байни хонандагон пешбинӣ шудааст	☐	☐
6. Натиҷа маҳсулоти маънодорро дар бар мегирад (хулоса, далелҳо, саволҳо ва ғ.)	☐	☐
7. Истифодаи ЗС кори хонандаро тақвият медиҳад, на иваз мекунад	☐	☐

Кори амалии 3. «Омӯзгор + ЗС»

Мақсад: дарк кардани он, ки чӣ гуна омӯзгор метавонад зеҳни сунъиро барои омодасозии дарс, таҳияи супоришҳо ва маводи методӣ истифода барад ва ҳамзамон мавқеи муаллифии худро нигоҳ дорад.

Марҳилаҳои иҷро:

1. Яке аз мавзуъҳои фанни таърихро интихоб кунед (масалан, «Кашфиёти бузурги географӣ» ё «Давлати Сомониён»).
2. Бо ёрии ЗС (ChatGPT, Copilot, Gemini ва ғ.) чунин маълумотро гиред:
   • нақшаи дарс;
   • намунаҳои супориш барои хонандагон;
   • маводи шарҳдиҳӣ (матни кӯтоҳ, ҷадвал, схема).
3. Натиҷаро таҳлил намоед:
   • кадом ақидаҳоро метавон истифода бурд;
   • чӣ ниёз ба таҳрир ё ислоҳ дорад;
   • чӣ комилан номувофиқ аст.
4. Варианти ниҳоии супориши таълимӣ (ё лаҳзаи дарс) тартиб диҳед, ки дар он таҳрири муаллифии шумо мавҷуд бошад.

Марҳила	**Амалҳо**	**Натиҷа**
1. Дархост ба **ЗС**	Масалан: «Нақшаи дарсро оид ба мавзуи … таҳия намо»	…
2. Таҳлили натиҷа	Қайд кардед: чӣ мувофиқ аст; чӣ ниёз ба таҳрир дорад; чӣ номувофиқ аст	…
3. Таҳрир/дархостҳои такрорӣ ба **ЗС**	Тағйироти шахсӣ, иловаи унсурҳои муаллифӣ мустақилона ё бо ёрии **ЗС**	…

Чек-лист барои худро санҷидан

Савол	**Бале**	**Не**
1. Дархост ба **ЗС** дақиқ ва мушаххас буд	☐	☐
2. Натиҷаи гирифташуда таҳлил шуд (мувофиқ/номувофиқ)	☐	☐
3. Дархостҳои такрорӣ барои беҳтарсозӣ ё таҳрири асосӣ истифода шуданд	☐	☐
4. Дар супориши ниҳоӣ таҳрири муаллифии омӯзгор мавҷуд аст	☐	☐
5. Супориши ниҳоӣ ба мавзуъ ва ҳадафҳои дарс мувофиқат мекунад	☐	☐
6. Супоришро дар дарси таърих воқеан метавон истифода бурд	☐	☐
7. Истифодаи **ЗС** дар омодасозии мавод вақтро сарфа кард	☐	☐

Саволҳои барои робитаи мутақобила

- Кадом унсурҳое, ки **ЗС** пешниҳод кард, муфид буданд?
- Дар куҷо таҳрири шахсии шумо зарур шуд ва чаро?
- Ин таҷриба чӣ нишон медиҳад: ЗС кори омӯзгорро тақвият медиҳад ё иваз мекунад?

Адабиёт ва сарчашмаҳо

1. Вазорати маориф ва илми ҶТ*Барномаи ислоҳоти таҳсилоти миёнаи умумӣ.* (2020).
2. Вазорати маориф ва илми ҶТ. *Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ.* (2022).
3. Воронцов, А. Б. *Компетентностный подход в образовании: теория и практика.* (2020).
4. Маҳмадов, А. *Фазои таҳқиқотӣ дар таълими фанни таърих: усулҳо ва таҷрибаҳо.* (2021).
5. Маҳмадов, А. *Моделсозии салоҳиятҳо дар таълими фанни таърих.* (2022).
6. Маҳмадов, А. *Таҳлили ислоҳоти маориф дар Тоҷикистон: дастовардҳо ва мушкилот.* (2023).
7. Рахимов, Ш. *Татбиқи 4К+ дар таълими таърих: имкониятҳо ва чолишҳо.* (2022).
8. Савинов, А. И. *Методика преподавания истории: теория и практика.* (2019).
9. Савинов, А. И. *История как средство формирования гражданской идентичности.* (2021).
10. Чирков, В. И. *Образовательная среда: проектирование и развитие.* (2018).
11. Искусственный интеллект: современные достижения и перспективы развития. / Под ред. В. В. Артюхина. — Москва: Наука, 2020. (Маҷмуаи илмӣ оид ба рушди ЗС дар соҳаҳои гуногун.).
12. Шарифзода, М. Технологияҳои иттилоотӣ дар низоми маорифи Тоҷикистон. — Душанбе: Ирфон, 2021.
13. Маҷаллаи «Омӯзгор ва замон». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф. – Душанбе, дастрас аз: https://takmili-ihtisos.tj/?page_id=1309.
14. Маҷаллаи «Омӯзгори муосир». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар шаҳри Душанбе.
15. Маҷаллаи «Роҳнамои омӯзгор». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар Вилояти Мухтори Куҳистони Бадахшон.